

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií

Petr Toman

Bakalářská práce

**ČESKÉ EUGENICKÉ Hnutí VE SVĚTOVÉM KONTEXTU
A S OHLEDEM NA DÍLO BOHUMILA SEKLY**

Mgr. Marco Stella

Ořech 2010-11

Tuto bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura jsou řádně citovány a uvedeny v seznamu. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s jejím případným uveřejněním.

Petr Toman

Děkuji vedoucímu mgr. Marco Stellovi za jeho ochotnou pomoc, zasvěcené rady i nezbytnou kritiku, bez nichž by práce nikdy nedošla této podoby. Rovněž děkuji svým rodičům za jejich neutuchající podporu a povzbuzování.

OBSAH

Úvod	6
1. Eugenika ve světě	7
1.1 Vědecký základ eugeniky	7
1.1.1 Charles Darwin	7
1.1.2 Jean Baptiste Lamarck	9
1.1.3 Neodarwinizmus a mendelizmus	9
1.1.4 Věda o rasách, rasová antropologie, rasizmus	11
1.2 Vznik Eugeniky	12
1.2.1 Kvalitní a nekvalitní	14
1.2.2 Dobová atmosféra, úpadek Západu	14
1.3 Příklady jednotlivých eugenických hnutí	15
1.3.1 Velká Británie	15
1.3.2 Spojené státy	16
1.3.3 Německo	17
2. Eugenika v Čechách	23
2.1 Význam české biologie pro eugeniku a genetiku, proto-eugenické momenty v české biologii	23
2.2 Počátky českého eugenického hnutí	23
2.3 Cíle hnutí, řešení problematiky degenerace	24
2.4 Eugenika za Rakouska-Uherska	27
2.4.1 Regulace manželství	28
2.4.2 Vrah lidské společnosti	30
2.4.3 Eugenika a veřejná hygiena	32
2.4.4 Eugenická společnost	33
2.4.5 První světová válka, pohled eugeniky na válku	35
2.5 Eugenika za první republiky	37
2.5.1 Populační problém, péče o mládež, nerovnoměrná plodnost společenských vrstev	37
2.5.2 Národní eugenika	41
2.6 Reálné (ne)úspěchy české eugeniky	45
2.7 Pohled českých eugeniků na otázku svobody, transformace společnosti	49
2.8 Problém rasy	50

3. Bohumil Sekla	53
3.1 Bohumil Sekla a eugenika	53
3.2 Rozbor Seklova díla.....	54
3.2.1 Dědičný základ určuje potenciál člověka	55
3.2.2 Moderní populační vývoj snižuje duševní kvalitu populace	55
3.2.3 Eugenická opatření	57
4. Závěr: Mýty o eugenice, závěrečné shrnutí.....	62
4.1 Čtyři mýty provázející eugeniku	62
4.2 Shrnutí, základní rysy českého eugenického hnutí.....	63
Poznámky	64
Seznam použité literatury	77
Obrazová příloha	82

Úvod

Eugenika je zlověstně znějící slovo, které je v dnešní době stále často spojováno s hrůzami, které rozpoutal nacistický režim ve své snaze vybudovat nordickou Evropu, v níž nebude pro nižší rasy místo. Eugenika se stala synonymem pro nacistická zvěrstva, pro nucené sterilizace a eutanazie, pro plynové komory.

Tento obecně rozšířený pohled na eugeniku je ovšem značně zavádějící. Ve skutečnosti nebyla eugenika pouze německou záležitostí či krajně pravicovou pseudovědou, stejně tak nebyla vždy spojena s rasovými teoriemi a antisemitizmem. Eugenika byla svými příznivci v zásadě prezentována coby věda usilující o zlepšení jak fyzické, tak duševní kvality lidstva. K tomuto nejzákladnějšímu cíli se postupem času nabalovaly další specifické představy jednotlivých autorů. Zastánci hnutí v zásadě doufali v ozdravení společnosti na základě dobových vědeckých poznatků. Výsledkem ale často byla opatření, která se z dnešního hlediska jeví jako přinejmenším problematická.

Eugenika byla v době své největší slávy (tzn. v 1. polovině 20. století) významným intelektuálním hnutím, které mělo své zastánce a propagátory nejen v Německu, ale v podstatě ve všech rozvinutých zemích tehdejšího světa¹ a které zastřešovalo množství nejrozličnějších, často protichůdných názorů a přístupů k dané problematice.

Má práce se pokusí nastínit, jak toto hnutí vypadlo v českých zemích. Budu se snažit ukázat hlavní témata, která byla pro české eugeniky důležitá, a jak se jim dařilo prosazovat jejich představy do praxe. Zajímavost českého eugenického hnutí podle mého názoru spočívá především v odlišnosti od německého protějšku a hodí se proto k vyvrácení mýtů, které ohledně eugeniky jako takové panují.² Svou práci jsem založil jednak na sekundární literatuře, která se zabývá eugenickým hnutím v zahraničí, na jejím základě je postavena první část práce, která představuje uvedení do problematiky a popisuje podobu eugeniky v některých státech, s nimiž se pokusím české hnutí srovnat. Druhá část je založena jednak na sekundární literatuře zejména od Michala Šimůnka a Jana Janka, kteří se otázkou české eugeniky zabývali v několika publikacích a článcích, a jednak na dobové primární literatuře českých eugeniků, která měla povahu knižních publikací, brožur či článků v odborných periodikách. Třetí část je pak v podstatě doplňkem části druhé a má povahu hlubšího nahlédnutí do díla významného českého genetika Bohumila Sekly (1901-1987), který se eugenickým tématům obsáhle věnoval.

1. Eugenika ve světě

1.1 Vědecký základ eugeniky

Eugenika se do značné míry objevuje coby důsledek vědeckého pokroku, především v oblasti biologie a následně zejména genetiky (později se projevuje i vliv např. demografie či sociologie). S jistou nadsázkou lze eugenické momenty nalézt v některých kulturách napříč lidskými dějinami³, moderní systematická eugenika se ale objevuje až koncem 19. století a je založena na vědeckých poznacích. Právě tento vědecký základ, na který eugenici pochopitelně s hrdostí poukazovali, je potřeba podrobněji nastínit, než se budu věnovat samotné eugenice.

1.1.1 Charles Darwin⁴

Na vznik a rozvoj eugeniky měla zcela zásadní vliv Darwinova evoluční teorie. Britského biologa Charlese Darwina (1809-1882) na teorii postupného vývoje přírody přivedla návštěva souostroví Galapág během výpravy na lodi *Beagle*. Darwinova teorie byla do značné míry dítětem své doby, odrážela se v ní tehdejší atmosféra potřeby nového přístupu k chápání přírody (o čemž svědčí např. i skutečnost, že britský přírodovědec Alfred Russell Wallace (1823-1913) formuloval svou evoluční teorii v zásadě ve stejné době jako Darwin), v nemenší míře je pak patrný vliv viktoriánské morálky a myšlenek obsažených v učení Adama Smitha.

Myšlenka evoluce, mnohem starší než samotná Darwinova teorie, se týká především představy postupného a vzestupného vývoje druhů. Pro Darwina je pak základním principem, který evoluci uvádí v pohyb, boj o život (*struggle for survival*). Darwin byl v tomto směru výrazně inspirován učením Thomase R. Malthuse (1766-1834), který tvrdil, že lidské populace se nemohou rozmnožovat do nekonečna, nýbrž jsou limitovány přírodními zdroji, překročení těchto limitů znamená strádání a vzájemný boj o zbývající potravu, čímž se stav populace postupně opět sníží na únosnou úroveň. Stejný mechanismus Darwin spatřuje v přírodě, kdy je početnost druhu omezována možnostmi obživy. Ve chvíli, kdy populace narazí na limity potravinových zdrojů, přichází ke slovu boj o život, v němž vítězí ti, kteří dokáží omezených zdrojů využít ve svůj prospěch na úkor těch méně zdatných, jde o princip přežití silnějšího či schopnějšího (*survival of the fittest*). Z toho následně vyplývá další princip, který je pro budoucí vývoj Darwinovy teorie a její vliv na další vědecké oblasti zásadní, a sice přírodní či přirozený výběr (*natural selection*). Přírodní výběr se odehrává jak na úrovni jednotlivých živočichů, tak na úrovni druhů. Jedinci resp. druhy, kteří jsou svými vlastnostmi lépe přizpůsobeni daným životním podmínkám, mají větší šanci přežít a zplodit

další potomky. A protože potomci po svých předcích dědí jejich vlastnosti, vytlačují tito zdatnější (*fittest*) živočichové ty méně zdatné. Stejně tak se děje i na úrovni druhů. Vše živé si navzájem konkuruje (*competition*) a tato nemilosrdná konkurence vede k přežívání pouze těch nejlepších, kteří dokáží dostupné zdroje zužitkovat tím pro sebe nejefektivnějším způsobem. Mechanismus přirozeného výběru tak je jedním ze základních principů evoluce, neustálého „zlepšování“ přírody.

Vedle přirozeného výběru existuje i výběr umělý, který je dílem domestikace a šlechtitelství, kterému člověk podrobil některé z živočišných druhů. V případě chovu je hybatelem vývoje druhu záměrné rozhodnutí člověka spářit jedince s určitými vlastnostmi a dosáhnout jejich posílení v dalších generacích. Právě u britských šlechtitelů nejspíš našel Darwin významnou inspiraci při formulování mechanismu výběru. Umělý výběr, tedy šlechtění žádoucích vlastností, bude v budoucnu hrát pro eugeniky zásadní roli.

Darwinova evoluční teorie, prvně uveřejněná v roce 1859 v knize *O vzniku druhů přirozeným výběrem*, způsobila v době svého vydání značný rozruch. V roce 1871 Darwin vydal dvojsvazkové dílo *Původ člověka a pohlavní výběr*, které ve viktoriánské společnosti způsobilo doslova zemětřesení. Darwin v ní totiž do své teorie zahrnul i člověka, u něhož předpokládal podobnou vývojovou řadu jako u ostatních živočichů, přičemž v jisté fázi tato řada splývá s řadami ostatních živočichů v podobě společného prapředka, přičemž prvním živočišným druhem, s nímž člověk takového prapředka sdílí, jsou lidoopi.⁵ Pro tehdejší společnost byla představa, že člověk nebyl stvořen k obrazu božímu, ale že se vyvinul z opic, zcela šokující a skandální a na Darwina se proto snesla zdrcující kritika. Nicméně darwinismus se ve vědeckých kruzích velmi rychle prosadil a postupně jej, zejména od konce 19. století, začala přijímat, často ovšem ve značně zvládnutě podobě, i laická veřejnost.⁶

Podle Darwina člověk pevně patří mezi ostatní živočichy, a tudíž na něj působí stejné přírodní mechanismy a principy. Tuto představu dále rozvíjel zejména tzv. sociální darwinismus, který tvrdil, že lidská kultura do značné míry omezila vliv přírodního výběru a lidstvo tak ve svém vývoji stagnuje či přímo upadá. Podle sociálního darwinismu je třeba dát znovu volný průběh přírodním mechanismům, aby slabí přestali být chráněni a silným byla dána možnost se plně prosadit a dosáhlo se tak očištění společnosti a posílil se její celkový stav.⁷ Tento názor se ve své době rychle rozšířil a Darwinova teorie se stala velmi módním argumentem. Představa, že společnost se musí přiblížit přírodnímu vzoru, se objevuje např. v debatách ohledně hospodářství, kdy se o ni opírají jak zastánci *laissez faire*, tak jeho odpůrci žádající větší státní intervence. „Přirozenost“ byla rovněž významným argumentem, který měl legitimizovat koloniální výboje a podmaňování si „slabého“ původního obyvatelstva „silnými“ evropskými velmocemi.⁸

Pro sociální darwinismus byl rozhodující pojem soutěže či soupeření, problém spočíval v tom, jak píše Burrow⁹, že neexistovala jediná správná všemi uznávaná podoba soutěže. Na každý návrh (*laissez faire*) se vždy objevil protinávrh (státní intervence). V poznatcích biologie totiž není možné rozpoznat specifickou formu soutěže, která by se vztahovala i na lidskou společnost. Vždy to bude muset být soutěž, jejíž pravidla určí lidé na základě svých zásad a přesvědčení. Tato dobová tendence aplikovat poznatky biologie i do sociálních oblastí pak byla významným základem, na němž se eugenika zrodila.

1.1.2 Jean Baptiste Lamarck¹⁰

Vedle Darwina mělo na část eugeniků velmi významný vliv učení Darwinova předchůdce francouzského přírodovědce Jeana Baptiste Lamarcka (1744-1829). Lamarck přišel již v roce 1809 ve své knize *Philosophie zoologique* s myšlenkou vývoje přírody, který se děje v podobě proměny jednotlivých druhů v dokonalejší formy. Na rozdíl od Darwina ale jeho teorie neobsahovala mechanismy výběru a konkurence. Namísto nich podle Lamarcka pramenila rozdílnost živých forem a jejich další vývoj z vlivu životního prostředí a z dědičnosti důsledků používání či nepoužívání orgánů.¹¹

Lamarck tak přichází s myšlenkou dědičnosti získaných vlastností. Změny, které se na živých formách projeví vlivem životního prostředí a způsobu života se přenášejí na potomstvo. O dědičnosti některých získaných vlastností byl nicméně přesvědčen i Darwin¹², který předpokládal, že po několika generacích se změny způsobené adaptací stávají dědičnými. Tudíž darwinismus v tomto směru vycházel z Lamarcka a sdílel jeho pohled¹³.

Lamarckova evoluční teorie nedošla za jeho života uznání a v ostatních vědeckých oblastech, jimž se věnoval (např. chemii či fyzice), byl nadále pokládán za diletanta. Nicméně myšlenka dědičnosti získaných vlastností se později stala zcela zásadní pro značnou část eugeniků, kteří na jejím základě formulovali své teorie a svá řešení společenských problémů. V podstatě až do znovuoobjevení Mendelových principů dědičnosti sdílela většina eugeniků Lamarckovy názory, zejména pokud šlo o dědičnost získaných vlastností. Neolamarckismus dosáhl svého zenitu v roce 1926, kdy byl zdiskreditován jeden z jeho největších a ve své době nejznámějších proponentů biolog Paul Kammerer (1880-1926).¹⁴ Odhalení nesrovnalostí v pokusech s ropuškou starostlivou (*Alytes obstetricans*), kterými Kammerer dokazoval dědičnost vlastností získaných vlivem prostředí, způsobilo odliv zastánců neolamarckizmu ke „konkurenčnímu“ mendelizmu a neodarwinizmu.

1.1.3 Neodarwinismus a mendelizmus

Roku 1892 zveřejnil německý biolog August Weismann (1843-1914) svou teorii

zárodečné plazmy. Tato událost byla pro budoucí eugenické hnutí velmi zásadní. Teorie stála na myšlence, že existuje zárodečná plazma (*Keimplasma*), která je uložena v pohlavních buňkách a je nositelem všech potenciálních vlastností, jež se mohou u jedince rozvinout. Důležité bylo zejména to, že zárodečná plazma je od těla oddělena, a tudíž vnější vlivy, pokud přímo nezasahují do plazmy, na ní nemají žádný dopad. Weismannova teorie byla velmi rychle zakomponována do darwinizmu a výsledkem syntézy byl neodarwinizmus, který již byl zbaven všech lamarkistických prvků.¹⁵ Nicméně protože se stále jednalo o teorii v té době neověřitelnou, nesetkala se zcela jednoznačným přijetím.

Johann Gregor Mendel¹⁶ jako první roku 1865 pronikl během svých pokusu s rostlinami (zejména s hrachem) do zákonitostí dědičnosti organismů. Odhalení základních principů dědičnosti v podstatě značí počátek genetiky. Mendel zjistil, že vlastnosti živých organismů jsou podmíněny určitými vnitřními vlohami, přičemž tyto jednotlivé vlohy jsou vzájemně kombinovatelné, ale nemísitelné. Napříč generacemi tak nedochází k přenosu hotových vlastností, nýbrž pouze vloh, které se mohou, ale i nemusejí projevit vznikem odpovídající vlastnosti.

Mendelova práce se ovšem v době zveřejnění nesetkala s výraznějším ohlasem a i se svým autorem upadla do zapomnění. Teprve v roce 1900 ji nezávisle na sobě znovuobjevili Hugo de Vriese (1848-1935), Carl Erich Corrense (1864-1933) a Erich von Tschermak (1871-1962).

Po znovuobjevení Mendelových zákonů prodělala genetika bouřlivý rozvoj, dánský botanik Wilhelm Johannsen (1857-1927) pojmenovává dědičnou vlohu termínem gen, americký genetik Thomas H. Morgan (1866-1945) přichází s chromozomovou teorií. Genetika se propojuje s cytologií, zejména s teoriemi Augusta Weismanna (1834–1914) o zárodečné plazmě, která obsahuje vlohy, o nichž psal Mendel.

Pro eugeniky bylo mendelovské východisko určujícím faktorem při formování jejich návrhů, jak zlepšit kvalitu populace. Mendelovo učení, zejména po propojení s Weismannovou teorií a neodarwinizmem, totiž jasně vylučovalo jakoukoliv možnost dědičnosti získaných vlastností. Oproti lamarkizmu byl v tomto směru mendelizmus podstatně pesimističtější v otázce, nakolik lze dosáhnout eugenických cílů úpravou vnějších vlivů. V eugenickém hnutí se tak rozvinuly v zásadě dva odlišné proudy, na jedné straně stáli „pesimističtí“ selekcionisté, podle nichž bylo možné společnost ozdravit pouze na základě „výběru“ vhodných jedinců k dalšímu rozmnožování a zamezení reprodukce těch s nevhodným dědičným základem. Jakákoliv péče o člověka po narození již nic významně nezmění, protože přínos a důležitost pro společnost jsou v případě každého jedince dány momentem, kdy zdědí vlohy svých předků. V protikladu stály názory „optimističtějších“,

většinou humanisticky či levicově smýšlejících eugeniků, kteří věřili, že nepříznivý dědičný základ nemá povahu nezvratného osudu a že náležitou úpravou vnějších podmínek lze i z méněcenného¹⁷ jedince „vypěstovat“ samostatného a přínosného člena společnosti. Dědičnost získaných vlastností navíc otevírala zásadní možnost zlepšování kvality budoucích generací rozvojem žádoucích vlastností u generací současných.

1.1.4 Věda o rasách, rasová antropologie, rasismus

Dalším významným zdrojem, z něhož někteří eugenici při formulování svých myšlenek čerpali, byla otázka fyzických a duševních rozdílů mezi lidskými rasami. Tato problematika pak je velmi důležitá ve spojitosti s mýty ohledně eugeniky jako nacistické vědy.

Moderní věda o rasách má své kořeny již v době osvícenství, kdy začala vznikat fyzická antropologie, která lidský druh rozlišila na několik od sebe odlišných ras.¹⁸ Různí autoři přinášeli svá rasová rozdělení a připisovali jednotlivým rasám různé vlastnosti a viděli různé příčiny mezirasových rozdílů. Každopádně diferenciací lidstva na odlišné části pevně zakořenila ve vědeckém i laickém myšlení a byla chápána jako samozřejmost. Přičemž pochopitelně hodnocení ras zůstávalo zpravidla eurocentrické a bílý člověk byl, ať výslovně či implicitně, pokládán za nadřazeného ostatním rasám.

Ještě před zveřejněním Darwinovy teorie vyšla kniha *Esej o nerovnosti lidských ras* (1853–1855) zakladatele árijské ideologie Arthura de Gobineau (1816–1882), která rasovou problematiku postavila do výrazně jiného světla a značně ji vyhrotila. Samotná árijská mytologie sice většině eugeniků nijak výrazněji neimponovala¹⁹, nicméně Gobineaův pesimistický výhled na nevyhnutelný úpadek evropských národů se poměrně výstižně trefil do dobové nálady (viz níže).

Darwin přinesl poněkud umírněnější a více vědecky podložený pohled na lidské rasy v *O původu člověka*. Podle Darwina²⁰ mají jednotlivé rasy tolik společných vlastností a jsou si natolik podobné, že je lze označit jako varianty jednoho druhu. Darwin tak v zásadě ukončuje spory nad otázkou, zda jednotlivé lidské rasy pocházejí ze stejného společného předka, nebo zda má každá rasa jiný původ (spor mezi polygenizmem a monogenizmem). I u Darwina se ovšem objevuje myšlenka soupeření mezi rasami a jejich vymírání, kterou převezmou a dále rozpracují rasovní teoretici a sociální darwinisté.²¹

Rasa byla tedy ve sledovaném období kategorií zřetelně přítomnou v soudobých vědách o člověku i v uvažování laické veřejnosti. Lišila se pouze míra důležitosti, jaká jí byla jednotlivými autory přikládána.²² Počátkem 20. století začíná ovšem do problematiky promlouvat rozvíjející se genetika a antropologie založená na fyzickém porovnávání ras (a

z ní vyplývající názory, jako např. ohledně nadřazenosti dlouholebého rasového typu) je stále více odsunována do pozice pseudovědy. Její poznatky ovšem zůstanou především v myslích laiků ještě po dlouhou dobu a ve výsledku významně přispějí k pozdějším tragédiím za Třetí říše.

1.2 Vznik Eugeniky

Za duchovního otce eugeniky je považován britský učenec a cestovatel Francis Galton (1822-1911). Galton se věnoval mnoha vědeckým oborům a svou prací přispěl k rozvoji meteorologie, psychologie, statistiky, největší dopad ale mělo jeho dílo na biologii, konkrétně na problematiku dědičnosti. Na Galtona mělo zásadní vliv dílo jeho bratrance Charlese Darwina, zejména pak otázka přírodního a umělého výběru. Galton se ovšem spíše než na ostatní živočichy zaměřil hlavně na člověka. Pro tehdejší vědu byly mechanismy dědičnosti stále zahaleny tajemstvím²³ a neexistoval konsenzus ani o tom, jaké vlastnosti a znaky jsou předmětem dědičnosti. Galton se rozhodl ke zkoumání dědičnosti přistoupit s pomocí vědecké statistiky²⁴ a svůj první článek na toto téma zveřejnil v roce 1865 a první knihu, *Hereditary Genius*, v roce 1869. Skutečnost, že dochází k přenosu určitých vlastností mezi generacemi, se Galton pokusil demonstrovat zejména na souboru 605 významných osobností, které žily mezi léty 1453 až 1853. Fakt, že celá šestina z nich měla v seznamu blízkého příbuzného, měl dokládat dědičnost vlastností, které se zásadní měrou podílely na úspěšném a plodném životě daných jedinců.²⁵ Galton byl přesvědčen, že společenské postavení jedince, jeho úspěchy a neúspěchy, se z drtivé většiny odvíjejí od souboru vrozených vlastností, vliv rodinných poměrů či vzdělání považoval za okrajový. Galton tak ve své knize *English Men of Science* (1874) jako první formuloval rozdíl mezi „*nature*“ a „*nurture*“²⁶, čímž před budoucí eugeniky postavil otázku, jakou měrou se každý z těchto dvou faktorů podílí na formování lidské osobnosti. Je nově narozený člověk skutečně nepopsaným listem, nebo si sebou přináší vlastnosti, které zdědil po svých předcích a které rozhodnou o jeho životě? Pro Galtona odpověď výrazně převážila ve prospěch dědičnosti. Každý člověk zaujímá na společenském žebříčku takové postavení, jaké mu bylo dáno do vínku v podobě zděděných vlastností.²⁷ Významnost (*reputation*) je tudíž jasným kritériem kvality daného člověka. Ve vyšších společenských vrstvách, zejména aristokracii a vzdělané střední třídě, lze tudíž očekávat vyšší průměrnou míru kvality (tedy žádoucí vlastností zděděné po předcích) než ve vrstvách nižších.

Galton pak na základě těchto skutečností již v roce 1865 formuloval své první eugenické představy, samotné slovo eugenika se pak poprvé objevilo v knize *Inquiries into Human Faculty* z roku 1883. „*Eugenics*“ (eugenika) je Galtonův neologismus vytvořený

z řeckých slov „eu“ a „genés“, jež v překladu znamenají „dobře narozený“ či „z dobrého rodu“²⁸ a sám Galton²⁹ ji definoval jako „vědu, která pečuje o kvalitu lidského rodu“ („*science of improving stock*“³⁰)³¹. Tohoto cíle mělo být dosaženo snižováním podílu nekvalitních jedinců ve vymezené populaci a naopak navyšováním počtu jedinců kvalitních. Jednotlivá eugenická hnutí i jednotliví eugenici se pak tohoto cíle snažili dosáhnout plejádou nejrůznějších opatření, jejichž povaha se významně odvíjela od jejich přístupu k dědičnosti i od ideologického rozpoložení.

V Galtonově pojetí bylo v zásadě potřeba podpořit porodnost vyšších vrstev a snížit porodnost těch nižších. Pokud by tato praxe fungovala po dostatečně dlouhou dobu, zvýšila by se průměrná kvalita populace, jak by se v ní zvyšovala přítomnost žádoucích vlastností, a naopak klesal počet nežádoucích. Bylo by možné „vyšlechtit“ lepší lidstvo, co dělá příroda slepě a náhodně, mohl by člověk činit zcela záměrně a promyšleně.

Galton si uvědomoval, že podobná, byť ne takto výslovně formulovaná eugenická praxe existovala v různých kulturách a v různých dobách, nicméně teprve v jeho pojetí se tak mělo dít na striktně vědeckém základě.³² Galton z počátku doufal v zásadní roli britské vlády, která by dohlížela na regulaci sňatků, avšak jeho naděje nedošly ani zdaleka naplnění. Galton byl zastáncem co nejširší osvěty eugenických myšlenek jak mezi akademickou obcí, tak mezi širokou veřejností. Doufal, že by se eugenika postupem času mohla stát jakýmsi světským náboženstvím, a zároveň byl proti příliš horlivému a uspěchanému vnucování eugeniky. Ostatně ve chvíli, kdy eugenické ideály zakoření v podvědomí lidí, nebude jejich vnější vynucování v podstatě potřeba.³³

Galton v této souvislosti načrtl plán o několika fázích, podle něhož by mělo eugenické hnutí postupovat. Tento Galtonův plán se obsáhle věnoval jeho oblíbené tématice výjimečných rodových linií a v podstatě byl použitelný jen v anglickém prostředí. Americký biolog Charles Davenport (1866-1944) inspirován Galtonem zformuloval³⁴ obecnější třífázový plán, který v zásadě představoval vhodný návod pro jakékoliv eugenické hnutí. 1. fázi představuje shromažďování vědeckých poznatků a faktů relevantních pro eugeniku, tzn. další propracovávání znalostí ohledně dědičnosti, získání a analýza co nejobsáhlejšího materiálu ilustrujícího dědičnost kvality napříč generacemi (rodokmeny, školní, soudní, lékařské a další záznamy). 2. fáze spočívá v popularizaci (knihy, přednášky, školní výuka apod.) těchto poznatků a přesvědčení co nejširší veřejnosti o důležitosti eugenických principů. 3. fází je pak prosazení náležité státní legislativy, která bude směřovat k ozdravení společnosti na základě eugenických ideálů.

1.2.1 Kvalitní a nekvalitní

Definice kvalitního a nekvalitního jedince byla v zásadě po dobu existence celého eugenického hnutí poněkud nejednoznačná a vágní. Ona míra kvality byla vyjadřována pojmem zdatnost (*fitness, Tüchtigkeit*), jedinec alespoň průměrné kvality pak byl označován jako zdatný (*fit, tüchtig*). Naopak nekvalitní jedinec byl označován jako méněcenný (*unfit, minderwertig*), přičemž pod tento pojem v zásadě spadali všichni jedinci postižení nějakým dědičně přenosným znakem (či vlastností)³⁵, jež je škodlivý pro společnost. Což ovšem zahrnovalo široké spektrum potenciálně nežádoucích: kromě choromyslných, slabomyslných a jedinců s dědičnými chorobami sem patřili i zločinci či alkoholici, protože doba přikládala dědičnosti (*heredity, Vererbung*) takovou váhu, že považovala i asociální jednání za dědičně podmíněné. Neolamarckistický a mendelovský/neodarwinistický přístup se pak lišil v mínění, která vlastnost má dědičný základ a jakým způsobem se na další generace přenáší.

1.2.2 Dobová atmosféra, úpadek Západu

Než se budu věnovat eugenickým hnutím v zemích, které považuji z hlediska vlivu na české eugeniky za významné, pokusím se nastínit dobovou atmosféru, v níž eugenické myšlenky vznikaly.

Evropské země v poslední čtvrtině 19. století měly za sebou industrializaci a urbanizaci, nebo jimi stále procházely, stávaly se z nich moderní společnosti. S tímto procesem, který pochopitelně v různých zemích probíhal různými způsoby i různým tempem, byly spojeny rozsáhlé změny, které do značné zpochybnily dosavadní společenský řád i dávné jistoty. Objevily se nové společenské problémy a nové ideologie. Tyto změny způsobily, že v tehdejších společnostech postupně zakořenilo množství obav. Aristokracie nelibě hleděla na vzestup a rostoucí uvědomělost středních vrstev, které zas s obavami sledovaly příliv nevzdělaných mas do měst, v nichž bujela kriminalita. Lékaři poukazovali na šířící se nemoci a upadající zdravotní stav populace. Počáteční problém příliš rychlého populačního růstu postupně vystřídal trend zpomalování růstu, a dokonce úbytku, objevila se obava z vymírání národů a z vylidnění rozsáhlých území.³⁶ V zemích západní Evropy se objevila myšlenka úpadku Západu, zdegenerovaného, vylidněného a vydaného všanc „slovanskému“, „žlutému“ či jinému nebezpečí.

Tato, ať již skutečná či zdánlivá, nebezpečí si uvědomovala zejména vzdělaná městská střední třída, a právě z jejích řad pocházela drtivá většina eugeniků.³⁷ Když pohlédneme na eugenické hnutí, musíme mít na paměti tuto motivaci strachu z úpadku a degenerace³⁸, onu reflexi společenských problémů a ono obavami motivované odhodlání s nimi něco dělat. Zejména po roce 1900 již většině eugeniků nešlo o „šlechtění“ nějaké lepší rasy, nýbrž o

zoufalé udržení stávající kvality populace a zabránění dalšímu úpadku jak z hlediska kvality, tak kvantity.³⁹

1.3 Příklady jednotlivých eugenických hnutí

Považoval jsem za nutné alespoň stručně nastínit podobu eugenických hnutí ve Velké Británii, Spojených státech a Německu. Hnutí v těchto třech zemích byla pro české eugeniky velmi významná. Britská a americká eugenika představovala do značné míry vzor, podle něhož mělo být české hnutí vybudováno. Vůči německé eugenice se sice čeští eugenici spíše negativně vymezovali, je ale patrné, že i přes vzájemné nesrovnalosti bylo německé hnutí Čechy sledováno a jeho přední osobnosti respektovány.

1.3.1 Velká Británie⁴⁰

Galton byl po zbytek svého života zásadní postavou eugenického hnutí ve Velké Británii. Jeho přístup k dědičnosti založený na statistice dále rozpracoval zejména Karl Pearson (1857-1936), tento směr zkoumání dědičnosti, biometrika, se stal do značné míry pro anglické prostředí typickým.⁴¹

Anglické eugenické hnutí postupovalo v rámci Galtonova/Davenportova třífázového plánu a z počátku se soustředilo spíše na osvětu a další propracovávání poznatků ohledně dědičnosti, než na snahu prosadit eugenické zásady do praxe. V roce 1907 vznikla *Eugenics Education Society*, která si kladla za cíl právě vzdělávání veřejnosti v eugenických záležitostech. Hlavním tématem britské eugeniky zůstávala otázka nerovnoměrné porodnosti napříč společenskými vrstvami a hrozba národního úpadku. Největší starostí pak byla otázka dědičnosti chudoby, což pramenilo z obecnějšího zájmu anglických intelektuálních elit o problematiku chudých vrstev a nebezpečí, která byla s rostoucím počtem jejich příslušníků spojena. Eugenici v této souvislosti např. zkoumali rodové linie chudých rodin a v jejich rámci i dědičnost nežádoucích vlastností (rodokmeny zkoumající přenos vlastností se staly oblíbenou metodou eugeniků).

Angličtí eugenici rovněž usilovali o zavedení eugeniky do praxe a přednesli britské vládě několik opatření. Navrhli např., že výše příspěvku na dítě by měla být určována na základě příjmu rodičů,⁴² což mělo omezit reprodukci chudých vrstev. Nicméně britská vláda zůstávala k jejich výzvám po většinu času hluchá. Většího úspěchu dosáhli britští eugenici s opatřením proti rozmnožování choromyslných a slabomyslných jedinců. Návrh na jejich izolování od většinové společnosti byl ale nakonec schválen pouze v kompromisní podobě⁴³. Návrhy na zavedení sterilizací byly sice parlamentním výborem podrobně zkoumány a ve formě dobrovolných sterilizací dokonce shledány jako přínosné, ale do praxe již uvedeny

nebyly. Od 30. let se pak začíná formovat opozice proti anglickému eugenickému hnutí. Objevují se hlasy zdůrazňující možný vliv nepříznivého životního prostředí na upadající kvalitu populace a silí názor, že význam nepříznivých dědičných faktorů lze zmírnit úpravou vnějších vlivů. Anglická levice již koncem 20. let kritizovala německou eugeniku pro její rasismus a anglické hnutí pro jeho zaujatý postoj vůči nízkým vrstvám. Nešlo ale o útok na eugeniku jako takovou, ta se naopak podle levicově smýšlejících autorů měla stát nástrojem k dosažení prospěchu pro celou společnost. Od 30. let se, mimo jiné pod vlivem podobného vývoje v Německu, znovu rozvíjí debata *nature-nurture*⁴⁴. Od poloviny 30. let se pak v Británii politické, akademické i veřejné mínění začalo od eugeniky postupně odvracet pod vlivem stupňujícího se nacistického eugenického programu.⁴⁵

1.3.2 Spojené státy

Zakladatelem a výsadní postavou amerického eugenického hnutí byl biolog Charles Davenport. V roce 1904 založil Davenport stanici v *Cold Spring Harbor*⁴⁶, hlavní centrum genetického výzkumu ve Spojených státech. Davenport stál i u vzniku *The Eugenics Record Office*, nejvlivnější americké eugenické organizace, jejíž náplní bylo shromažďování rodokmenů, dat a trénink terénních pracovníků.

Vliv anglického eugenického hnutí na americké byl nesporný.⁴⁷ Situace v USA se ale od Británie v mnohém výrazně odlišovala. První zásadní rozdíl byl v mnohem větší oblibě mendelizmu oproti biometrice oblíbené v Británii. Mendelizmus v americkém prostředí prosadil především Thomas H. Morgan, který na pokusech s drozofilami prokázal dědičnost genetických mutací a doložil tak pravdivost Mendelových principů dědičnosti i v případě živočichů. Mezi anglickými a americkými eugeniky občas panovala jistá řevnivost pramenící z odlišných přístupů ke zkoumání dědičnosti.⁴⁸ Druhým, možná ještě důležitějším rozdílem, byla schopnost amerického eugenického hnutí prosadit i poměrně radikální eugenická opatření do praxe, k čemuž do jisté míry mohlo přispět i federativní uspořádání Spojených států, kdy jednotlivé státy přijímaly eugenická opatření bez nutnosti souhlasu Washingtonu. Americké eugenice se podařilo prosadit opatření zahrnující v zásadě tři kategorie. První kategorií byly nucené sterilizace méněcenných⁴⁹ jedinců, které byly prvně zavedeny v Indianě roku 1907 a byly aplikovány zejména na zločince a pacienty ústavů pro mentálně postižené. Ve 20. letech byla sterilizační legislativa dále propracována a přijata dalšími státy unie. Druhou kategorií bylo zákonné omezení sňatků s mentálně postiženými jedinci, stejně jako mezi bílými a černými Američany. Je zajímavé, že se toto rasové opatření objevuje ve spojitosti s eugenikou. Je velmi pravděpodobné, že dobové konvence bránily mezirasovým sňatkům a že jejich množství tak bylo nejspíše nízké. Skutečnost, že společnost považovala za

nutné tyto konvence podpořit i zákonnou úpravou, svědčí o velkém významu, jaký byl rasové čistotě přikládán. Americká eugenika nejspíše stále považovala černochoy za cizí element, který má svými vlastnostmi blíže k primitivním obyvatelům Afriky, než k Američanům, tudíž jejich mísení s bílou populací se mohlo jen stěží jevit jako prospěšné. Tento názor podepřely i nepříznivé výsledky amerických černochoů v IQ testech. O propojení americké eugeniky a rasových teorií svědčí i vliv rasových antropologů, jako byl například Medison Grant (1865-1937). Třetí kategorie opatření se pak týkala omezení imigrace, na rozdíl od předchozích dvou pak byla záležitostí federální vlády. Spojené státy již od roku 1882 omezovaly přístup imigrantům, kteří nebyli schopní se o sebe postarat a představovali by pro společnost zátěž. Eugenicke hnutí se pak svým hlasem⁵⁰ podílelo na prosazení výrazného omezení imigrace ze střední, jižní a východní Evropy, ke kterému došlo ve 20. letech. Příchozí z těchto zemí, zejména Italové, Poláci, Rusové a Židé byli pokládáni za méněcenné, zejména pro svou údajnou nižší inteligenci a náklonnost ke kriminalitě.⁵¹

Eugenicke hnutí ve Spojených státech dosáhlo svého vrcholu ve 20. letech. Velká krize později podnítila další eugenicke legislativu zahrnující především rozšíření sterilizačních zákonů, která vycházela zejména z ekonomického dopadu státní péče či dohledu nad méněcennou částí obyvatelstva. Tyto kroky se setkávaly s poměrně širokým souhlasem veřejnosti.⁵²

Od 30. let ovšem, podobně jako ve Velké Británii, začal nabírat na síle hlas kritiků eugeniky. Již v roce 1930 odsoudil eugenicke sterilizace papež ve své encyklice, rovněž se stále více ukazovala neopodstatněnost víry v genetickou predispozici k asociálnímu jednání, stejně tak hnutí nijak neprosplvalo odhalování manipulací s daty, kterých se eugenici čas od času dopouštěli,⁵³ v neposlední řadě pak začal eugenicke věc výrazně poškozovat nacistický eugenicke program, který ji po odhalení svého plného rozsahu výrazně zdiskreditoval.⁵⁴

1.3.3 Německo

Německé eugenicke hnutí bylo pro české eugeniky velmi významné a je v jejich pracích pravidelně zmiňováno. Navíc právě v Německu získala eugenika onen populární přívlastek nacistické pavědy. Z těchto důvodů se budu německému prostředí věnovat poněkud podrobněji a obsírněji.

V německých zemích a následně ve Druhé říši proběhla industrializace se zpožděním a podstatně překotněji oproti západní Evropě. Tudíž všechny výše zmíněné problémy byly v Německu mnohem patrnější a palčivěji vnímané než v zemích, které již industrializací prošly.⁵⁵ Tyto obavy v německém prostředí sdílela zejména vzdělaná střední třída, která byla do značné míry frustrována novým společenským pořádkem, kdy vládnoucími vrstvami

zůstaly i nadále předindustriální elity a naopak radikální dělnické hnutí vyvolávalo ve středních městských vrstvách pocit ohrožení. Stát se navíc zdál být neschopen řešit nejpálčivější společenské problémy, které překotně rostoucí průmyslová města trápily, zejména bující kriminalitu, prostituci a alkoholismus. Za sociální problém byl pokládán i nárůst duševně chorých a slabomyslných jedinců, jež byl považován za příznak postupující degenerace. Vzdělané vrstvy považovaly sociální problémy, tehdy zastřešované pojmem „*soziale Frage*“ (sociální otázka)⁵⁶, za natolik palčivé, že již ohrožují samotný německý stát a *Volk*⁵⁷.

Německá vzdělaná třída se považovala za nositele a ochránce německé kultury, z čehož do značné míry plynula její paternalistická zaangažovanost v úsilí vyřešit sociální problémy.⁵⁸ Tato tradice péče o druhé a zejména o „celek“ byla výrazně patrna zejména u lékařské profese. Lékaři patřili jednoznačně mezi nejangažovanější příslušníky vzdělaných vrstev a tvořili nejpočetnější profesní skupinu v německém eugenickém hnutí. Němečtí lékaři byli již od poloviny 19. století pokládáni za strážce zdraví národa a jejich profese se těšila značné společenské prestiži.⁵⁹ Část lékařské obce spatřovala příčinu šířících se onemocnění a asociálního jednání v jejich dědičném základě a za nejlepší řešení, jak pozvednout zdraví národa, proto považovali zlepšení tělesného stavu všech jeho příslušníků. Společenské a politické problémy tak měla vyřešit biologie a medicína.⁶⁰ Právě z řad zastánců tohoto přístupu se rekrutovala značná část německých eugeniků.

Podoba německé eugeniky byla kromě sociální otázky a lékařské tradice utvářena výrazným vlivem darwinizmu. Německému prostředí představil Darwinovy teorie biolog Ernst Haeckel (1834-1919). Haeckel v Darwinových myšlenkách spatřoval dalekosáhlé důsledky pro lidskou společnost a v mechanismu výběru viděl hlavní hybatel evoluce živých organizmů, především evoluce lidského druhu a lidské společnosti. Haeckel sehrál velmi zásadní roli coby popularizátor jak Darwinovy teorie, tak zejména sociálně darwinistických myšlenek v intencích německého konzervatismu (např. velebení rolnictva, nacionalismus, germánská nadřazenost apod.). Vedle Haeckela se rovněž výrazně projevoval vliv Weismanna a jeho teorie zárodečné plasmy (viz výše).⁶¹ Pronikání biologických poznatků mezi širokou veřejností tak připravovalo půdu rodícímu se eugenickému hnutí. Problém byl ovšem ve skutečnosti, že často tyto poznatky nebyly předávány v hodnotově neutrální podobě, ale byly zatíženy či pozměněny názory svých šířitelů. Spolu s poměrně populárními rasovými a árijskými teoriemi se tak pomalu začínal vytvářet potenciál, který se nakonec neblaze projevil v nacistické ideologii.⁶²

Tyto základní vlivy (sociální otázka, lékařská tradice a výběr) spoluutvářely tvorbu zakladatelů německého eugenického hnutí lékařů Alfreda Ploetze (1860-1940) a Wilhelma

Schallmayera (1857-1919). Alfred Ploetz v roce 1895 pojmenoval rodící se německou eugenickou vědu *Rassehygiene* (rasová hygiena).⁶³ Rasová hygiena byla v zásadě významovým ekvivalentem slova *eugenics*, s tím rozdílem, že měla o něco širší záběr v podobě důrazu nejen na zvyšování dědičných kvalit populace, ale i na zvyšování počtu jejích členů.⁶⁴ Samotný termín rasa pak Ploetz vymezoval ve dvojitým smyslu. Jednak jako „*Systemrasse*“, která měla význam ve smyslu antropologické rasy, a jednak jako „*Vitalrasse*“, jež označovala vymezenou existující populaci posuzovanou z hlediska její genetické kvality a jejího tělesného a duševního zdraví, její síly, schopností apod.⁶⁵ „Vitální rasa“ tak znamenala „jakoukoliv lidskou populaci, která si navzdory generacím křížení zachovává stejné fyzické i psychické znaky.“⁶⁶ Vitální rasa v podstatě měla stejný význam jako anglický termín „*stock*“⁶⁷ a na rozdíl od *Systemrasse* byla předmětem zájmu rasové hygieny.

Zastánci rasové hygieny spatřovali hlavní původ ohrožení kvality populace hlavně v omezení přírodního výběru v rozvinutých společnostech. Především péči o jedince, kteří by bez cizí pomoci nedokázali přežít, považovali za velmi dysgenickou⁶⁸. Za normálních podmínek, kterým jsou vystaveny všechny nedomestikované organizmy, by přírodní výběr spolehlivě reguloval počty méněcenných jedinců, zatímco moderní společnost umožňuje jejich nárůst. Rasovní hygienici viděli řešení problému v pečlivém a vědecky podloženém racionálním (umělém) výběru, který by byl jednak dílem státem zavedené legislativy a jednak by se na něm podíleli samotní, v eugenických zásadách náležitě vzdělaní, příslušníci běžné populace. Podle Schallmayera musí národ hospodařit se svými lidskými zdroji, protože právě lidé představují základ jeho bohatství a moci.⁶⁹ Ekonomický rozměr byl rasovou hygienou velmi zdůrazňován, zdatnost jedince byla do značné míry určována jeho přínosem pro celou společnost. Navýšení počtu zdatných jedinců a zredukování méněcenných jedinců pak mělo vést ke zdravějšímu, efektivnějšímu, bohatšímu a mocnějšímu národu.

Rasová hygiena ale zůstávala v prvním desetiletí své existence poměrně bez zájmu širší veřejnosti i státního aparátu, který měl její návrhy realizovat. Zásadní obrat přišel až roku 1903, kdy Schallmayerovo pojednání *Vererbung und Auslese im Lebenslauf der Völker* (Dědičnost a výběr v životním běhu národů) zvítězilo v literární soutěži, kterou o tři roky dříve vyhlásil průmyslník a velký příznivec darwinizmu a později i eugeniky Friedrich Krupp (1854-1902).⁷⁰ Organizací soutěže pověřil Ernsta Heackela, který předsedal i jedné z hodnotících komisí.

Schallmayer v této práci znovu zdůraznil důležitost správného hospodaření státu s dědičným zdravím svých obyvatel a navrhl několik opatření, která měla o toto zdraví pečovat. Vedle pozitivně eugenických opatření, která zahrnovala zejména povzbuzení

reprodukce těch nejlepších a nejvýkonnějších vrstev společnosti⁷¹, navrhoval Schallmayer množství negativně eugenických opatření. Především šlo o opatření omezující sňatky duševně chorých, mentálně zaostalých jedinců a alkoholiků. Schallmayer nicméně zdůraznil, že negativní eugenická opatření budou moci být uvedena v život, až bude dosaženo vyšší úrovně znalostí o dědičnosti a shromážděno dostatečné množství genealogických dat. Do té doby je třeba se soustředit na pozitivní eugenická opatření a to pouze na dobrovolném základě.⁷²

V roce 1904 založil Alfred Ploetz *Archiv für Rassen-und Gesellschafts-Biologie*, první eugenický časopis na světě, a o rok později spoluzaložil první eugenickou společnost na světě, *Gesellschaft für Rassenhygiene*.⁷³ Ploetz v roce 1910 formuloval cíle, o které by eugenické hnutí mělo usilovat. Sheilla Weiss zmiňuje⁷⁴ některé z nich: prosazování více než dvou potomků v případě zdatných rodin, omezení rozmnožování slabých a nesoběstačných, boj proti jedům, které poškozují zárodečnou plazmu, zejména proti syfilidě, tuberkulóze a alkoholu, zamezení imigrace podřadných jedinců, podpora rolníků⁷⁵, zlepšit hygienické podmínky dělníků a obyvatel měst obecně.

Německé eugenické hnutí z let 1904-1918 se zabíralo zejména třemi hlavními tématy. Prvním bylo shromažďování informací a poznatků ohledně procesu degenerace, který se ve společnosti projevuje, druhé téma představoval problém rostoucího počtu jedinců, o něž musel pečovat stát, a finanční zatížení, které to sebou neslo. Posledním tématem byla stále klesající porodnost⁷⁶, která se stala závažným problémem zejména tváří v tvář ohromným ztrátám⁷⁷, jež sebou přinesla první světová válka.⁷⁸

Nicméně vyjma populační otázky se rasovým hygienikům nepodařilo přesvědčit státní aparát, aby přijal jakákoliv jimi navrhovaná opatření, která navíc zůstávala většinou pouze vágním nastíněním, jak by bylo dobré postupovat. Rovněž k tomu přispěla i neochota německých eugeniků výrazněji prosazovat negativní opatření, např. nucené sterilizace, stejně tak jejich důraz na obecně formulované pozitivně eugenické kroky, které se měly ze značné části prosadit samy ve chvíli, kdy je náležitě vzdělaná a uvědomělá veřejnost přijme za své.⁷⁹

Během výmarské republiky začala působit mladší generace eugeniků. V tomto období se hnutí kromě již zmíněných problémů začalo zabývat především otázkou zachování německého národa a státu, internacionální témata se dostávala stále více do pozadí. Od konce války se navíc stává v německém eugenickém hnutí stále patrnější jeho určité myšlenkové rozštěpení mezi berlínský a mnichovský kruh. Berlínský kruh sdružoval z většiny eugeniky Schallmayerova ražení, tedy odmítající ostře vyhraněný rasismus a antisemitismus, nejvýše jako Ploetz vyjadřovali jisté sympatie vůči árijskému mýtu. Gobineauovský antisemitismus, rasismus a árijství bylo většinou chápáno jako něco nevědeckého. Pochopitelně jistá míra rasismu byla, jak jsem již psal výše, patrná u drtivé většiny eugeniků, ale ani Schallmayer, ani

Ploetz nebyli odpůrci manželských svazků mezi rasami, rasu v zásadě nepovažovali za vhodné měřítko při určování zdatnosti člověka, protože evropské rasy jsou natolik pomíchané, že je takové rozlišování nemožné. Židé byli rovněž často považováni za zdatnou a produktivní rasu, manželství Árijců a Židů byla podle Ploetze potenciálně velmi přínosná.⁸⁰ Ploetz nepovažoval rasovou čistotu za předpoklad kvalitativního vzestupu, naopak ideální by byl člověk, který by v sobě zahrnoval ty nejlepší vlastnosti všech lidských ras (přičemž pochopitelně jednotlivé rasy disponují odlišným množstvím přínosných vlastností)⁸¹. Tyto Ploetzovy názory se ovšem postupem času proměnily a po příchodu Třetí říše neměl vážnějších problémů přijmout nacistický antisemitismus za svůj.

V mnichovském kruhu se naopak rasová hygiena začala rozvíjet mnohem silněji na árijském a nordickém základě. Výsadní postavou tohoto kroužku, ale i celého německého eugenického v tomto období byl biolog Fritz Lenz (1887-1976). Lenz byl přesvědčen o nerovnosti ras z hlediska odlišných fyzických a mentálních vlastností a na jejich základě formuloval svou představu o hierarchii ras. Je poněkud paradoxní, že na vrcholek rasové pyramidy umístil rasu nordickou a židovskou coby dvě kulturně nejproduktivnější rasy světa. Na Lenzově příkladě je patrné, že ani „rasistický“ mnichovský kruh nebyl jednoznačně antisemitistický a otázka, zda jej lze považovat za přímý ideologický předvoj nacistického hnutí, je poněkud problematičtější, protože základ eugenických myšlenek byl nacizmem doplněn o množství dalších prvků, které pocházely z jiných zdrojů (nejpatrnější je to v případě představ o árijské nadřazenosti).⁸²

I přes tento odlišný pohled na význam rasy, spojovaly oba proudy i nadále ostatní eugenické cíle, v meziválečném období, a zejména po velké krizi to byla především otázka národní efektivity a produktivity a s tím spojená problematika péče o nesamostatné jedince a hrozba biologické a kulturní degenerace německého národa.⁸³ Sheilla Weiss píše⁸⁴, že německé eugenické hnutí se za výmarské republiky stále více podobalo eugenickým hnutím jinde ve světě, nebýt příchodu nacistů k moci, přiblížilo by se svou podobou hnutí ve Velké Británii. Oprávněnost tohoto názoru je ovšem poněkud problematičtější minimálně vzhledem k pevně zakořeněnému přesvědčení o germánské nadřazenosti zejména vůči východním slovanským národům, jež bylo v německém prostředí přítomné, byť v méně radikální podobě než za Třetí říše, minimálně od 19. století.

Příchod NSDAP k moci mnoho i jinak umírněných eugeniků přivítalo. Hitler byl většinou z nich vnímán jako nejlepší možná varianta, pokud jde o možnost naplnit alespoň některé z eugenických cílů. Po eugenicky impotentní výmarské republice⁸⁵ vpravdě musel nový režim vzbuzovat u eugeniků velké naděje. Po nástupu režimu se začalo eugenické hnutí výrazně měnit. Význam „umírněných“ eugeniků z berlínského kruhu klesal a naopak do

popředí se dostávali mnohem aktivnější a radikálnější členové mnichovského kroužku. Eugenika přestala být záležitostí poměrně úzké skupiny intelektuálů, ale stala do značné míry jedním z pilířů nacistického světonázoru. Avšak zatímco přednacistická eugenika stavěla na optimistické představě vylepšování populace a zbavování se dědičných nemocí, nacistická eugenika byla založena na v zásadě pesimistické touze uchovat poslední zbytky nordické krve v rámci německého *Volku* a zabránit dalšímu mísení s nižšími rasami.⁸⁶ Eugenické organizace byly včleněny do státního aparátu a rasová hygiena se stala záležitostí státu. Eugenici, kteří se stavěli proti oficiální linii, byli nuceni odejít ze svých pozic, stejně dopadli pochopitelně i eugenici židovského původu. I členové mnichovského kroužku byli zaskočeni tím, jaký důraz klade nový režim na rasovou otázku.⁸⁷ Nacisté ale od začátku své vlády začali prosazovat i ostatní cíle, které byli s eugenickým hnutím spojeny od jeho počátků. Zavedení dobrovolných a poté i nucených sterilizací méněcenných jedinců či rozsáhlá legislativa podporující růst porodnosti žádoucích vrstev společnosti (ačkoliv nyní byla vhodnost vyjma přínosu pro stát rovněž určována rasovou příslušností) byly přesně v souladu s cíli a představami většiny eugeniků, kteří se jen museli přenést přes určitou nevědeckost a diletantství nacistického režimu. Většina rasových hygieniků působících v eugenických ústavech v podstatě nadále vykonávala stejnou činnost jako před nástupem nacismu. Nacistický režim do značné míry potřeboval eugeniky pouze k legitimizaci svého eugenického programu, který pak v život uvedl byrokratický aparát a samotní eugenici se na něm podíleli jen okrajově.⁸⁸

Pokud bychom chtěli německému eugenickému hnutí přikládat nějakou vinu za holocaust, pak by to nejspíš byla vina pouze částečná a nepřímá. Jistě bychom v literatuře, kterou německé eugenické hnutí vyprodukovalo za svou čtyřicetiletou historii předcházející nástupu nacizmu, našli mnoho inspiračních zdrojů, z nichž nacisté čerpali. Neosobní nakládání s lidmi jako se surovinou, kterou je třeba efektivně využívat v zájmu vyššího celku, snaha řešit společenské problémy výhradně pomocí biologie a medicíny, představa hodnoty jedince odvíjející se od jeho společenského přínosu, všechny tyto rysy jsou pro eugenické hnutí typické. A nacistický eugenický program představoval pouze dovedení těchto myšlenek do úplného konce. Ačkoliv se eugenici přímo nepodíleli na vyhlazovacím programu (např. na konferenci ve Wannsee nebyl přítomen jediný eugenik), skutečnost, že se nacistickému přístupu k eugenice, který považovali za nevědecký a diletantský, nepostavili a dál pokračovali ve své práci, jako by se nic nedělo, je činí alespoň nepřímo odpovědnými.⁸⁹

2. Eugenika v Čechách

V této části práce bych se rád zaměřil na české eugenické hnutí a jeho příslušníky, zejména pak na eugeniky, kteří se sdružovali okolo *Revue v neurologii, psychiatrii, fyzikální a diaetické terapie* a okolo České eugenické společnosti. České eugenické hnutí v zásadě fungovalo v letech 1904 až 1948, to je období, v jehož rámci jsem se snažil vyhledat dostupné publikace a články. Zabýval jsem se pak jen českými, potažmo československými autory, eugenikům z řad českých Němců jsem se nevěnoval.

2.1 Význam české biologie pro eugeniku a genetiku. Proto-eugenické momenty v české biologii.

Mendelův objev principů dědičnosti byl, z hlediska přínosu k rozvoji biologie a zejména genetiky, nejzásadnější událostí 19. století, ke které na území českých zemí došlo. Je poněkud paradoxní, že po jejich znovuobjevení se zde mendelovská genetika prosazovala jen pomalu. Platilo to především právě u českých eugeniků, kteří se oproti zahraničním kolegům drželi spíše ne-mendelovského přístupu k dědičnosti (viz níže).

Od 60. let se v českém prostředí, stejně jako v jiných zemích, mezi biology rozbíhá debata nad Darwinovou teorií, nad jeho pojetím vývoje přírody. Evolucionizmus se poměrně rychle a snadno v české biologii etabloval, k čemuž podle Janka⁹⁰ do značné míry přispěla mimo jiné purkyňovská tradice a dobové proticírkevní nálady. Z drtivé většiny šlo o pronikání darwinistických myšlenek do jednotlivých biologických oborů, pokud bychom snad našli nějaké tendence ke snaze aplikovat principy Darwinovy teorie na lidskou společnost, pak to bylo pouze u několika biologů, přičemž ani u nich nebyla sociálně darwinistická témata hlavní náplní jejich práce.⁹¹ Nicméně existence těchto názorů naznačuje, že dobová atmosféra se, stejně jako jinde ve světě, do značné míry nesla v duchu zjednodušujících představ o neustálém pokroku, o možnosti či nutnosti náprav údajných nedostatků lidské společnosti podle přírodního vzoru, o tom, že člověk i lidská společnost, jsou podřízeni přírodním zákonitostem stejně jako vše ostatní.⁹²

2.2 Počátky českého eugenického hnutí

Počátky českého eugenického hnutí, které se začíná výrazněji formovat až po roce 1904, jsou spojeny zejména s osobami biologa Vladislava Růžičky (1870-1934) a především lékaře Ladislava Haškovece (1866-1944). V první třetině 20. století pak oba hráli klíčovou roli v dalším rozvoji české eugeniky, která se nerozlučně pojila s hlavními tématy jejich práce.

Haškovec⁹³ patřil k významným postavám českého lékařství, zejména pokud jde o

hlavní oblast jeho zájmu, kterou byla neurologie a nervové choroby.⁹⁴ Po většinu svého života usiloval o uznání neurologie jako samostatné oblasti v rámci českého lékařství a do značné míry to byla právě tato jeho snaha, že se tomu nakonec v podobě založení kliniky pro nervové choroby stalo. S tímto lékařským úsilím Ladislava Haškovce se přímo pojily jeho sociálně lékařské, potažmo eugenické snahy. Haškovce v eugenice spatřoval účinný prostředek boje proti nervovým i jiným chorobám, stejně tak proti nepříznivým jevům, které se zdály být spojeny s rozvojem moderní lidské společnosti. Jak se pokusím v dalších kapitolách podrobněji ukázat, za jeden z hlavních prostředků, kterým může eugenika přispět ke zmírnění a konečnému odstranění většiny těchto negativních jevů, považoval účinnou regulaci manželských svazků a to jak za dobrovolného přispění náležitě poučených obyvatel, tak za odpovídající právní, administrativní a finanční podpory státu. Haškovce stál v čele eugenického hnutí od jeho počátků přibližně až do poloviny 20. let. Od této doby začíná jeho tvorba působit dojem jistého odklonu od eugenických témat a jasnou převahu získává výše zmíněný zájem o neurologii.⁹⁵

Růžička coby biolog se zabýval zejména problematikou dědičnosti, formuloval několik specifických teorií, které se výrazně rozcházely s tehdejšími hlavními vědeckými proudy v této oblasti. Svou teorií morfologického metabolismu, podle níž strukturní útvary pozorované na subcelulární úrovni nejsou trvalé,⁹⁶ odmítl chromozomovou teorii dědičnosti. Za nositele dědičnosti považoval celou živou hmotu zárodku, a nikoliv pouze jeho specifickou část (chromozom), přičemž jednotlivé znaky jsou v případě každého jedince dány kombinací vnějších a vnitřních podmínek (genů).⁹⁷ A pouze některé znaky jsou skutečně dědičné, jistota dědičnosti platí pouze v případě znaků „*druhových*“, tedy znaků společných všem příslušníkům daného druhu, v případě znaků „*individuálních*“ již není dědičnost zaručena.⁹⁸ Nicméně jak Růžička píše „(...) *vhodným pěstěním lze individuální znaky přeměnit také v druhové*“.⁹⁹

Tento Růžičkův přístup ke genetice a dědičnosti se velmi výrazně promítal do jeho přístupu k eugenice a obojí se pokusím podrobněji popsat v kapitole věnované národní eugenice. Růžičkův význam pro české eugenické hnutí pak v neposlední řadě spočíval i ve skutečnosti, že byl učitelem několika velmi výsadních postav mladší generace českých eugeniků, jmenovitě především Jaroslava Kříženeckého (1896-1964) a Bohumila Sekly (1901-1987).

2.3 Cíle hnutí, řešení problematiky degenerace

Podobně jako v případě eugenických hnutí v jiných zemích byla hlavní motivací české eugeniky snaha zmírnit negativní dopady moderního vývoje lidské společnosti. Jak píše

Šimůnek¹⁰⁰, cílem českých eugeniků byla zdravější společnost tváří v tvář hrozbě národní a individuální degenerace. Degenerace (v českém prostředí se užíval i termín zrudnění) byla chápána jako zvrhlost či úchylka od normálu dané populace, přičemž tato odchylka může být dědičně přenositelná na další generace. Degeneraci pak autoři zpravidla dělili na tělesnou a duševní. Tělesná degenerace je v jisté malé míře vlastní všem jedincům, protože nikdo nesplňuje kritéria zcela dokonalého typu, např. lékař František Lašek (1898-1947)¹⁰¹ radil mezi projevy tělesné degenerace i srostlé obočí či příliš ochlupené tělo. Míra závažnosti a četnosti těchto tělesných odchylek výrazně narůstá u jedinců dědičně zatížených duševními odchylkami (kupříkladu u kreténů a idiotů). Duševní degeneraci pak eugenici považovali za mnohem závažnější a pro společnost potenciálně nebezpečnější než degeneraci tělesnou, a to zejména proto, že nemusí být na první pohled patrná. Vymezení duševní úchylky bylo u některých autorů poměrně arbitrární, kdy kromě jasných duševních chorob za ně byly považovány i odchylky proti dobovým normám chování. Takto o nich píše výše zmíněný František Lašek:

„Degenerovaní nejsou tedy jen lidé slabomyslní, blbí, epileptikové, avšak i různé povahy výstřední, podivínské, zločinné, perversní povahy náruživé, tíhnoucí ke karbanu, pijáctví a jiným nepravostem. Tyto povahové odchylky mají veliký význam již ve škole a v životě společenském. Jsou to děti již ve škole špatně nadané, velmi trpící v prvních letech svého věku křečmi, později zmítané rozčilením, neklidem, třesením, různými záškuby svalovými... U mnohých dětí záhy shledáváme zvláštnosti povahy, impulsivnost chtění a konání, proměnlivost v pocitech a náladách, lenost, zlomyslnost, vzdorovitost, drzost, hrubost, lživost, zlodějství, chození za školu, tuláctví (zvláště charakteristické pro děti pijáků). Tyto vlastnosti jsou většinou na základě vrozeném a špatným vychováním mohou býti podporovány; než v četných případech ukazuje se i sebe lepší vychování marným“.¹⁰²

Vedle dělení na tělesnou a duševní rozlišovali autoři degeneraci na zděděnou (potažmo vrozenou) a získanou. Mezi českými eugeniky v zásadě panovala shoda ohledně toho, že úchylku může člověk zdědit či získat. Nicméně odpověď na otázku, zda je získaná úchylka dále dědičně přenositelná, zůstávala problematická a u českých i zahraničních autorů se často lišila podle toho, zda se přikláněli k dědičnosti získaných vlastností, či je odmítali.

V moderních společnostech pak eugenici shledávali na základě statistických údajů¹⁰³ výrazný nárůst projevů degenerace svědčících o tělesném, rozumovém i mravním úpadku lidstva¹⁰⁴. Tento úpadek byl, jak bylo již zmíněno v první části, zejména americkými a německými eugeniky pokládán za důsledek zmírnění přirozeného výběru v moderní

společnosti, protože v čistě přírodním stavu by byly počty degenerovaných jedinců tvrdě regulovány v důsledku jejich menší zdatnosti.

Přehledně tlumočí tyto názory zahraničních eugeniků (sám s nimi ale z většiny výrazně nesouhlasil) sociolog Břetislav Foustka (1862-1947)¹⁰⁵ ve své zásadní eugenické publikaci *Slabí v lidské společnosti* z roku 1904 a domnělé degenerační činitele vyjmenovává takto: 1. smíšení či křížení plemen, 2. pokrevné svazky, 3. biologická ztráta (válka, perzekuce, emigrace apod.), 4. doplňování populace z nižších vrstev, 5. přežívání méněcenných a degenerovaných důsledkem pokroku v lékařství a hygieně, 6. zlepšování kvality porodnictví, 7. sociální a humanitní politika, 8. život ve městech, 9. hospodářské poměry v průmyslových společnostech (chudoba a vysoká úmrtnost), 10. prostituce a pohlavní nemoci, 11. alkoholismus. Tito činitelé pak mají za následek následující degenerační jevy: 1. pokles počtu branců způsobilých vojenské služby, 2. nárůst duševních a nervových chorob v populaci, 3. nárůst sebevraždy, 4. nárůst zločinnosti, 5. depopulaci.

Čeští eugenici k těmto zahraničním názorům na příčiny a projevy degenerace nepřistupovali zcela jednotně. České eugenické hnutí bylo totiž, podobně jako v Německu, do jisté míry jak ideově, tak z hlediska přístupu k dědičnosti nesourodé. V rámci hnutí bychom našli několik zastánců spíše selekcionistického přístupu ve stylu německé rasové hygieny a především americké eugeniky, kteří uznávali, že moderní společnost omezuje boj o život a tím umožňuje přežívání méněcenných. Sem patřil kupříkladu František Lašek či biolog Artur Brožek (1882- 1934). Lašek¹⁰⁶ se již v roce 1916 v zásadě vyslovuje pro sterilizace po vzoru americké praxe. Na opačné straně stáli zastánci humanitního přístupu k eugenice, který v mnohém odmítal pohled rasové hygieny na otázku degenerace a za řešení považoval zodpovědné sociální reformy na principu altruizmu. Nejpatrnějšími zastánci tohoto přístupu byl Břetislav Foustka a později Jaroslav Kříženecký. Většina českých eugeniků ovšem zůstávala mezi oběma „póly“ a v jejich dílech můžeme najít prvky obou těchto přístupů.¹⁰⁷ Pro české eugenické hnutí byl, na rozdíl od německých, anglických a amerických eugeniků, ovšem typický jistý odpor k prosazování eugeniky na čistě selekcionistickém základě. Češi odmítali tento přístup jako „aristokratický“ a příliš spoléhající na vliv přirozeného výběru. Na formování české eugeniky se podílelo i myšlenkové prostředí první republiky vycházející z Masarykova humanizmu. Ideály demokracie a humanity¹⁰⁸, na nichž měla být Československá republika postavena, přijali za své i eugenici, což se výrazně projevilo v jejich názorech. Jak píše např. Růžička: „*Eugenika nemůže pracovati proti humanismu*“.¹⁰⁹

Jak bylo řečeno, v rámci českého hnutí bychom rovněž našli i rozličné přístupy k dědičnosti. V počátcích hnutí, kdy otázka dědičnosti byla ještě ve vědeckých kruzích předmětem debat, u nás jen těžce hledáme eugeniky, kteří by jednoznačně zastávali přístup

mendelovské genetiky. Nejblíže k tomu měl snad Artur Brožek, který se již před první světovou válkou obsáhleji věnoval Mendelově přístupu k dědičnosti v souvislosti s eugenikou a později ve 20. letech krátce studoval u Morgana a Davenporta. Až do druhé poloviny 30. let ale mezi českými eugeniky jednoznačně převažovaly ne-mendelovské přístupy k dědičnosti. Nejvýznamnější pak byla zejména Růžičkova specifická větev genetiky, která až do jeho smrti v roce 1934 výrazně ovlivňovala smýšlení českých eugeniků. Po Růžičkově smrti přecházejí jeho žáci k mendelizmu a v českém eugenickém hnutí se definitivně prosazuje tento přístup.

Přes tuto určitou rozdílnost názorů a přístupů zůstávalo české eugenické hnutí v zásadě soudržným celkem a nehrozilo, že by došlo, jako v Německu, k rozdělení do několika táborů. Jednotlivé rozdílnosti totiž byly u českých eugeniků výrazně převáženy množstvím stejných či podobných názorů a zájmů a hlavně společnou snahou o ozdravení společnosti.

Pokud šlo o otázku degenerace, pak v českém eugenickém hnutí převládal názor, že většina zmíněných jevů s moderní společností prostě neoddělitelně souvisí a je třeba se snažit je zmírňovat náležitými sociálními opatřeními. O jedince, kteří již trpí vážnějšími formami degenerace, se společnost musí náležitě postarat a snažit se je vyléčit či alespoň zmírňovat jejich utrpení a pochopitelně, je-li jejich onemocnění dědičně přenosné, omezovat jejich reprodukci, ideálně na základě dobrovolné spolupráce.

2.4 Eugenika za Rakouska-Uherska

České eugenické hnutí se začalo formovat okolo časopisu *Revue v neurologii, psychiatrii, fyzikální a diaetické terapii* (dále jen *Revue*¹¹⁰), který začal roku 1904 vydávat Ladislav Haškovec. Ve svém základu ovšem nešlo o výhradně eugenické periodikum, po celou dobu existence časopisu převažovala témata lékařská a články pojednávající o eugenicě po mém soudu představovaly pouze logický doplněk hlavního tematického zaměření časopisu. Od samého počátku sice můžeme mezi redaktory a spolupracovníky nalézt jména, s nimiž je eugenická činnost spojena, např. Vladislava Růžičku, lékaře a ředitele pražského Ernestina Karla Herforta (1871- 1940) či antropologa Jindřicha Matiegku (1862- 1941) a další¹¹¹, nicméně v počátcích *Revue* se od nich objevují takřka výhradně články z jejich oboru, a nikoliv z eugeniky. Výčet spolupracovníků *Revue*, který můžeme najít na začátku téměř každého svázaného ročníku, poměrně přesvědčivě ukazuje na jistou podobnost s německým eugenickým hnutím. Stejně jako v Německu byla eugenika záležitostí vzdělaných středních vrstev, a to především lékařů a biologů. Nicméně problematika negativních jevů moderní společnosti (ať už je daní jedinci zastřešovali pojmem degenerace či nikoliv) byla známa

napříč středními vrstvami.¹¹²

České eugenické hnutí se pak za Rakouska v zásadě omezovalo na snahu seznamovat odbornou i laickou veřejnost s informacemi z oblasti genetiky, biologie, lékařství, hygieny a z toho vyplývající potřebnosti eugeniky pro moderní společnost. Na jedné straně byl prezentován chmurný obraz degenerujících a vylidňujících se národů Evropy a na druhé vize zdravé a šťastné společnosti, která se díky eugenickým opatřením zbavila nemocí a nepříznivých sociálních jevů, jež s sebou degenerace nese. Do vypuknutí první světové války se v zásadě české hnutí drželo 1. a 2. fáze eugenické činnosti (viz 1. část): shromažďovat vědecké poznatky o problematice, zformulovat možná řešení problému¹¹³ a následně se snažit se vším seznámit co nejširší veřejnost.

2.4.1 Regulace manželství

V okruhu *Revue*, a to zejména z Haškovcovy iniciativy, bylo od samého počátku za hlavní opatření účinně bojující proti další degeneraci považováno a prosazováno zavedení povinných předmanželských zdravotních kontrol, kdy by lékař posoudil vhodnost zamýšleného sňatku. Jejich cílem bylo zajistit dostatečnou informovanost potenciálních manželů o zdravotním stavu partnera, především pokud šlo o dědičně přenosné choroby degenerativního rázu. Tyto kontroly měly představovat prevenci šíření pohlavních chorob, hlavně obávané syfilis, či dědičných onemocnění, stejně tak mělo být odhaleno, zda není některý z partnerů alkoholik, případně zda jím nebyl některý z jeho předků (alkoholizmus byl pokládán za dědičný, viz níže). Účinné provádění tohoto nařízení mělo být podporováno rozsáhlými lékařskými databázemi, které by shromažďovaly informace o dědičném zdraví jednotlivců a rodů a během několika generací se měly stát velmi vítaným doplňkem k lékařským prohlídkám. Haškovec se podle svých slov o zavedení těchto prohlídek snažil již od roku 1901. V roce 1902 vychází publikace nazvaná *Snahy veřejného zdravotnictví v otázce smlouvy manželské*, v níž Haškovec¹¹⁴ argumentuje ve prospěch jejich zavedení. Zejména zdůrazňuje jejich přínosnost pro budoucího partnera a pro děti, které z případného manželství vzejdou. Právě utrpení budoucích generací mrzáků, nemocných a zdegenerovaných je pro Haškovce jedním z hlavních důvodů pro dohled nad uzavíráním manželských svazků. Tuto sňatkovou regulaci Haškovec v zásadě považuje za doplněk veřejné hygieny, jež za vzájemné spolupráce v rámci veřejného zdravotnictví povede jak k odstranění většiny nemocí pramenících z vnějších příčin, tak i chorob, které mají původ v dědičnosti, což bude ve výsledku znamenat zdravější společnost pro další generace. Na případné argumenty v otázce omezování svobody jednotlivce státním aparátem namítá, že stát již stejně manželství reguluje: zakazuje manželství šílencům a nesvéprávným osobám, dětem atd., proč by jej

nemohl zakázat i dědičně nemocným? Velmi zde zaznívá onen pro všechny eugeniky dosti typický motiv omezení prospěchu jednotlivce ve jménu mnohem většího prospěchu pro ostatní, pro celek, pro společnost a stát.

Toto úsilí českých eugeniků se ale nesetkalo s přílišným pochopením státních autorit a žádné podobné opatření nebylo v Rakousku-Uhersku zavedeno. V článku z roku 1912 si Haškovec s jistou trpkostí stěžuje, že přes veškerou osvětovou snahu eugeniků se nedaří přesvědčit politiky a státní úředníky, ani si naklonit výraznější část veřejnosti pro zavedení těchto opatření.¹¹⁵ Snaha regulovat manželské sňatky, ať již daný autor preferoval jejich povinnost, či dobrovolnost, jejich prosazování státní mocí, či kladl důraz na zavádění na základě náležité osvěty, se zdá být pro české eugeniky velmi zásadním tématem, které se českým hnutím vine od jeho samotných počátků až do jeho konce a je společné v podstatě všem jeho příznivcům. Některé z následujících citátů pocházejí i z doby po roce 1918, ale všichni jejich autoři tyto názory vyslovovali již za Rakouska-Uherska, ve snaze demonstrovat tuto kontinuitu jsem vybral úryvky jak z období monarchie, tak i samostatné republiky.

Haškovec píše:

„Za účelem boje proti degeneraci a chorobnosti pokolení lidského, jakož i za účelem ochrany zdraví ženy neb muže v manželství, jest třeba účelné zákonodárné úpravy smlouvy manželské po stránce zdravotní. (...) nestačí tu pouhé poučení lidu a přenechání celé věci jen posouzení blahovůli jednotlivce. Požadavek, aby každý, než v občanský neb církevní sňatek vstoupí, se svým lékařem radu bral, není přehnaný, ani nemožný. Stvrzení lékařské mělo by doplňovati dokumenty, jimiž se snoubenci před sňatkem úřadům vykazují.“¹¹⁶

Brožek zastává ještě přísnější pohled než Haškovec:

„Z nejmírnějších eugenických opatření ochranných, jež by se zajisté nejlépe mohla provést v našich poměrech společenských a jež by osobní svobody nikterak neohrožovala a docela byla by i ve shodě s naším občanským zákoníkem, jsou státními a občanskými úřady vyžadované intimní porady snoubenců s jejich domácími lékaři před uzavřením sňatku.“¹¹⁷

Růžička žádá:

„Zavedení zdravotních vysvědčení pro snoubence, jakožto podmínky sňatku, aby se uskutečnila tak žádoucí zdravotní kontrola sňatková, a to nejen s hlediska okamžitého nálezu (aktuálních nemocí neb nedostatků) u snoubenců, ale i – a to především – vzhledem k předkům, tedy na základě dědičnostního rozboru jejich rodokmene.“¹¹⁸

Kříženecký:

„Mnozí eugenikové soudí (...), že půda pro přímé zákazy sňatkové není ještě připravena a odporují v té věci čekati a spokojiti se prozatím jako mírnějším stupněm eugenické kontroly sňatkové pouhým povinným lékařským vyšetřením před sňatkem, spojeným s vystavením zdravotních vysvědčení sňatkových, aniž by však tím byla omezena svobodná vůle snoubenců vejiti ve sňatek či nikoli. Může při tom býti zavedeno povinné vzájemné vyměnění těchto vysvědčení buď mezi snoubenci samými, anebo mezi jich rodiči, resp. poručníky. Tento návrh jest zcela přijatelný a již dnes uskutečnitelný. Byť by se tím třeba nezískalo mnoho přímo pro omezení sňatečnosti méněcenných, přece lze tím působiti výchovně, vzbuditi v lidech poznání, že při sňatku jde o věc vysoce důležitou a tak probuditi v nich pocit zodpovědnosti.“¹¹⁹

Lašek:

„Má se člověk stížený syfilis ženiti a uváděti v neštěstí svou ženu? Na tomto místě jest jistě právem zákaz a pokud tu není zapovědí, jest dojista lidskou povinností aspoň upozorňovati obě pohlaví na vyličené zjevy. (...) Požadavek vysvědčení jest jistě dobrý a u lidí svědomitých, uvědomělých samozřejmý.“¹²⁰

2.4.2 Vrah lidské společnosti

Toto expresivní pojmenování přisoudil alkoholu osvětový časopis *Národ a škola*.¹²¹ A ve vzdělaných kruzích středních vrstev byl často alkohol za takovouto metlu moderní společnosti skutečně považován. Od počátku 20. století roste v Čechách počet abstinenčních spolků (např. Český zemský spolek proti pijáctví či Spolek abstinentů), osvětových publikací a přednášek, které mají za své poslání boj proti alkoholizmu. Stejně jako jinde ve světě se začíná objevovat i volání po zavedení zákazu prodeje alkoholu.

Čeští eugenici pochopitelně považovali alkohol za velmi zásadní problém, který podryvá zdraví jednotlivců i celé společnosti. V otázce škodlivosti alkoholu nacházíme velmi širokou shodu celým českým eugenickým hnutím, jediný rozpor mezi názory českých eugeniků spočíval v tom, zda je alkoholizmus příčinnou degenerace anebo jejím projevem. Oproti většině Foustkou vyjmenovaných degenerativních činitelů je shoda patrná i ve vztahu k názorům zahraničních eugeniků. Alkohol byl eugeniky pokládán za „*plemenný jed*“¹²², jehož pravidelné užívání má na člověka devastující následky. Jeho největší nebezpečí ovšem spočívá v neblahém vlivu na společnost a to zejména na společnost průmyslovou, protože teprve průmyslová výroba zajišťuje takové množství levného a snadno dostupného alkoholu, že se jeho užívání může stát celospolečenským problémem.¹²³ Pro eugeniky bylo zcela zásadní, že alkoholizmus sebou nese značné riziko rozvoje dědičných degenerativních onemocnění, které se přenáší do dalších generací, například byl považován za výrazný činitel při rozvoji epilepsie. Alkohol poškozuje dědičnou plazmu¹²⁴, snižuje tak kvalitu dědičného

základu a přispívá k nárůstu degenerovaných a méněcenných novorozenců. Samotný alkoholismus byl navíc považován za dědičný. V neposlední řadě bylo užívání alkoholu považováno za činitele, který výrazně přispívá k jevům jako je prostituce či kriminalita. Výtky eugeniků k alkoholu již v roce 1904 shrnul Břetislav Foustka:

„Zneužívání alkoholu vede rodiče druhy k šílenství nebo padoucnici, ničí žádosti pohlavní a způsobuje v každém případě úpadek intelektu a plodnosti. Děti alkoholiků bývají často degenerované, mrzácké nebo hemitermické, stížené blbostí, šílenstvím nebo padoucnicí. Velký počet dětí slabomyslných a duševně opozdilých sluší připsat opilství rodičů. (...) Člověk alkoholem degenerovaný přenáší získané zhoršení své individuality na své potomstvo se všemi slabostmi vrozené duševní méněcennosti.“¹²⁵

Alkohol coby zřejmý degenerativní činitel, který snižuje kvalitu jak stávající generace, tak i generací následujících se tudíž logicky setkával s odporem eugeniků. Otázka omezování užívání a prodeje alkoholu byla jedním z prvních skutečně eugenických témat, která lze v *Revue*¹²⁶ nalézt. Čeští eugenici za Rakouska vzhlíželi zejména k vývoji ve skandinávských zemích, kde byl, na rozdíl od ostatních zemí Evropy, trend spotřeby alkoholu klesající, k čemuž měla významně přispět zdejší zákonná úprava omezující drobný prodej alkoholu a monopolizace jeho distribuce.¹²⁷ Nicméně čeští eugenici nijak významněji neusilovali o zavedení zákonných restrikcí na prodej alkoholu či o kriminalizaci jeho užívání. Patrně by jim zavedení takovýchto právních úprav příliš nevadilo, nicméně za mnohem účinnější prostředek boje proti alkoholismu byla považována náležitá osvěta širokých vrstev, především mládeže, ohledně nebezpečí alkoholu, kombinovaná s omezením reprodukce alkoholiků pomocí izolace nejvážnějších případů od „zdravé“ většiny, jejíž poučení by navíc vedlo k odmítání sňatků s alkoholiky či jedinci z alkoholizmem stížených rodin. V této souvislosti se měla opět ukázat důležitost výše zmíněných předmanželských kontrol a rodových databází, které by výrazně pomohly omezit šíření alkoholizmu prostřednictvím dědičnosti.

Za neochotou českých eugeniků usilovat o zákonné omezení užívání alkoholu stojí nejspíš výše zmíněná nejistota, zda je alkohol příčinnou či projevem degenerace, jak píše Brožek: „(...) není dosud bezpečně rozhodnuto v žádném směru o kausalitě či paralelitě tohoto zla a degeneračních stavů, s nimiž se spojuje.“¹²⁸ Jakákoliv činnost zaměřená proti alkoholizmu, která jde nad rámec osvěty a agitace, musí počkat, dokud nebude tato otázka rozhodnuta.

Na závěr ještě stojí za zmínku spíše ojedinělý názor některých zahraničních eugeniků, že alkohol a alkoholismus má určitý eugenický potenciál. Tyto názory¹²⁹ vycházely zejména z přesvědčení, že alkoholici dříve umírají a mají méně dětí, tudíž rodiny stížené

alkoholizmem a s ním spojenými degeneracemi rychle vymírají. Alkohol tak má na společnost údajně očišťující účinky. Nicméně česká eugenika¹³⁰ tyto názory odmítá, protože přeceňují selekční efekt alkoholizmu a přehlížejí skutečnost, že alkoholem jsou často zlákáni lidé, kteří k tomu nemají žádnou dědičnou dispozici.

2.4.3 Eugenika a veřejná hygiena¹³¹

Zahraniční eugenika, zejména pak německá rasová hygiena, měla k hygieně poněkud ambivalentní vztah, který v průběhu doby prošel určitým vývojem. Darwinisté a někteří eugenici se na snahy veřejné hygieny z počátku dívali značně kriticky. Zlepšování životních podmínek zejména chudých vrstev, které bylo hlavní náplní veřejné hygieny a jejích stoupenců, stálo v přímém rozporu s cíly darwinistických selekcionistů. Znamenalo totiž oslabování přírodního výběru, který může na člověka plně působit pouze v nepříznivém a drsném prostředí, v němž je daný jedinec nucen každý den bojovat o své přežití. Pouze v takovém prostředí skutečně méněcenní hynou a zdatní vítězí a zaujmají jejich místo. Zlepšování životních podmínek tak v jejich očích umožňovalo přežívání méněcenných a prohlubovalo degeneraci společnosti.

Zastánci veřejné hygieny a státní péče o potřebné naproti tomu argumentovali, že je v národním zájmu předcházet negativním dopadům jevů, jako jsou epidemie či podvýživa. Mezi stoupenci názoru, že veřejná hygiena dokáže pozvednout zdraví národa a učinit jej jako celek zdatnějším a kvalitnějším, bylo množství lékařů a vědců, kteří svá stanoviska dokázali podepřít odpovídajícími důkazy, jimiž selekcionistické hledisko do značné míry zdiskreditovali. Na stranu veřejných hygieniků se od počátku stavěli i eugenici, kteří věřili v dědičnost získaných vlastností a zlepšování životních podmínek považovali za vynikající prostředek pro posilování dědičných kvalit populace. Ostatní eugenici postupně uznali podobnost cílu eugeniky a veřejné hygieny a více méně souhlasili, že zlepšení životních podmínek sice pomůže slabým, ale zároveň pomůže i celé společnosti. Schallmayer argumentoval, že hygiena není v rozporu s eugenikou, protože eugenici považují za větší nebezpečí intelektuální a morální degeneraci než potenciální nárůst méněcenných způsobený hygienou.¹³²

Vztah českých eugeniků k individuální a veřejné hygieně byl v zásadě již od začátku hnutí velmi pozitivní. Foustka byl rovněž toho názoru, že celkové zlepšení životních podmínek všech členů společnosti, zejména pokud jde o vymýcení podvýživy, svým prospěchem výrazně převýší případné dílčí oslabení kvality společnosti, způsobené přežitím většího počtu méněcenných jedinců.¹³³ Navíc podle Foustky představují těžké formy méněcennosti natolik vážnou překážku reprodukce, že je velmi pravděpodobné, že tito

přeživší stejně své potenciálně méněcenné potomstvo vůbec nepřivedou na svět. Ostatní čeští eugenici v zásadě tento Foustkův pohled na veřejnou hygienu sdíleli a považovali ji za doplněk k eugenickým snahám. Haškovec již roku 1902 o hygieně píše:

„Hygiena a o ní se opírající celá instituce veřejného zdravotnictví (...) pečuje o zdravotnost měst, veřejných míst a shromaždišť, dohlédá na náš příbytek, školu, kostel, divadlo, ukazuje nám cesty, jak varovati se nakažlivých chorob vůbec, bdí nad neporušeností, čistotou a zdravotou našeho pokrmu a nápoje, uzpůsobuje vhodný nám oděv. Veřejné zdravotnictví účinný vede boj proti tuberkuloze, snaží se postavití hráze pijáctví (...), upravuje prostituci a hledí chrániti před nákazami pohlavními atd. atd. Veřejná hygiena nepečuje tedy pouze o jednotlivce, nýbrž i o celek. Pokroky a úspěchy její jsou již dobře i laiku patrný.“¹³⁴

I v Čechách se pochopitelně veřejná hygiena těšila přízni zejména těch eugeniků, kteří věřili v dědičnost získaných vlastností. Podle Kříženeckého *„do eugeniky náleží vlastně celá hygiena, neboť ta stará se právě o vnější podmínky zdraví: chrání od vlivů škodlivých a opatřuje poměry pro zdraví nejpříznivější.“*¹³⁵ Česká eugenika byla v tomto směru významně ovlivněna především sociální hygienou, která se rodí v Německu na přelomu století z iniciativy lékaře Alfreda Grotjahna (1869-1931).¹³⁶ Sociální hygiena oproti rasové hygieně zdůrazňovala vliv vnějšího prostředí a možný přínos pramenící z jeho odpovídající úpravy. Grotjahn považoval špatné životní podmínky v průmyslových městech za příčinu degenerace a v hygienickém reformním úsilí spatřoval nejúčinnější eugenický prostředek, jak se s tímto jevem vyrovnat.¹³⁷

2.4.4 Eugenická společnost

Jak píše Šimůnek¹³⁸, prvním krokem směrem k reálné aplikaci eugenických myšlenek bylo ještě předválečné založení eugenické laboratoře v rámci Ernestina, pražského ústavu pro duševně choré, k němuž došlo roku 1913 z iniciativy Artura Brožka, Karla Herforta, Jindřicha Matiegky a historika a právníka Františka Čády (1895-1975). Laboratoř se zabývala shromažďováním genealogických a statistických dat o pacientech ústavu.

Avšak teprve rok 1915 představuje skutečný přelom v rámci českého eugenického hnutí a značí počátek snah reálně prosadit eugenické myšlenky. V květnu toho roku vzniká v Praze Česká eugenická společnost. Letmé nahlédnutí do stanov¹³⁹ odhaluje, že *„účelem společnosti jest soustavně organizovati práci v oboru eugeniky a nauky o dědičnosti po stránce theoretické i praktické: pořádati přednášky, kursy, výstavy a sjezdy, vydávati účelí tomu odpovídající knihy a časopisy.“*¹⁴⁰

Předsedou společnosti byl zvolen L. Haškovec, místopředsedou V. Růžička, pokladníkem císařský rada Herfort, jednatelem společnosti se stali A. Brožek a J. Kříženecký. Do čestné rady pak zasedli dvorní rada Janovský, F. Čáda, B. Foustka, zemský zdravotní referent vládní rada Kulhavý, předseda české zemské školní rady Kalandra, předseda Zemské komise pro ochranu dětí F. Bílý a právník J. Kallab. Společnost si za svůj jednací jazyk zvolila češtinu. Zajímavý je deklarovaný důraz na lékařský charakter společnosti a apel na české lékaře, aby se zapojili do jejích aktivit a napomáhali uskutečňovat její cíle.¹⁴¹

Založením eugenické společnosti se české eugenické hnutí stává podstatně aktivnější. Vychází množství eugenicky zaměřených knih a v *Revue* se roku 1915 objevuje nová rubrika „Dědičnost a eugenika“. V roce 1917 se v této rubrice objevuje článek¹⁴² shrnující Haškovcovu zásadní promluvu na valné hromadě eugenické společnosti z července toho roku. Haškovec v ní zmiňuje, že české eugenické hnutí musí pamatovat na oba klíčové rysy svých snah, jednak na rozšiřování vědeckých poznatků a jednak na jejich reálnou aplikaci. Výslovně zdůrazňuje, že české eugenické hnutí musí jak svou organizaci, tak jakoukoliv svou sociální činnost zakládat na odpovídajících vědeckých poznatcích. Eugenika se nedá účinně realizovat bez rozsáhlých poznatků z oblasti statistiky, demografie, antropologie, biologie, ale i sociologie či filosofie. Úroveň těchto věd v Čechách je ovšem dle Haškovce na takovém stupni, že poskytuje dostatečně pevný základ pro rozvíjení a aplikaci eugeniky na společnost. Z toho důvodu se Haškovec apelem obrací na české univerzity, vysoké školy a ústavy, aby se zapojily do eugenického hnutí a přijaly jeho cíle za své. České prostředí je na rozsáhlou aplikaci eugeniky rovněž připraveno, pokud jde o odpovídající vyspělost české hygieny a kvalitní zdravotní zákonodárství, založení českého ústavu pro sociální medicínu, který by pod sebou zahrnoval eugeniku a sociální lékařství a představoval by logický institucionální doplněk českého veřejného zdravotnictví. Důležitost této nové organizace eugenického hnutí se neustále zvyšuje, jak se chýlí ke konci světová válka, po jejímž skončení bude eugenika potřebná víc než kdykoliv dříve, aby zmírnila škody, které konflikt napáchal.

Haškovec následně vyjmenovává, jakými prostředky bude eugenická společnost usilovat o naplnění této vize. Na prvním místě tak bude činit osvětou šířící poznatky přírodovědného a zdravotnědného rázu, zejména v publikacích a přednáškách pro školní mládež. Za druhé chce společnost organizovat hygienické a eugenické výstavy seznamující např. s hrozbou pohlavních nemocí či alkoholizmu nebo založit v Praze hygienické muzeum. Vedle toho hodlá společnost úzce spolupracovat s organizacemi, které mají podobné cíle, jmenovitě kupříkladu se Sokolem a Osvětovým svazem. Za třetí chce společnost apelovat na stát, aby se více zapojil do organizování zdravotní péče obyvatel, a navrhuje zavedení těchto

opatření: zřízení zdravotních okresních rad, evidence zdravotního stavu obyvatelstva (seznam nebezpečných alkoholiků, nemocných tuberkulózou apod.), zavedení lékařského vysvědčení coby povinného dokumentu k uzavření manželství. Tato Haškovcova přednáška z července 1917 tak v zásadě představuje deklaraci programu českého eugenického hnutí.

Apely na státní aparát se ale velmi brzy ukázaly jako zcela marné, Rakouské mocnářství nemělo uprostřed probíhající světové války zájem věnovat se problematice eugeniky. V roce 1917 je alespoň založeno ministerstvo veřejného zdravotnictví, což čeští eugenici velmi přivítali, na druhou stranu je ale zklamala nepřítomnost eugeniky v programu ministerstva. Vedoucí postavy hnutí dokonce toto své zklamání tlumočili novému ministru zdravotnictví Horbaczewskému v žádosti nazvané *Přípis o základních potřebách eugenických*, v níž je obsaženo přání, aby se rakouský stát začal aktivněji podílet na „*péči o biologickou sociální zdatnost populace*“.¹⁴³ Tento neúspěch, s nímž se hnutí u rakouského státu setkalo, byl ale rychle zapomenut, když se v roce 1918 otevřela možnost prosadit své ideály v novém československém státě.

2.4.5 První světová válka, pohled eugeniky na válku

Ještě než přistoupím k eugenice za Československé republiky, považuji za nezbytné se alespoň stručně zmínit o první světové válce a o tom, jak se čeští i zahraniční eugenici vůbec k otázce válek v souvislosti s eugenikou stavěli.

Zahraniční eugenika nepřistupovala k otázce války zcela jednoznačně. Spíše radikálnějšími sociálními darwinisty byla válka chápána jako očištná lázeň s velmi eugenickým účinkem, slabí hynou a silní vítězí. Válka se mohla zdát mít tento příznivý dopad, dokud na ní bylo nahlíženo výhradně z pozice národů a ras a jejich vzájemného soupeření. Pokud bychom o jednotlivých národech, státech a rasách uvažovali jako o živočišných druzích, pak by jejich vzájemné vojenské soupeření skutečně mohlo vypadat, že slabé a méněcenné celky hynou, aby silní a kvalitní mohly prospívat. Toto příliš zjednodušené aplikování Darwinova principu přežití schopnějšího bylo ale většinou eugeniků odmítáno. Při detailnějším pohledu se totiž ukazovalo, že válka má na stav jednotlivých populací velmi dysgenický dopad. Kupříkladu Schallmayer¹⁴⁴ zdůrazňoval neblahý dopad jak války, tak i samotné vojenské služby. Každý národ totiž do armády verbuje zdatné jedince ze své populace a nechává stranou méněcenné, kteří se k vojenské službě nehodí. Následkem toho se již v míru podstatně zvyšují šance těchto služby neschopných jedinců na založení rodiny na úkor zdatných branců, kteří jsou zatím ve službě. Tento neblahý jev se výrazně prohloubí v okamžiku vypuknutí války. Zdatní hynou na bojištích a nemají tak vůbec možnost zplodit potomky, kteří by sdíleli jejich kvality, národ je pro další generace o tyto hodnotné jedince

ochuzen. Místo bojujících a umírajících vojáků zakládají rodiny oni méněcenní neschopní vojenské služby, kteří mají díky nižší konkurenci a nevyhnutelnému nadbytku žen mnohem větší šanci zplodit potomky. Z toho důvodu byla první světová válka pokládána již během svého průběhu za naprostou dysgenickou katastrofu, jejímž důsledkem bude pokles kvality populace, prohloubení depopulačního trendu, nárůst psychickým a pohlavních onemocnění u veteránů, nehledě na příliv válečných invalidů, o které se bude muset stát postarat. Tato smutná vize tak v jednotlivých bojujících zemích výrazně aktivizovala eugenická hnutí, která začala předkládat své návrhy, jak se s negativními dopady války vyrovnat.¹⁴⁵

Čeští eugenici v zásadě sdíleli tento kritický pohled na válku. Foustkou výše zmíněnou „biologickou ztrátu“, pod níž válka spadá, skutečně pokládali za jev, který výrazně škodí každému národu. Jakýkoliv výraznější nepřírozený úbytek obyvatelstva, ať se tak děje válkou nebo třeba náboženskou či jinou perzekucí¹⁴⁶ a s tím související emigrací, má neblahý dopad na sílu národa a na kvalitu jeho populace. Nicméně oproti zejména německým eugenikům zdůrazňovali někteří čeští eugenici, že vedle fyzického úpadku může jejím vlivem dojít i k úpadku kulturnímu, který je v mnoha ohledech horší a jehož náprava trvá podstatně déle.

„O tom, jak biologická ztráta může těžce doléhat na národ nejen fysicky, nýbrž i duševně, lze se přesvědčit obzvláště u našeho národa, poněvadž ruku v ruce se ztrátou lidských životů šla ztráta kulturní, ztráta nejlepších charakterů a osobností (...). Úpadek náš choval v sobě prvky poklesnutí duchovního a mravního – poklesnutí jazykové, literární a národní bylo pak průvodním jevem – poklesnutí politického, hospodářského a i fysického.“¹⁴⁷

Ve Foustkově zdůrazňování duševního úpadku jako hlavního nepříznivého efektu biologické ztráty se odráží jeho humanistický přístup k eugenice a jeho odmítání příliš biologizujícího pohledu na lidskou společnost. Ostatní čeští eugenici sice jeho názor na nebezpečnost duševního či kulturního úpadku sdíleli, nicméně většina z nich se ve svých pracích zaměřovala spíše na nebezpečí fyzické či biologické, kterým válka hrozí.

Na české hnutí válka dolehla tím, že mnozí z eugeniků museli narukovat. Nicméně ti, kteří zůstali dále činní, se pochopitelně k probíhající válce a jejím eugenickým dopadům na společnost vyjadřovali. Kupříkladu Haškovec¹⁴⁸ se na stránkách *Revue* věnoval problematice nervových chorob, které si z války nejspíše navrátilci přinesou, ať již budou přímým následkem utrpeného fyzického zranění či budou kombinací zděděné dispozice a válečného napětí a stresu. Haškovicovi se tak dostalo dalšího silného argumentu pro jeho celoživotní snahu prosazovat zakládání ústavů pro nemocné stížené nervovými chorobami. A

Kříženecký¹⁴⁹ se zabývá doklady nepříznivého dopadu války na populační vývoj, klesá porodnost, roste úmrtnost jak vojáků na frontě, tak následkem válečného nedostatku v zázemí i u civilního obyvatelstva, zejména pak u kojenců. Pod vlivem objevujícího se nepříznivého populačního trendu i těchto nepříznivých dopadů války se česká eugenická společnost obrací na Čechy, a zejména na české ženy, s apelem¹⁵⁰, aby se více věnovali svým potomkům.

2.5 Eugenika za první republiky

Vytvořením samostatného státu se před eugeniky otevřela možnost prosazovat eugenické ideály na čistě národním základě a s podporou českých státních institucí. Čeští eugenici pochopitelně s očekáváním vzhlíželi k nové národní vládě, že konečně podpoří jejich myšlenky. Zdá se, že značné naděje vkládali zejména do prezidenta Masaryka. V lednu 1919 jej navštívila delegace České eugenické společnosti¹⁵¹ a předala mu memorandum¹⁵² obsahující následující žádosti. Měl by být založen úřad pro národní eugeniku skládající se ze čtyř částí: ústavu pro výzkum lidské dědičnosti, ústavu pro ekologické studium vývoje člověka, ústavu pro národní psychologii a z muzea pro srovnávací genetiku. Dále společnost požadovala za 1. zavedení lékařských vyšetření snoubenců. 2. větší dohled státu nad péčí o dítě a ochranou mládeže. 3. zavedení matrik pro každého příslušníka státu. 4. zestátnění a zreorganizování institucí pečujících o méněcenné. 5. zákonné vybudování soustavné lékařsko-biologické výchovy mládeže až do doby pohlavní zralosti. 6. zavedení všeobecné eugenické výchovy obyvatelstva. 7. vzdělávání lékařů v eugenických otázkách.

Jedná se tedy většinou o témata, která hnutí rozvíjelo již za Rakouska-Uherska, a snaha prosadit tyto zmíněné myšlenky bude české eugeniky zaměstnávat po další dvě desetiletí. Se vznikem samostatného státu nabývá na důležitosti i otázka populační politiky a zejména péče o nastupující mladou generaci Čechů. Některé z těchto témat se objevovaly již za Rakouska, ale skutečné pozornosti se jim dostalo až po vyhlášení nezávislosti.

2.5.1 Populační problém, péče o mládež, nerovnoměrná plodnost společenských vrstev

Otázka snižování porodnosti v moderních společnostech a z toho plynoucí hrozba depopulace byla jedním ze stěžejních témat eugenických hnutí v západní Evropě a Americe. I v českém prostředí se tento problém dostává postupně do středu pozornosti eugeniků, děje se tak ale pozvolněji než na západě. Do českých zemí totiž trend klesající porodnosti teprve dorážel a začínal se projevovat až na přelomu století, tedy se zpožděním několika dekád oproti západní Evropě. Snižování porodnosti u moderních populací, projevující se zejména mizením rodin s více než dvěma dětmi, bylo obecně eugeniky považováno za důsledek postupující degenerace, šíření pohlavních chorob a alkoholizmu stejně jako i prosté neochoty

mít potomstvo. Zejména v Německu byl populační problém přijímán se značnými obavami a to především po první světové válce. Hitlerova pro-populační politika pak byla důsledkem této paniky z vymírání. Stárnutí populace a hrozba jejího úbytku byly chápány jako přímé ohrožení vojenských a hospodářských kapacit každého národa. Panoval názor, že vedle kvantitativní ztráty přináší tento trend i výraznou ztrátu kvalitativní, protože v moderních společnostech klesá porodnost vyšších, vzdělaných a zajištěných vrstev, zatímco porodnost nízkých vrstev klesá mnohem pomaleji. Stárnoucí populace je tak doplňována potomky rodičů s menší dědičnou kvalitou.

V českém prostředí se eugenici začali populačnímu problému výrazněji věnovat v průběhu světové války, kdy se stále víc ukazovalo, že tento konflikt bude mít závažné populační dopady. Ve stylu panických obav německých eugeniků píše Lašek:

„Při malém dorostu není (...) dostatek talentů, způsobilých k vůdčím úkolům ve státním, hospodářském i kulturním životě národa a nutných ku prospívání celku. (...) Nemá-li národ sám potomstva, kolik by podle přírodních podmínek a hospodářských poměrů mohl vyživiti, stává se jeho země dějištěm cizího stěhování, cizinci zabírají místa, pro něž národ nezplodil vlastních příslušníků. Cizinci proti pohodlnějším lidem domácím bývají podnikavější a skromnější a nabývají snadno vynikajícího postavení a moci. Ubývání porodů přiči se tedy hospodářským zájmům. Národ se neobohacuje, nýbrž chudne, neotvírají se nové prameny bohatství, výroby a odbytu, nýbrž dřívější se uzavírají.“¹⁵³

Po skončení války a vyhlášení nezávislosti se populační problém stává jednou z hlavních oblastí zájmu českých eugeniků. V *Revue* se v roce 1919 na toto téma objevuje text přednášky od profesora práva Josefa Drachovského (1876-1961)¹⁵⁴, v níž autor navrhuje možná řešení, jak zabránit „*umírání národů*“. Nemocemi způsobenou neplodnost je potřeba léčit všemi dostupnými prostředky, Drachovský se výslovně zmiňuje o povinných lékařských prohlídkách navrátilců z války, kteří si domů často přivážejí nejrůznější pohlavní choroby. Dále by stát měl podporovat rodiny s více dětmi, zejména jsou-li rodiče státními zaměstnanci. Je žádoucí odstraňovat překážky uzavírání manželství (autor má pravděpodobně na mysli nejrůznější společenské konvence a zvyky) a právně chránit zdraví plodu a novorozeněte. Duševní a tělesné zdraví populace musí být zajištěno odpovídajícími hygienickými (hygiena bytů, pracoviště, škol apod.) a sociálními opatřeními (nemocenské a úrazové pojištění, omezení pracovní doby, péče o staré a invalidy apod.). Je třeba pečovat o zdraví mládeže pomocí tělesné výchovy ve školách a náležitou osvětou v oblasti hygieny. Rovněž je nutné bojovat proti alkoholu a dalším jedům, které jsou v moderní společnosti užívány. Boj proti

pohlavním nemocem je taktéž nezbytný a podpora manželských svazků uzavřených ve dřívějším věku by podle autora mohla napomoci snížení výskytu prostituce. To jsou v zásadě základní body populační politiky, kterou považovali čeští eugenici za žádoucí. Podle Kříženeckého samotný úbytek porodů nemusí být nutně něčím tragickým, pokud se odpovídajícím způsobem sníží i úmrtnost. To je v podstatě základní teze českých eugeniků ohledně řešení populačního problému. Je nutné snižovat zejména úmrtnost kojenců¹⁵⁵ zajištěním odpovídající péče rodičkám a matkám, zlepšováním životních podmínek, v nichž novorozenci žijí a vyrůstají.

Čeští eugenici dále věnovali velmi širokou pozornost péči o děti a mládež. Již za Rakouska můžeme nalézt množství článků a publikací na toto téma. Ozývají se např. hlasy žádající péči o děti bez rodičů, o děti nemocné, ale i odpovídající lékařský dohled nad obyčejnými zdravými školáky. Haškovec navrhoval přítomnost lékařů na školách, kde by chránili duševní zdraví mládeže a včas by odhalovali případné chorobné dispozice a duševní úchyly. Preventivní vyšetření mládeže Haškovec¹⁵⁶ považoval za nejlepší prostředek boje proti zločinnosti, prostituci a sebevražednosti mládeže. Podle Haškovce mělo společnosti jít o snahu „*vychovati a zachovati národu zdravý, silný a plně hodnotný dorost*“.¹⁵⁷ Kříženecký¹⁵⁸ již za první světové války a ještě více za první republiky, prosazoval názor, že ochrana mládeže by měla být prvořadým tématem, až dojde na reálnou aplikaci eugenických ideálů. Eugenicu jde podle Kříženeckého¹⁵⁹ o zajištění sociálně-biologické zdatnosti jak společnosti, tak jedince. Tudíž zajištěním přijatelných životních podmínek, odpovídající lékařské péče a kvalitního duševního a tělesného vyžití mělo být zajištěno, že většina mládeže se ve zdraví dožije dospělosti, stane se hodnotnými členy společnosti a zplodí neméně kvalitní potomstvo. V tomto přístupu se odráží Kříženeckého přesvědčení o dědění získaných vlastností, nicméně i ostatní čeští eugenici v zásadě k otázce péče o mládež přistupovali stejně. Odmítali selekcionistický důraz na ponechání volného působení přírodního výběru, protože jej v tomto případě pokládali za více škodlivý než přínosný. Ponechání mladých v nepříznivých podmínkách by znamenalo, že velká část z jinak kvalitních jedinců se nedožije dospělosti kvůli podvýživě, epidemiím či následkem nebezpečného povolání, a pokud se přeci dožijí reprodukčního věku, bude mít mnoho z nich natolik podlomené tělesné i duševní zdraví, že nebudou schopni rodinu založit.

Důležitost péče o mládež výrazně narostla v nezávislém státě a z českých eugeniků se jí věnovali především Kříženecký a Foustka. Foustka pak své představy směřoval zejména ke státní ochraně a péči o mládež, hlavně pak k zajištění jedinců trpících hmotnou nouzí či nějak tělesně nebo duševně handicapovaných. Stejně tak nabádal k ochraně mládeže před nebezpečím alkoholizmu, který i nadále považoval za smrtelné nebezpečí pro zdraví mladé

generace.¹⁶⁰

Někteří čeští eugenici, zejména ti spíše humanisticky založení a odmítající mechanicky aplikovat darwinizmus na lidskou společnost, navíc nepokládali vrozené předpoklady za něco nepřekonatelného:

„(...) příslušnou speciální výchovou a řádnou ochranou a péčí jest možno z dítěte duševně slabě vadného, dříve sociálně bezcenného ba na obtíž jsoucího neb i společnosti nebezpečného, vychovati člena společensky ne sice vynikajícího, ale průměrně zcela zdatného a sociálně cenného.“¹⁶¹

Proti tomuto postoji stáli ti, kdo zdůrazňovali spíše vliv dědičnosti. Růžička považoval za nejlepší možnou péči o mládež co nejušilovnější snahu současné generace na zlepšování svých fyzických a duševních schopností a zodpovědný výběr partnera. Tím největším darem je totiž pro každé dítě, když se narodí s kvalitními vlohami, které zdědilo po svých rodičích.¹⁶²

Péče o mládež byla, podobně jako boj s alkoholizmem, tématem, na němž panoval v rámci českého eugenického hnutí poměrně jasný konsenzus.¹⁶³ Je rovněž patrné, že eugenici k mládeži vzhlíželi i proto, že doufali, že náležitou osvětou a agitací vštíjí mladé generaci eugenické ideály. Proto onen důraz na úpravu školních osnov a včlenění eugeniky do všeobecného vzdělávání. Spolupráce s mládežnickými organizacemi jako Skaut či Sokol, jejichž program v očích eugeniků představoval ideální náplň volného času mladých, byla mimo jiné motivována právě touto osvětovou snahou. Kupříkladu Růžička¹⁶⁴ nabádal sokolskou organizaci, aby doporučila svým členům před uzavřením manželství dobrovolně absolvovat lékařskou prohlídku.

S ubýváním porodů a s ochranou mládeže souvisí i základní eugenický problém doplňování populace z nízkých vrstev. Přístup českých eugeniků k tomuto již Galtonem přednesenému problému nebyl úplně jednotný a lišil se i od postojů zahraničních eugeniků. Foustka a Kříženecký odmítali, že by lidé z nízkých společenských vrstev byli a priori méněcenní, jejich neschopnost vystoupat na společenském žebříčku byla spíše než nekvalitními dědičnými vlohami dána nedostatkem příležitostí (např. nedostatečné vzdělání) a nepříznivými vnějšími vlivy. Jejich odstranění (viz výše) pak mělo vést k sociálnímu a biologickému povznesení těchto neprivilegovaných vrstev.¹⁶⁵ Autoři zdůrazňující dědičnou složku pochopitelně pokládali takovéto pozvednutí nižších vrstev za problematické. Nicméně se mi zdá, že obecná neochota většiny českých eugeniků aplikovat mendelovskou genetiku a darwinizmus na člověka a lidskou společnost vedla k tomu, že v českém prostředí nebyli

příslušníci nízkých vrstev automaticky odsouzeni jako méně kvalitní než příslušníci vrstev vyšších. V tomto se české hnutí lišilo od galtonovské eugeniky i rasové hygieny. Pro české eugeniky byla větším problémem reprodukce dědičně zatížených a zdegenerovaných jedinců než vyšší plodnost nízkých vrstev.¹⁶⁶ Samozřejmě si byli vědomi, že pokud je některá rodová linie nadprůměrně zatížena projevy degenerace, pak pravděpodobně bude situována do spodních vrstev společnosti. Představy o nižší kvalitě příslušníků spodních vrstev se v českém prostředí začínají výrazněji prosazovat po přijetí mendelovské genetiky a vyvrácení dědičnosti získaných vlastností, tento obrat je velmi patrný u Bohumila Sekly, o němž bude pojednávat 3. část práce.

Všichni eugenici, jak čeští, tak zahraniční, vyčítali příslušníkům horních vrstev, že pro svou pohodlnost odmítají mít více dětí a připravují tak národ o nové příslušníky, kteří by jednak mohli zdědit kvality svých rodičů a jednak by byli vychováni v hmotném dostatku a s náležitou péčí. Společenské elity by podle eugeniků měly mít největší porodnost, a nikoliv naopak. Někteří autoři obzvláště kritizují vzdělané ženy a snahy feministického hnutí obecně, protože vzdělaná, tedy bezpochyby kvalitní, žena odchází za kariérou a odkládá manželství, rození nové generace tak zůstává na ženách nižší kvality. V Čechách tento postoj zastával kupříkladu František Lašek¹⁶⁷, a podobného názoru byla většina českých eugeniků. Intenzita podobných odsudků byla ovšem v porovnání s německým prostředím o něco nižší a někteří autoři s feministickým hnutím sympatizovali, nejpatrněji pak Kříženecký, a naopak vítali ženskou emancipaci a kritizovali dvojí metr, kterým jsou obě pohlaví často poměřována¹⁶⁸. Podle Kříženeckého¹⁶⁹ byly cíle eugeniky a feminizmu v mnoha ohledech podobné.

2.5.2 Národní eugenika

Všechna výše zmíněná témata, která čeští eugenici považovali za klíčová – tedy regulace manželských svazků, omezení reprodukce skutečně méněcenných jedinců a s tím související boj proti alkoholizmu a pohlavním chorobám, péče o děti a ochrana mládeže, řešení populačního problému – se staly součástí koncepce národní eugeniky, která se začíná vynořovat se vznikem Československa. Jejím hlavním propagátorem byl Vladislav Růžička, který ji ještě před vyhlášením nezávislosti definoval jako snahu udržet normální národní konstituci, tedy neusilovat o „vyšlechtění“ zdatnějšího národa, nýbrž usilovat o zachování stávajících vlastností, které jsou za daných vnějších podmínek považovány za typické pro daný národ.¹⁷⁰ Růžička svou představu národní eugeniky podrobně popsal v *Biologických základech eugeniky*, klíčovém díle české eugeniky 20. a 30. let. Jak už bylo zmíněno na začátku 2. části, Růžička vypracoval specificky českou větev genetiky vycházející z jeho teorie morfologického metabolismu, která nesouhlasila s názorem, že by znak byl utvářen

výhradně vnitřními činiteli, a odmítala Weismannův důraz na neměnnost zárodečné plazmy. Z tohoto teoretického základu se odvíjela i Růžičkova představa eugeniky:

„Jakmile (...) dospějeme k poznání, že zevním činitelům vývojovým připadá týž význam jako vnitřním, že geny nejsou neměnné t. j. že dědičnost není neodvratným osudem, že se dědí progenní konstituce a ne dědicí hmota praeformovaná, že progenní konstituce není produktem historické kumulace, nýbrž okolností při jejím vzniku působících (křížení a činitelů zevních), pak umožněna je také eugenika adaptivní se svými hledisky altruistickými a humanistickými (...).“¹⁷¹

Vedle Růžičkova specifického přístupu k dědičnosti se v jeho pojetí eugeniky odrazil i názor, že společnost nelze pochopit a její problémy vyřešit bez pochopení biologických základů, na nichž oboje spočívá. Sociální otázky „*nejsou toliko otázkami kulturními, právními, hospodářskými, historickými a filosofickými, jsou i otázkami přírodovědeckými*“.¹⁷² Jednotlivé skupiny (kmeny, národy, rasy) a společenské vrstvy se podle Růžičky utvářejí a od sebenavzájem odlišují, stejně jako lidé, na základě svého dědičného základu (dědičné konstituce¹⁷³) a působením vnějších vlivů, kterým jsou vystaveny ve svém životním prostředí. Tato rozlišenost společnosti na odlišné vrstvy se stupňuje s rozvojem společnosti.

Lidé si pak podle Růžičky nemohou být doslovně rovni, protože jsou příslušníky rozdílných společenských vrstev, které mají každá jinou míru důležitosti¹⁷⁴. Sociální hodnota každé vrstvy a každého jednotlivce se odvíjí od prospěchu, který přináší celku. „*Nerovnost lidí jest biologicky zapříčiněna a není v lidské moci, aby změnila tuto skutečnost*.“¹⁷⁵ I přes tyto názory nelze ale Růžičku považovat za příznivce tvrdé selekcionistické eugeniky po vzoru rasové hygieny, naopak, Růžička sice přikládá přirozenému výběru určitý význam¹⁷⁶, ale jedním dechem zmiňuje důležitost altruizmu. Nemá námitek proti „*odstranění nespravedlností a nesrovnalostí společenského řádu, které se týkají hlavně politických a hospodářských otázek*“¹⁷⁷, nesmí přitom ale dojít k narušení přirozených základů společnosti. Tuto aplikaci biologie na společenské otázky Růžička nazývá sociální genetikou.

„Chceme tedy sociální genetikou rozuměti soubor biologických faktů a nauku o příčinách vzniku, trvání, a změnách či zániku větších skupin jedinců lidských, ať již jde o třídy, kmeny, národy, ethnická plemena či společnost lidskou vůbec. Důsledkem sociální genetiky v praxi jest pak národní eugenika. (...) Znalost sociální genetiky má národní eugenice býti nástrojem k vědeckému zabezpečení existence národa (...) a zdatnosti jeho po stránce biologické.“¹⁷⁸

Národní eugenika pak má za úkol udržovat „*harmonii (...) dědičné konstituce s vlivy prostředí dotyčného národa*“.¹⁷⁹ Největší ohrožení této harmonie přichází s rozvojem industriální společnosti, která mění jak dědičnou konstituci, tak vnější vlivy. Moderní člověk se stává změkčilým, líným a vyhledává jen potěšení a požitky, vyhýbá se povinností a namáhavým činnostem, které jsou ale nezbytné pro přežití národa (zejm. plození potomstva). Národ, jehož obyvatelé si osvojí tento způsob života, degeneruje a vymírá. V zásadě se zde znovu objevují všechna výše zmíněná témata, která české eugeniky trápila.

Eugenika má za všech podmínek jednotný a za všech věků platný cíl: „*zvelebení biologické zdatnosti potomstva*“.¹⁸⁰ V Růžičkově pojetí je tato zdatnost totožná s „normálností“, uspořádání dědičné konstituce, které ve společnosti převažuje, je normální a žádoucí. „*(...) optimum přizpůsobenosti odpovídá průměru druhovému. Obecně pak je známo, že průměr druhový se nejčastěji vyskytuje t.j. je normou druhovou.*“¹⁸¹ Normálnost je pak podle Růžičky totožná se zdravím. Eugenika tak musí svými zásahy usměrňovat konstituci všech, kdo se od tohoto normálu odlišují. Jak již bylo řečeno, Růžička nepokládá působení přirozeného výběru za dostatečné k dosažení eugenických záměrů. Eugeniku nechápal pouze jako selektivní, tj. omezující reprodukci méněcenných a podporující reprodukci „hodnotných“ jedinců, ale byl zastáncem i eugeniky adaptivní, která měla úpravou vnějších vlivů dosáhnout obdobných výsledků. Zde přicházela ke slovu především veřejná a sociální hygiena. Oba tyto přístupy k eugenice jsou přítomné v Růžičkově národně eugenickém programu.

Československá národní eugenika, jak ji Vladislav Růžička zformuloval¹⁸², se měla skládat z opatření spadajících do dvou kategorií podle toho, zda ovlivňují vnitřní, či vnější vývojové činitele.

I. Opatření zaměřující se na vnitřní vývojové činitele:

1. *Všestranná péče o zachování plodnosti a přiměřeného sociálně-biologického stavu obyvatelstva venkovského, jakožto vlastního kmene národa, z něhož se neustále obzruje.*
2. *Péče a pěstění všech talentů a jich přiměřené rozmnožování úpravou školství a sociálních poměrů vrstev vůdčích.*
3. *Boj proti alkoholismu pohlavní buňky jednak ničícímu, jinak jejich vývoj zabraňujícímu a rušícímu.*
4. *Boj proti zločinnosti a méněcennosti zbraněmi eugenickými. K tomuto bodu připomínám, že otázku sterilizace z důvodů eugenických nepokládám dosud za zralou k rozhodnutí.*
5. *Všestranná péče o těhotné a rodičky. [Je třeba zajistit], aby rodička byla uvedena do poměrů, umožňujících normální vývin a výživu plodu.*
6. *Zákony k ochraně plodu a normální porodnosti. Nesmí býti dovoleno vyháněti plodu mimo*

důvody lékařské, které ovšem mají vzíti v individuální úvahu i sociální poměry a eugenickou vhodnost.

7. *Všestranná zdravotní a kulturní péče o kojence a děti, ochrana mládeže se zvláštním zřetelem k normálnímu vývinu pohlavnímu.*
8. *Založení lékařských poraden eugenických, kde by se každému v záležitostech eugenických (volbě povolání, otázkách sňatkových aj.) dostalo odborné rady.*
9. *Zavedení zdravotních matrik, jež by obsahovaly stav zdraví, popis znaků, výpočet talentů, rysů povahových atd., aby byl umožněn přehled o jakosti a směru funkční tělesné i duševní zdatnosti jednotlivců od narození počínaje. V souvislosti se zavedením matrik Růžička doporučuje obsáhlé školení lékařů a úředníků v eugenických otázkách.*
10. *Zavedení zdravotních vysvědčení pro snoubence jakožto podmínky sňatku. Toto opatření, jak již bylo řečeno, považovali čeští eugenici za klíčové a stejně tak Růžička se mu věnuje nejobsáhleji ze všech svých návrhů.¹⁸³*
11. *Bádání eugenické, které má být podkladem praktických zákroků zákonodárných a administrativních. V této souvislosti žádá Růžička založení ústavu pro národní eugeniku a poukazuje na skutečnost, že jiné státy podobné ústavy již mají. (...) jest povinností států samých, aby takové ústavy zřizovaly.*

II. Opatření zaměřující se na vnější vývojové činitele:

12. *Požadavky totožné s požadavky zdravotnictví vůbec. Ve smyslu všeobecně-biologickém jde tu o aplikaci poznatků o zevních podmínkách dějů životních a vlivu zařízení spojených s kulturou dneška, tedy o použití poznatků oekologie člověka. Hygiena půdy, vody, světla, klimatu, výživy, oděvu, bytu, zaměstnání, profylaxe infekcí a nemocí vůbec (...), zákony k ochraně před nemocemi pohlavními, dále povznesení zařízení léčebných, lázní, nemocnic, sanatorií, pokladen lékařských, instituce školních a závodních lékařů, všech zařízení usnadňujících pomoc lékařskou a ošetřování nemocných, rekonvalescentů, invalidů, chorobince, chudobince, stravovny a útulky pro mládež, feriální kolonie, všechna zařízení péče o méněcenné, zvl. slabomyslné, orthopedie, tělovýchova, sport, skauting, alpism, abstinentismus, pojišťování mateřství, nemocenská, pensijní, starobní, péče o školství a vzdělání (...). Všechna tato opatření mají v podstatě ten účel, aby umělé prostředí kulturního člověka bylo co možná přiblíženo poměrům přirozeným.*
13. *Požadavky, týkající se vlivů, o nichž možno předpokládati, že zasahují do sféry činitelů vnitřních. (...) Jde zejména o zevní vlivy, které působí na tvorbu pohlavních buněk.*
14. *Státní péče o eugenickou literaturu vědeckou i populární.*
15. *Zákonné vybudování lékařsko-biologické výchovy mládeže až do doby pohlavní zralosti,*

při čemž důležitá úloha mohla by připadnout školním lékařům.

16. *Všeobecná eugenická výchova obyvatelstva zavedením eugenických principů do zdravotního vyučování od prvních počátků školní výchovy (čítanky!) až po školy vysoké; posluchači všech fakult měli by nabýti názoru o základním významu eugeniky pro národ.*
17. *Eugenika [by měla zaujmout] místo odpovídající jejímu významu ve vzdělání lékařů vůbec.*
18. *Povinné poučování snoubenců, dospělé mládeže, vojska a rodičů o významu eugeniky.*

Růžičkova národní eugenika je podle mého názoru velmi ilustrativním příkladem dobových snah některých biologů aplikovat poznatky svého oboru na lidskou společnost.

2.6 Reálné (ne)úspěchy české eugeniky

České eugenické hnutí mělo rozsáhlé cíle, ale podobně jako v případě hnutí v jiných zemích, bylo v podstatě neúspěšné v jejich prosazení. Za Rakouska se české eugenické hnutí v zásadě omezovalo na snahu prezentovat odborné i laické veřejnosti informace ohledně eugeniky a s ní souvisejících vědních oborů. V tomto období se českým eugenikům nepodařilo prosadit nic z jejich programu. Rakouský stát sice občas jednal v souladu se zájmy českých eugeniků, nicméně nikdy nešlo o nic, co by jejich apely iniciovaly. Zářným příkladem je založení ministerstva veřejného zdravotnictví. Vrchol vlivu¹⁸⁴ českého eugenického hnutí přišel, jak píše Janko¹⁸⁵, těsně po konci války, konkrétně v roce 1919, kdy se českým eugenikům podařilo prosadit do návrhu nového sňatkového zákona povinnost lékařské kontroly, lékařské potvrzení žádoucího zdravotního stavu mělo být předpokladem povolení samotného sňatku. Nicméně komise projednávající zákon nakonec tuto eugenickou část odmítla a ta nikdy nenabyla platnosti.¹⁸⁶ Významný podíl na tomto rozhodnutí měl fakt, že se proti návrhu postavili křesťané a liberálové a zejména i značná část českých lékařů, kteří byli názoru, že lékařská věda není na takové úrovni poznání, aby mohla, pokud vůbec má na něco takového právo, takto zasahovat do svobod jednotlivých lidí.¹⁸⁷ Čeští eugenici, zejména pak Haškovec, tento neúspěch nesli velmi těžce, protože předmanželské kontroly, jak již bylo zmíněno výše, představovaly od počátku hnutí pilíř jejich pojetí eugeniky. Podle Haškovce šlo o ukvapené a nesprávné rozhodnutí¹⁸⁸ a Růžička¹⁸⁹ jej zpětně označil za projev falešné lidskosti, jejíž následky ponесou příští generace. Takto zásadní neúspěch měl za následek, že se vliv českého eugenického hnutí začal pomalu vytrácet a zájem o eugeniku upadá. Haškovicovi se v roce 1919 podařilo po dlouhém úsilí¹⁹⁰ prosadit založení ústavu pro nervové choroby, který se stal základem později zbudované kliniky. V dalších letech se zdá, že se zaměřuje právě spíše na studium nervových chorob a eugenická témata poněkud ustupují do

pozadí. Na druhou stranu je ale patrné, že v Haškovcově pojetí byly nervové choroby vždy přímo spojeny se škodlivými společenskými jevy (zločinnost, mravní zpustlost, pohlavní perverze apod.¹⁹¹), tudíž eugenický moment zde byl přítomen neustále. Tyto nepříznivé dopady na společnost se ale zdají být zmiňovány především coby argumenty podporující jeho snahu zajistit větší zájem státu ohledně problematiky nervových chorob. Patrné je to po mém soudu zejména v brožuře *Sociální význam chorob nervových* z roku 1930.

Haškovec se tedy zdá minimálně od poloviny 20. let ustupovat do pozadí a vůdčí postavou českého eugenického hnutí se stává Vladislav Růžička. Pokles zájmu o eugeniku se podle všeho začal projevovat poměrně záhy po neúspěchu s manželským zákonem. Růžička¹⁹² si v *Biologických základech eugeniky* trpce stěžuje, že musel s publikací tohoto díla čekat celé tři roky, protože nenašel nikoho, kdo by byl ochoten mu knihu vydat, a nedostalo se mu ani státního příspěvku, o který v této věci žádal. I přes tento nepříznivý stav se ale Růžičkovi v následujících letech podařilo dosáhnout několika úspěchů. V roce 1922 dokázal prosadit vytvoření eugenické komise¹⁹³ v rámci Masarykovy akademie práce. Úkolem komise mělo být „*studium vnitřních i zevních podmínek zdravého založení i vývoje člověka se zřetelem na prospěch jednotlivce i národního celku*“.¹⁹⁴ Komise se mimo debat a schůzí věnovala např. studiu rodokmenu šlechtického rodu Pejšů a později zkoumala rody významných českých osobností (např. J. E. Purkyně). Nejambicioznějším projektem komise byl *Vlohový soupis obyvatelstva československého*, dotazník, který měl zmapovat genetický stav československé populace.¹⁹⁵ Činnost eugenické komise probíhala v součinnosti s Ústavem pro národní eugeniku. Právě založení Československého ústavu pro národní eugeniku bylo dalším Růžičkovým úspěchem. Ústav vznikl v roce 1923 za přispění Karlovy univerzity a Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Nicméně nejednalo se o nijak velkou či nezávislou instituci. Ústav se skládal ze tří oddělení: pokusného, vitálně-statistického a oddělení pro praktickou eugeniku. Nezájem o eugeniku ze strany státu byl ale čím dál patrnější, což se ukazovalo zejména na státním financování, které bylo velmi skromné a nepravidelné a zabránilo realizaci dalších plánů, jež Růžička měl (např. vybudování muzea srovnávací genetiky). Ústav vyvíjel především aktivity propagačního rázu (přednášky, vydávání brožur) a zajistil zázemí pro vydávání eugenických publikací založením Eugenické knihovny v nakladatelství F. Borového (kde se mimo jiné dočkaly vydání i Růžičkovy *Biologické základy eugeniky*).¹⁹⁶

Právě neochota státu výrazněji finančně participovat na projektech českých eugeniků a velmi chladný postoj k hlasům, které volaly po reálné aplikaci eugenických opatření, svědčí o relativně okrajové roli, kterou v následujících letech české eugenické hnutí hrálo. Na druhou stranu je pravděpodobné, že drtivá většina zdravotnických, hygienických a sociálních opatření

československého státu byla eugeniky přijímána se souhlasem. Stát se však již nikdy nepřiblížil k zavedení čistě eugenicky motivovaného opatření, a to dokonce ani tváří v tvář Velké krizi, která v jiných zemích podnítila zavádění negativně eugenických opatření. V této souvislosti je zajímavé, že se někteří eugenici, včetně Růžičky¹⁹⁷, vyjadřovali pochvalně ke sterilizačním zákonům zavedených roku 1934 v Německu. Německé eugenické zákony, zejména sterilizační a pro-populační opatření, na některé české eugeniky (např. na Bohumila Seklu, viz třetí část) udělaly poměrně dobrý dojem a jejich prosazení v Československu, pochopitelně po náležité úpravě (především odstranění rasového prvku), by se nejspíš nijak nebránili.

Český stát ale eugenickým myšlenkám nepřál, navíc základ, na němž byla národně eugenická opatření formulována, se stále více ukazoval jako nejistý, jak byl Růžičkův přístup ke genetice postupně zpochybňován a vytlačován na okraj zájmu vědecké obce. Významně k tomu přispělo i odhalení Kammererových podvodů a vyvrácení dědičnosti získaných vlastností. Po Růžičkově smrti v roce 1934 většina jeho žáků opustila učení svého mentora a přešla k mendelizmu.¹⁹⁸ Až do konce první republiky neprojevoval český stát žádnou výraznější ochotu uvádět eugenická opatření do praxe. Za protektorátu se situace pro české eugeniky spíše zhoršila, protože německá okupační správa neměla zájem na české národní eugenice a místo toho se snažila importovat vlastní německou rasovou hygienu a biologii.¹⁹⁹ V roce 1941 byl uzavřen i Ústav pro národní eugeniku a někteří eugenici byli pro spoluúčast na odboji zatčeni a posláni do koncentračních táborů²⁰⁰. V roce 1944 pak po dlouhé nemoci umírá zakladatel české eugeniky Ladislav Haškovec.

Po osvobození roku 1945 se české eugenické hnutí ještě nakrátko zformovalo a obnovilo činnost Eugenické společnosti (ta definitivně zaniká až v roce 1952). Skutečnost, že i nadále vycházely eugenické publikace mladších autorů, svědčí o tom, že v hnutí stále panovalo přesvědčení o prospěšnosti eugenických ideálů i navzdory následkům, které v rámci nacistické ideologie způsobily. Ještě v roce 1948 vychází např. třetí vydání Seklovy *Dědičnosti v přírodě a společnosti* či propagační a osvětová brožura *Nejstarší eugenické postřehy* V. Duškové²⁰¹, která popisuje momenty eugenické praxe ve starověkých eposech. Nicméně právě rok 1948 znamená počátek konce eugenického hnutí. Po Růžičkově smrti se i v Čechách eugenika v zásadě ztotožnila s mendelovskou genetikou a přijala Weismannovu teorii dědičné plazmy. Naneštěstí pro české eugeniky, ale i pro genetiky a biology jako takové, nový komunistický režim přijal pod vlivem Sovětského svazu jako jedinou správnou sovětskou biologii ztělesňovanou Lysenkem a Lepešinskou. Morganismus-weismannismus se stal ztělesněním západní reakční pavědy, která vedla ke koncentračním táborům. Paradoxně bylo rehabilitováno Růžičkovo učení a on sám byl považován za předchůdce Lysenka.²⁰²

Není bez zajímavosti, že komunistický režim uvedl do praxe množství opatření, která se v zásadě shodovala s dřívějšími názory většiny českých eugeniků. Nicméně pro přesnější a podrobnější nastínění této skutečnosti by bylo třeba se tématem zabývat v samostatném výzkumu, proto jen pro ilustraci zmíním státní dohled nad péčí o mládež a její výchovou či ochranu a podporu matek. Na druhou stranu ale právě komunistická propaganda měla lví podíl na ztotožnění eugeniky s rasovou hygienou a s nacistickými zvěrstvy.

Dokud vládl sovětské biologii Lysenko, bylo praktikování mendelovské genetiky v podstatě vyloučeno, o eugenicе ani nemluvě. Teprve po Lysenkově zdiskreditování v šedesátých letech se objevují nové publikace pojednávající o genetice založené na Mendelově přístupu k dědičnosti a je zajímavé, že se v některých těchto knihách můžeme opět dočíst o eugenicе coby možné podobě aplikované genetiky na člověka. V tomto duchu se vyjadřuje právě např. Sekla²⁰³ nebo Miloš Černý.²⁰⁴ Zdá se být příznačné, že takovéto úvahy zůstávají především záležitostí lékařů.

Pokud bychom snad měli učinit nějaký závěr ohledně činnosti českého eugenického hnutí, pak se zdá být částečným úspěchem, pokud jde o osvětovou a agitační snahu vstřípit laické i odborné veřejnosti eugenické ideály. V otázce reálného prosazení eugenických opatření pak české eugenické hnutí jednoznačně selhalo. Je do značné míry pravděpodobné, že v demokratickém státě se nemohla situace vyvinout jinak. Růžičkův národně eugenický program (tak jak je popsán výše) byl v prostředí svobodné a demokratické republiky neprosaditelný, a to tím spíš, že stál na vratkých základech Růžičkova přístupu k dědičnosti. Nehledě na skutečnost, že realizace programu by stála ohromné množství prostředků a vyžadovala by rozsáhlou organizační a logistickou podporu, kterou si československý stát, zejména po vypuknutí hospodářské krize, nemohl dovolit financovat. Na neúspěchu české, ale v zásadě i zahraniční eugeniky se rovněž významně podepsala skutečnost, že eugenika nebyla schopna jasně a jednoznačně vymezit základní pojmy ani své cíle. Dědičnost, zdatnost, méněcennost, degenerace, slabomyslnost apod. byly vymezeny velmi libovolně a v jednotlivých proudech odlišně. Jak by mohl stát realizovat takto radikální program s tak rozsáhlými a zásadními důsledky, které by významně změnily podobu celé společnosti, když se na něm jeho navrhovatelé ani nedokázali pořádně shodnout?²⁰⁵ Genetika první poloviny 20. století navíc nebyla na takové úrovni, aby mohla spolehlivě analyzovat dědičnou kvalitu jednotlivce, natož jeho rodové linie. A přesnost biometrických metod a genealogie byla při zpětném hodnocení kvality rodu velmi problematická.

Nabízí se zamyšlení, jak by se tehdejší vlády stavěly k eugenickým návrhům, pokud by byly podloženy pokročilými znalostmi genetiky, které máme k dispozici dnes. Podle mého názoru je v dnešních demokratických zemích jakékoliv „šlechtění lidstva“ či státem nařízené

omezování reprodukce nekvalitních jedinců zcela nemyslitelné.²⁰⁶ Je tomu tak především díky tragické zkušenosti s nacistickou rasovou a populační politikou a technokratickými tendencemi transformovat a řídit společnost „v zájmu dobra celku,“ které spojovaly nacistický a komunistický režim. Nicméně počátkem 20. století se prosadily některé eugenické praktiky, a to především negativního rázu, v zemích dnes považovaných za symbol demokratičnosti. Těžko říci, jak by československý stát reagoval, kdyby mu eugenici navrhli např. sterilizační opatření založená na přesné detekci nositelů dědičných chorob. Je možné, že nebyt nacistických zločinů, sehrála by eugenika v druhé polovině 20. století podstatně významnější roli.

2.7 Pohled českých eugeniků na otázku svobody, transformace společnosti

Téměř na závěr této části bych se ještě chtěl zamyslet nad přístupem českých eugeniků k otázce svobody, zejména svobody jednotlivce. 20. století nám poměrně přesvědčivě ukázalo, že dokud je svoboda každého jednotlivce respektována, zůstává do značné míry chráněn před libovůlí státní moci. Ve chvíli, kdy je osobní svoboda výrazně omezena, tato ochrana velmi rychle padá a občan se může stát zajatcem státního aparátu, který s ním nakládá, jak se vládnoucí elitě zlíbí. Tuto skutečnost nám velmi názorně ilustrovaly evropské totalitarizmy i diktátorské režimy celého světa. Čeští eugenici pochopitelně tuto zkušenost s podobnými režimy postrádali, ti mladší z nich ji měli ve 40. a 50. letech teprve učinit. V tomto světle jsou jejich názory na otázku svobody jednotlivce více méně omluvitelné a snad i pochopitelné.

Čeští eugenici si velmi zřetelně uvědomovali, že eugenická opatření, zejména ta negativního rázu, s sebou nesou omezení svobody jednotlivců, proti nimž jsou namířena. Napříč hnutím se ale vždy, skutečně ve všech případech, ihned vynořuje argument, že omezení svobody jednotlivce je daní za mnohem větší prospěch pro celek. Čeští eugenici tento argument uplatňovali zejména v otázce lékařské regulace sňatků, Haškovec k tomu píše:

„(...) Od dávna cítil zákonodárce potřebu a povinnost vytknouti, kdo jest po stránce zdravotní způsobilým a kdo nikoliv manželskou smlouvu uzavřítí. Nezavádí se nic principiálně nového, pouze touží se po rozšíření se stávajících zákonů a řádů a po jich úpravě vzhledem k moderním poznatkům. K principu samému dlužno podotknouti, že právem omezuje tu zákonodárce svobodnou volbu a vůli, neboť výš přece musíme klásti zájem druhá a případného potomstva než osobní svůj zájem vlastní. Jest povinností společnosti lidské a státu, aby hájil zájem druhého a potomstva proti eventuálním škůdcům. (...).“²⁰⁷

V podobném duchu se vyjadřují i ostatní autoři, např. Lašek²⁰⁸, Kříženecký²⁰⁹ či Růžička²¹⁰. Tento důraz spíše na obecné či veřejné blaho, než na prospěch jednotlivce byl velmi pravděpodobně motivován rovněž přesvědčením, které bylo vlastní v podstatě všem českým eugenikům, že před lidstvem stojí úkol přebudovat společnost tak, aby byla sociálně spravedlivá a hlavně zracionalizovaná. Honba za osobním sobeckým zájmem musí být nahrazena altruizmem a ohledem na zájmy ostatních a celku. V zásadě se jedná o socialistické ideály, k nimž se jednotliví čeští eugenici buď částečně (např. Haškovec²¹¹), nebo výslovně hlásili (např. Kříženecký). Kříženecký píše o eugenice a socialismu:

„Socialismus (...) znamená reorganizaci a úpravu lidského života, t. j. života každého jedince i života v celé společnosti podle určitého plánu a to plánu vědecky založeného a sice se zřetelem ke společnosti, při čemž se jednalo o zájem společnosti i o její účast, tedy o úpravu sociální a zákonnou, jinými slovy společensky organisovanou. (...) Do tohoto rámce zapadá nyní eugenika svým založením, snažením i programem úplně.“²¹²

V této nové společnosti pak bude pochopitelně zásadní roli hrát stát. V podstatě se jedná o ideál silného sociálního státu, v němž budou mít hlavní slovo odborníci a vědci, kteří budou ovlivňovat jednotlivé společenské oblasti (zejména vzdělávání, hospodářství, zdravotnictví, ale i oblasti jako rozmnožování) směrem k neoptimálnějšímu stavu. Haškovec, Foustka, Růžička, Kříženecký, Sekla, ti všichni se shodují, že takováto proměna etické (směrem k altruizmu a odpovědnosti jednotlivce k celé společnosti), ekonomické (reorganizace výroby a distribuce statků směrem k ideálu sociální spravedlnosti) a politické (směrem k demokratičnosti a zároveň k posílení úlohy státu) povahy společnosti, je dalším krokem, který musí lidstvo učinit ve svém kulturním vývoji. S tímto přesvědčením šlo pochopitelně i stejně rozšířené odmítání krajního individualizmu a ekonomického liberalizmu. *Laissez faire* mnozí autoři²¹³ popisovali jako překonanou teorii, která se neosvědčila a nesla s sebou morální rozklad sobectví a povrchního materializmu. Což byl v první polovině 20. století názor zdaleka ne typický pouze pro eugeniky.

Pro všechny české eugeniky je rovněž zcela charakteristické, že nikdo z nich nevaruje před potenciálními riziky, která s sebou tento nový společenský řád může nést. Jediné, co vidí, je ona utopická vize racionální a odborníky řízené společnosti, která bezchybně směřuje k dokonalosti.

2.8 Problém rasy

Vzhledem k tomu, že eugenika je dnes spojována s nacistickou ideologií, považují za

nutné se rasové problematice alespoň zběžně věnovat. Činím tak na úplný závěr této části, protože jde o téma, které mělo v rámci české eugeniky v podstatě okrajové postavení a bylo by zbytečné jej zmiňovat mezi hlavními eugenickými problémy.

Jak bylo zmíněno v první části, eugenické hnutí jako takové existovalo v době, která považovala rasu za velmi relevantní kritérium v rozlišování lidstva. Rozvíjela se rasová antropologie a gobineaovský rasismus se těšil značné popularitě. Koloniální systém vedl mimo jiné k tomu, že mnozí Evropané shlíželi na neevropské národy a rasy buď s jistou blahosklonností, anebo s obavami. Eugenici v zásadě nebyli výjimkou a jejich postoje k rase se nelišily od názorů většinové společnosti. Rasy byly poměřovány svým kulturním přínosem lidstvu a civilizaci, tudíž na vrcholu pomyslné pyramidy stála germánská či anglosaská rasa a na samém spodku rasa černá. Rasové hledisko pak bylo zdůrazňováno zejména v německém prostředí. Němečtí eugenici často argumentovali svou snahou pečovat o germánskou rasu a naopak varovali před nebezpečím zejména ze strany slovanských národů. Tato vlastnost německé eugeniky mimo jiné značně ztěžovala snahy českých eugeniků popularizovat a prosazovat eugenické ideály, protože eugenika byla v obecném povědomí stále více spojována právě s německou rasovou hygienou a jejím nepřátelstvím vůči Slovanům. Čeští eugenici pochopitelně nesli tento rasový odsudek Slovanů, který ovšem nebyl jen čistě německou záležitostí, poměrně nelibě. Výmluvné je např. povzdechnutí si nad tím, že se Američané snaží zachovat „*yankeyskou rasu čistou*“ pomocí zákonného omezení imigrace ze slovanských zemí.²¹⁴

Právě skutečnost, že museli od začátku čelit určité přezíravosti a nepřátelství, se možná podílela na velmi chladném postoji českých eugeniků k otázce nerovnosti lidských ras a problematice jejich mísení. Pro české prostředí byl typický postoj zastávaný antropologem Jindřichem Matiegkou. Matiegka definoval rasu jako přirozenou skupinu zoologické povahy, oproti tomu národy chápal jako skupiny lidí s umělými znaky (např. společná řeč či náboženství). Matiegka²¹⁵ zpochybňoval škodlivost mísení ras, protože v případě lidských skupin není možné určit, které znaky jsou škodlivé a které prospěšné (je bojovnost lepší vlastností než mírumilovnost?), navíc evropské rasy považoval za již natolik promísené, že jakákoliv snaha o udržování jejich „čistoty“ postrádá smyslu. Velmi podobně se k otázce mísení ras staví např. Růžička²¹⁶ či Kříženecký²¹⁷. Na druhou stranu ale Matiegka²¹⁸ nevyklučuje možnou škodlivost mísení s neevropskými rasami, kupříkladu míšenci černochů a bělochů podle něj mívají nižší průměrné IQ oproti bělochům a bývají náchylnější k lehkovážnosti, bezstarostnosti a mívají problémy se zákonem. Ale na druhou stranu i vyspělé rasy mohou získat smísením s primitivou nové znaky, které se ukáží jako prospěšné pro jejich kulturní pokrok (autor tuto skutečnost ilustruje na významných míšencích evropské

kultury, jako byli třeba Dumas či Puškin).

Je patrné, že i čeští eugenici shlíželi na primitivní národy podobně jako většina tehdejších Evropanů. Nicméně pokud jde o otázku nerovnosti lidských ras, pak se čeští eugenici odlišovali od svých západních kolegů, zejména od rasových hygieniků. Podle Matiegky je tato otázka problematická, protože každá rasa je přizpůsobena životu v prostředí, v němž se vyvinula, vzájemné porovnávání tělesných odlišností je tak složité. Podobně problematické je hodnocení ras z hlediska jejich duševních vlastností, na něž lze nahlížet z vícero stran, například z hlediska dokonalosti smyslů, vzdělání, nadání, úsudku apod. „Cena“ každé rasy by pak musela být kombinací tělesných a duševních vlastností vzhledem k přirozenému životnímu prostředí. Učinit takovéto objektivní zhodnocení jednotlivých ras a národů je podle Matiegky²¹⁹ v podstatě nemožné, protože je rovněž ovlivněno dobovou situací, jak ilustruje příklad se starými Germány, jež by v jejich době asi málokdo mohl pokládat za budoucí motor evropského kulturního vývoje, který nahradí a zastíní Římany.

Oproti zahraničí v české eugenické literatuře na problematiku ras příliš nenarážíme, nikde rovněž nenajdeme stopy po obavách ze „žlutého“ či jiného nebezpečí. Na druhou stranu ovšem nacházíme problematizování české biologické konstituce, toho, zda existuje něco jako „český rasový typ“. Téma bádání nad antropologickou povahou českého národa a nad otázkou jeho promísenosti s ostatními rasami a etniky se objevuje od 20. let. Kříženecký dokonce pokládal toto zkoumání za jedno ze základních témat eugeniky, odhalení antropologické povahy českého národa mělo podle něj ozřejmit, zda je další mísení s okolními etniky Čechoslovákům ku prospěchu, či na škodu. V této souvislosti Kříženecký²²⁰ rovněž zmiňoval problematiku asimilace československých Židů.

Růžičkova koncepce dědičné konstituce národa, jejíž udržování považoval za cíl národní eugeniky, vycházela právě z Matiegkových přesvědčení ohledně eugenické zdatnosti průměrných a pro dané plemeno typických jedinců. Každý národ má podle Růžičky svou „specifickou národní konstituci, která je jeho konstitucí normální. Mají-li se heterogenní živly sjednotiti v novou normální národní konstituci, předpokládá to, že se vlohově shodují právě v momentech, které představují specifikou nového národa“²²¹. Z tohoto hlediska považuje Růžička možnost biologické asimilace Židů, Maďarů a ostatních podobně odlišných menšin do slovanského národa za problematickou. Nicméně ihned odvrhuje názory Gobineauova či Chamberlainova ražení ohledně škodlivosti křížení plemen jako příliš přehnané a extrémní.

Čeští eugenici tudíž odmítali vědecký rasizmus a názory rasové antropologie o nerovnosti lidských plemen, nicméně sama otázka rasy, v souvislosti s problematikou fyzicky antropologické povahy československého národa, jim nebyla něčím zcela cizím.

3. Bohumil Sekla

Bohumil Sekla je dnes považován za jednu ze zakládajících postav moderní české genetiky, zejména pak genetiky lékařské. Vypracoval např. úspěšně používanou metodiku dědičně-biologického určení rodičovství či svým výzkumem významně prohloubil znalosti ohledně imunologie nádorů. Coby zastánce mendelovské genetiky měl značné neshody s komunistickým režimem. Ovšem i přes tyto problémy byl, minimálně v rámci lékařské obce, pokládán za skutečnou autoritu ve svém oboru. Pro mou práci je ovšem významná ta část Seklova života a především jeho publikační činnost, kdy se aktivně podílel na eugenickém hnutí, tedy období přibližně mezi lety 1933-1948, nebudu se proto jeho životem příliš zabývat a zaměřím se spíše na jeho dílo a eugenické názory v něm obsažené. Ohledně podrobnějšího nahlédnutí do Seklova života doporučuji článek z *Akademického bulletinu*²²² či nekrolog z *Časopisu českých lékařů*²²³, z nichž jsem sám, pokud jde o životopisné údaje, vycházel.

3.1 Bohumil Sekla a eugenika²²⁴

Sekla s eugenikou přišel do styku ještě během svých studií na přírodovědné fakultě, kdy jej zájem o genetiku přivedl k práci pro Ústav pro národní eugeniku a vyústil v disertační práci *Dědičnost a povaha*.²²⁵ Od roku 1928 pak Sekla pracoval jako asistent v Růžičkově Ústavu pro obecnou biologii a experimentální morfologii pražské lékařské fakulty, kde začal se svými pokusy na drozofilách.²²⁶ V této době rovněž přeložil několik zahraničních publikací. Seklova aktivní eugenická činnost začíná roku 1933, kdy je jmenován jednatelem České eugenické společnosti. V roce 1935 se stal externím spolupracovníkem eugenické komise v rámci MAP. Důležitou událostí Seklova života bylo úmrtí jeho učitele Vladislava Růžičky, po němž postupně přechází k mendelovské genetice. Tento přechod byl zakončen roku 1937, kdy se Sekla účastnil stipendijního pobytu v genetickém ústavu profesora Crewa v Edinburghu a následně obhájil habilitační práci na téma *Odlíšná odolnost různých kmenů drosofily vůči éteru*. V té době již měl za sebou množství přednášek a publikací s eugenickou tematikou, včetně překladu knihy Leonarda Darwina *Co je to eugenika?* V roce 1937 rovněž vydal svou nejvýznamnější eugenickou publikaci *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*, která je zářným příkladem pojetí eugeniky jako logického vyústění biologických a genetických poznatků o přírodě a člověku. Kniha se nejspíše setkala s velmi vřelým přijetím, protože se jí dostalo ještě dvou dalších vydání (1946 a 1948) v poměrně vysokém nákladu (3000 výtisků). Je ovšem otázka, zda tomu bylo kvůli popularitě eugenické části, nebo kvůli podstatně obsáhlejší části věnující se mendelovské genetice. Okupace

nacistickým Německem nepřerušila Seklova publikační činnost a v letech 1940-1941 mu vyšlo několik dalších knih a brožur. Je zajímavé, že se v nich nenachází žádná tendence zalíbit se oficiální nacistické ideologii, autor v podstatě zastává stejné názory na genetiku a eugeniku jako před válkou, nanejvýš některá svá předválečná tvrzení lehce zmírňuje.²²⁷ Rasistické a antisemitistické motivy mu zůstávají zcela cizí. Naopak během války se coby soudní znalec pro dědičně-biologické zkoušky zasloužil o záchranu mnoha lidí před koncentračními tábory.²²⁸ Po roce 1945 se znovu stal jednatelem České eugenické společnosti a v roce 1946 začal mimo jiné přednášet na Vysoké škole politické a sociální, kde měl cyklus přednášek na téma dědičnost a eugenika. V roce mu 1946 a 1948 znovu vychází *Dědičnost v přírodě a společnosti*. Rok 1948 pro Seklu přinesl zásadní proměnu ideologického klimatu, která mu, jako mnoha jiným, výrazně ztížila práci v jeho oboru. Rok 1948 je proto konečným datem, po které se o Seklovu tvorbu zajímám, protože jakékoliv pokračování v aktivitách v rámci českého eugenického hnutí²²⁹ bylo v podstatě nemožné. O tom, jakou měrou ale Sekla považoval eugeniku za součást a logické vyústění genetiky, svědčí poslední stránka *Obecné biologie* z roku 1962, kde jsou znovu vyzdvihována některá eugenická opatření.

3.2 Rozbor Seklova díla

Seklova tvorba se zabývala v první řadě genetikou, po roce 1934 pak genetikou mendelovskou. Nicméně přibližně poslední třetina většiny jeho publikací do roku 1948 se věnuje implikacím, které z genetických poznatků plynou pro člověka a společnost. Zde přichází ke slovu Sekla eugenik. Právě těmto eugenickým pasážím se hodlám věnovat. Sekla sice nevypracoval komplexní eugenický či národně eugenický program jako např. Vladislav Růžička, přesto není obtížné v jeho díle najít témata typická pro české eugenické hnutí. Stejně jako ostatní eugenici viděl v některých tendencích moderního vývoje společnosti potenciální ohrožení kvality lidského druhu. Tento úpadek kvality měl mít podobu nárůstu dědičně podmíněných chorob²³⁰, v tomto ohledu byl Sekla ve shodě s ostatními českými eugeniky, a především s Haškovcovou „tradicí“ eugeniky jako boje za vymýcení dědičných a vrozených onemocnění a vad. Sekla ovšem považoval tyto dědičné defekty pouze za vedlejší, byť i tak nesmírně vážný problém. Hlavní ohrožení kvality lidstva spatřoval v „nebezpečí duševního průměru.“²³¹ Procentuální nárůst jedinců s nižší inteligencí, a zejména se slabomyslností představuje to nejvážnější eugenické nebezpečí. Sekla se v tomto přesvědčení do jisté míry vzdaluje postojům značné části českých eugeniků a přibližuje se spíše názorům anglických eugeniků, jako byli Galton či Pearson. Na tom, že se více přiklonil k této „aristokratické“²³² eugenice, má podle mě lví podíl právě mendelovská genetika, kterou Sekla přijal za svou.

3.2.1 Dědičný základ určuje potenciál člověka

Pro Seklovo pojetí eugeniky je rozhodující důraz na dědičný základ, na vrozené vlohy. Potenciál každého jednotlivého člověka je pevně dán souborem vloh (genů), které zdědil po svých předcích. Přičemž každá tato vloha představuje pouze předpoklad vlastnosti, která se může, a nemusí projevit, často v závislosti na okolních podmínkách. Tak např. hudební talent se plně rozvine ve schopnost (vlastnost) hrát na nástroj teprve v kombinaci s odpovídajícím vzděláním. A naopak jedinci bez talentu nepomůže ani sebelepší snaha učitelů a rodičů. Na druhou stranu špatná výchova či nepříznivé životní podmínky snadno vedou k tomu, že normální i nadaní jedinci nikdy svého potenciálu nedosáhnou.

„Dnešní nauka o dědičnosti přichází tedy k bezpečnému závěru, že dědičné založení člověka je základem, ze kterého se vyvíjejí všechny jeho vlastnosti, jak výhodné a nadprůměrné, tak také podprůměrné a škodlivé. Sebe lepší výchova a sebe příznivější prostředí nejsou nic platné, jestliže vrozený, dědičný základ je špatný. Naopak ovšem špatná výchova a špatné prostředí může způsobit i u jednotlivce normálně dědičně vybaveného, že se u něho vyvinou vlastnosti nežádoucí, které pak vedou po případě k činům společnosti škodlivým.“²³³

Sekla tak dochází k názoru, že kvalita jedince je určena především dědičným základem, jehož se mu dostalo, a to především pokud jde o jeho rozumové schopnosti. Podle Sekly pak jsou „*rozumové schopnosti (...) jedním z nejzákladnějších znaků, které tvoří lidskou a společenskou hodnotu jednotlivce.*“²³⁴ Zde se plně ukazuje vliv anglické a americké eugeniky. Čím rozumově nadanější jednatel, a pochopitelně i jeho rodová linie, je, tím větší přínos pro společnost představuje. A naopak.

Z postoje mendelovské genetiky k dědičnosti je pak jasné, že jakékoliv snahy zlepšovat genetický základ zásahy do vnějšího prostředí jsou zbytečné, dědičný základ se nemění vlivem okolí (jak se domníval Růžička), člověk je jednoduše buď proklet, nebo požehnán vlohami rodové linie, z níž pochází. Lze nanejvýš usilovat o zajištění takových podmínek, které povedou k rozvinutí potenciálu pro žádoucí vlastnosti konkrétního člověka. Možnost člověka vyniknout, prosadit se a být úspěšný je tak nemilosrdně vymezena dědičností.

3.2.2 Moderní populační vývoj snižuje duševní kvalitu populace

V Seklově pojetí je eugenika velmi úzce spojena s populační statistikou, potažmo se sociální psychologií a obecnou sociologií.²³⁵ Je tomu tak proto, že největší eugenické nebezpečí, nebezpečí duševního podprůměru, je z většiny zapříčiněno moderními

populačními trendy. Prvním a výchozím trendem je stárnutí populace, tedy snižování porodnosti i úmrtnosti v moderních společnostech. Sekla ovšem tento jev za problém považoval jen poměrně krátce během počátků své eugenické kariéry.²³⁶ Již v roce 1936 v článku ze *Sborníku MAP*²³⁷ a ještě podstatněji o rok později v *Dědičnosti v přírodě a ve společnosti* píše o poklesu porodů a potenciálním ubývání populace jako skutečnosti, která sama o sobě není problémem a je spojena se způsobem života v moderní společnosti. Úbytek porodů není známkou biologické či mravní degenerace, je to důsledkem „*racionalizace rozmnožování*“:

„Pokles porodnosti v moderní době je způsoben, obecně řečeno, vlivy sociálně psychologickými. Jednotlivé rodiny se dnes rozhodují, kolik dětí chtějí mít, místo aby tuto otázku ponechávaly pouhé náhodě.“²³⁸

Ohromný a podle Sekly do značné míry nepřírozený nárůst evropské populace během první poloviny 19. století bude vyvážen odpovídajícím poklesem ve století dvacátém.²³⁹ A to samo o sobě by nemělo mít na společnost výraznější nepříznivé dopady. Problém se z této skutečnosti stává ve chvíli, kdy je spojen s druhým populačním trendem, a sice s nerovnoměrnou plodností společenských vrstev, pro kterou Sekla používá termín „*diferenční plodnost*“. Sekla sdílí Galtonovo přesvědčení, že příslušníci jednotlivých společenských vrstev si s sebou nesou genetický materiál rozdílné kvality, který z většiny určil jejich postavení na společenském žebříčku a jejich přínos pro celou společnost. Nadaní a schopní stojí na vrcholu, zatímco podprůměrní a slabomyslní stojí nejniže. A ze všeho nejvíce to platí o rozumových vlastnostech. Sekla k tomuto přesvědčení dospěl mimo jiné na základě průzkumů na veřejných školách, které uskutečnil v letech 1933-1935.²⁴⁰ Cílem bylo porovnat prospěch a výsledky IQ testů s rodinnými poměry žáků. Sekla došel k názoru, že existuje jasná korelace mezi rozumovými vlastnostmi rodičů a školními výsledky jejich potomků, inteligence a nadání jsou tudíž dědičné.²⁴¹ Potomci lidí nadaných, a proto nejspíš stojících na vyšších místech společenského žebříčku, mají značnou šanci, že se jim dostane kvalitního dědičného základu, který jim umožní rozvinout rozumové schopnosti potřebné k prosazení se ve společnosti. Naopak potomci podprůměrných rodičů ze společenského dna pochopitelně budou nejspíš o tuto možnost připraveni. Nehledě na skutečnost, že potomkům středních a vyšších vrstev se nejspíš dostane mnohem lepší výchovy a péče, která jim umožní lépe rozvíjet svůj potenciál. „*Dědičnost však podmiňuje v každém případě horní hranici výchovných možností.*“²⁴²

Diferenční plodnost je problematičtější zejména z toho důvodu, že racionalizace

rozmnožování se společností šíří od shora dolů.²⁴³ Ve chvíli, kdy vyšší a střední vrstvy výrazně sníží svou porodnost, bude stále větší procento nově narozených dětí pocházet z rodin z nízkých vrstev, a tudíž se budou rozmnožovat především jedinci, kteří v průměru²⁴⁴ disponují horším genetickým základem, a to zejména pokud jde o rozumové schopnosti. Tak se začíná roztáčet kolo kontraselekce, kterou Sekla v souladu se zahraničními eugeniky považuje za přítomnou v každé moderní společnosti. Selektce, nebo-li přirozený výběr, znamená, že jedinci s nejlepším genetickým základem se snáze prosadí mezi příslušníky svého druhu a zplodí více potomků než ostatní. V případě moderní lidské společnosti je tomu naopak, jedinec s kvalitním genetickým základem se sice ve společnosti prosadí, nicméně vyšší životní úroveň, kterou si takto vydobyl, se naopak snaží zachovat snížením své reprodukce. Diferenční plodnost tak má na společnost velmi nepříznivé dopady, protože snižuje základ dobrých vloh v genofondu populace, a celková kvalita genetického potenciálu populace tedy klesá.²⁴⁵ S nárůstem jedinců podprůměrných rozumových kvalit, především přímo slabomyslnými, ve společnosti roste i počet dědičných onemocnění, protože právě slabomyslnost je často doprovázena výskytem dědičných defektů a chorob.

Sekla tak před své čtenáře staví vizi neutěšené budoucnosti, kdy moderní společnosti nejenže budou výrazně upadat z hlediska počtu svých příslušníků, ale zejména je čeká pokles kvalitativní, úbytek průměrné inteligence bude navíc provázen šířením dědičných nemocí.

„Ze všech příznivých i nepříznivých dokladů, soudí všichni odborníci, že dnešní populační vývoj je pro kvalitu příštích generací zřetelně nepříznivý. Jsme tedy daleko od toho, abychom mohli počítat se záměrným zlepšováním lidského rodu, jak si představovala eugenika minulého století. Prvním úkolem je uvažovat o možnostech, jak zabránit hrozícímu úpadku.“²⁴⁶

3.2.3 Eugenická opatření

V roce 1934 definuje Sekla eugeniku jako snahu „o zlepšení biologické kvality národa a o ochranu jeho biologického základu před vlivy degeneračními“²⁴⁷, v pozdějších pracích bude používat spíše klasické galtonovské definice eugeniky jako snahy o zlepšení lidského plemene²⁴⁸, je zřejmé, že definice jeho učitele Růžičky v jeho pracích přílišné uplatnění nenacházela. Zmíněných cílů lze dosáhnout pouze ochranou genetické kvality populace. Hlavním úkolem eugeniky je tudíž podle Sekly vybudování takové populační politiky, která zastaví nepříznivý trend kvalitativního úpadku. Teprve po jeho zvrácení lze uvažovat o dalších krocích, které by mohly vést k zlepšování či pěstění genofondu.²⁴⁹ Pro samotnou eugeniku tak, jak ji Sekla pojímá, je zcela jasně nejdůležitější kvalita populace, otázka kvantity přichází ke slovu pouze, pokud má přímý podíl na kvalitě. Snaha ovlivňovat

kvantitu populace není pro eugeniku primárním zájmem, je to oblast, které se má věnovat národohospodářství a vláda, nikoliv eugenici. Zde se ukazuje jeden z nejvýznamnějších rozdílů Seklova přístupu oproti rasovým hygienikům, podle něj spočívá síla národa v kvalitě jeho genofondu, nikoliv počtu jeho obyvatel. Absolutní čísla ohledně úbytku porodů nemají pro eugeniku přílišného významu, situace se ovšem velmi rychle mění, když se na scéně objevuje jev diferenční plodnosti. V této chvíli se úbytek porodů v kvalitativně normálních a nadprůměrných vrstvách stává eugenickým problémem a je vhodné, aby stát zavedl odpovídající opatření, která pozvednou porodnost. Za této situace je pozvednutí porodnosti velmi pravděpodobně provázeno i pozvednutím průměrné kvality populace, protože se zvedá porodnost v rámci vrstev, které již zracionalizovaly svou reprodukci, zatímco nízké a podprůměrné vrstvy se rozmnožují stejným tempem jako dosud. Cílem (nikoliv ovšem eugenickým ideálem) je podle Sekly porodnost, která zajistí stabilní populační celek a která je rovnoměrně rozložena mezi všechny společenské vrstvy.²⁵⁰ V dohledné době nedosažitelným ideálem je v zásadě obrácená diferenční plodnost, kdy porodnost normálních a nadprůměrných převyšuje porodnost podprůměrných, to je ale hudba budoucnosti, kterou nemá cenu se za stávajícího stavu zabývat.

Populační politika, která by měla být cílem eugeniky, se jako obvykle skládá z pozitivních a negativních opatření. Cílem pozitivních opatření je především výše zmíněný nárůst porodnosti normálních a nadprůměrných vrstev a všechna možná opatření Sekla shrnuje „*pod jedno heslo, jímž je vyrovnání nákladů na rodinu stejnoměrně mezi všechno obyvatelstvo*“²⁵¹. Co si pod tím Sekla představoval, nastiňuje následující pasáž:

„Účinnější než všechno hlásání povinností rodin, aby měly tolik a tolik dětí, bude prohlášení obecného principu, že každému narozenému dítěti náleží veškerá optimální životní a výchovná péče, jakou vůbec může společnost věnovat svému budoucímu dorostu; a že bude uskutečňován zdokonalený výběr talentovaných jedinců k vyšším, odpovědným povoláním, a umožněna i nejvyšší výchova všem talentovaným jedincům, ať se narodili kdekoliv.“²⁵²

Tento návrh, že stát bude činit v rámci populace výběr²⁵³ talentovaných jedinců (pravděpodobně na základě IQ testů) a bude je připravovat na „vyšší“ povolání se zřetelně nese v duchu utopických názorů ostatních českých eugeniků na novou racionální společnost. Sám Sekla ale uznává, že zde předjímá ideální stav, který je v současnosti nedosažitelný. Namísto toho navrhuje praktické opatření, které má přinést okamžité pozitivní výsledky. Tímto opatřením je obecné rodičovské pojištění, které by vyrovnávalo pokles životní úrovně způsobený narozením dítěte oproti rodinám bezdětným či s pouze s jedním nebo dvěma

potomky.²⁵⁴ Nejlepší by pak podle Sekly bylo vyplácet příspěvek na dítě přímo matkám. Sekla tento návrh předložil poprvé v roce 1934²⁵⁵ a zmínka o něm se pravidelně objevuje ve většině jeho publikací až do roku 1948, je tedy pravděpodobné, že jej považoval za klíčové opatření pozitivní eugeniky v boji s diferenční plodností.

Negativní opatření, tedy omezování reprodukce méněcenných jedinců, pak jsou podle Sekly v podstatě nouzového rázu, mají být spíše podporou či doplňkem k pozitivní eugenice. Nicméně je paradoxní, a tento trend je sledovatelný v názorech většiny českých eugeniků²⁵⁶, že v jeho očích jsou negativní eugenická opatření snáze realizovatelná a přinášejí odpovídající výsledky rychleji. Sekla v zásadě navrhuje zavedení dvou opatření. Prvním jsou již tradiční předmanželské lékařské kontroly, nesoucí se zcela v duchu dřívějších návrhů. Druhým je, jak sám Sekla píše, nejradikálnější negativně eugenické opatření, a sice sterilizace. Sekla považoval sterilizaci z lékařského hlediska za jednoduchý a bezpečný zákrok, který, je-li prováděn souhlasem sterilizovaného, je zcela etický a prospěšný jak pacientovi, tak zejména společnosti.

V této souvislosti stojí dle mého názoru za to se podrobněji podívat na Seklův postoj k eugenickým politikám zahraničních států. Chvále se od Sekly dostává americkému a skandinávskému programu sterilizace méněcenných. Nejzajímavější je ovšem jeho názor na německý eugenický program plně odstartovaný roku 1934:

„Nejvýznamnější však jest systematický pokus o zásah do populačních dějů, který současně provádí Německo. Jak známo byl zde přijat zákon o sterilizaci, t. j. zneplodnění osob, stížených dědičnými chorobami nebo defekty; na druhé straně se provádí rozsáhlá akce ve směru pozitivním, podporou sňatků, udílením podpor pro další děti v rodinách již existujících, vnitřní kolonizací atd. Sterilizační zákon německý jest po stránce formální velmi dokonalý, a opatření správná při jeho provádění zdají se vylučovati možnost zneužití nebo velkých omylů.“²⁵⁷

Sekla tato slova napsal roku 1936 a v zásadě je zopakoval o rok později v prvním vydání *Dědičnosti*. Je ovšem pravda, že od začátku nesouhlasil s rasovým prvkem eugenického zákonodárství Třetí říše a např. v poslední kapitole *Dědičnosti*²⁵⁸ vyjádřil nesouhlas s názory o nerovnosti evropských plemen, stejně tak odmítl nadřazenost nordické rasy a ostře odsoudil antisemitismus. Je zajímavé, že tento svůj postoj v zásadě vyjadřoval i během počátečních let protektorátu. v brožuře z roku 1940 píše například toto:

„V polohách středoevropských, k nimž náleží naše území, je promísení základních plemenných složek evropských obzvláště intimní; a není vůbec biologických nebo historických dokladů o tom, že by toto mísení evropských plemen působilo nepříznivě na kvalitu populace.“²⁵⁹

Tento odpor k ideologickému rozměru německé eugeniky mu ovšem nijak nebránil její opatření vyzdvihávat a chválit. Činil tak pochopitelně zejména ve svých publikacích vydaných za protektorátu, v nichž se ovšem vždy zaměřoval na eugeniku českého národa a nikdy se nevěnoval primárně německé populační politice, ta byla uváděna pouze jako možný příklad eugenických snah.²⁶⁰

Nakolik Sekla považoval eugeniku za prospěšnou pro celé lidstvo a každou lidskou společnost, se ukazuje hlavně po druhé světové válce. Sekla totiž i nadále věřil v potřebnost eugenické populační politiky. Hrozivou zkušenost s nacistickým režimem nepokládal za argument, proč se eugeniky vzdát. Nacistická rasová politika podle jeho mínění neměla přímou souvislost s eugenickými opatřeními. Populační opatření jako sterilizace a podpora porodnosti nebyla podle Sekly motivována rasovými hledisky, šlo o eugenická opatření, nikoliv o prostředek rasového boje. Sekla pochopitelně kritizoval některé aspekty německé eugeniky, jako například skutečnost, že sterilizace nebyly prováděny se souhlasem sterilizovaného, stejně tak odsuzoval zabíjení méněcenných, protože podle něj je povinností společnosti se o takové jedince náležitě postarat. Německá rasová hygiena selhala proto, že se na ní nabalily pavědecké a rasistické prvky nacistické ideologie.²⁶¹ V Seklových očích byla rasová hygiena odejmuta vědcům a odborníkům a stala se záležitostí šarlatánů a byrokratů. Kdyby německá populační politika postupovala přísně vědecky, nikdy by nedošla této tragické podoby. Nejvíce si Sekla²⁶² zoufá nad špatným obrazem, který to celé eugenice vytvořilo. Seklova obhajoba eugeniky, a hlavně obhajoba některých nacisty zavedených opatření nasvědčuje, že skutečně a upřímně považoval eugeniku za naprosto logické a správné aplikování biologických a genetických poznatků na člověka. Nikde v jeho pracích nenajdeme jasně řečeno, že eugenika v sobě nese riziko zneužití, že může vyústit v jednání, které by i sám Sekla považoval za zcela nelidské. Není pochyby, že Sekla by nikdy nesouhlasil se zabíjením dědičně postižených jedinců. V předválečných publikacích ale nikde nenajdeme varování, že by k něčemu takovému snad mohlo dojít a v těch poválečných je pouze kritika nacizmu za to, že eugeniku zdiskreditoval. Sekla nedokázal domyslet některé aspekty eugeniky do absolutního krajního konce, do kterého mohou být dovedeny v nedemokratickém režimu. Nedokázal si představit, že někoho může napadnout, že sterilizace nemusí být tím společensky nejvýhodnějším či nejefektivnějším způsobem, jak se vypořádat s dědičně postiženými a slabomyslnými lidmi, zejména dětmi, které se bez cizí pomoci prostě neobejdou. Nedokázal si zřejmě představit, že ve jménu eugeniky, ve jménu společenského prospěchu, může stát rozhodnout, že problém méněcenných vyřeší jejich fyzickou likvidací. A nacistická Aktion T-4²⁶³, tedy program eutanazie „životů nehodných žití“, byla

jednoznačně motivována eugenickou snahou. Paradoxně právě v rámci T-4 byly prvně použity plynové komory a jejich efektivnost a úspěšnost vedla k jejich pozdějšímu využití v koncentračních táborech.

Podobná, dalo by se snad říci, naivita ohledně nezneužitelnosti praktických eugenických opatření byla vlastní všem českým eugenikům a v zásadě eugenikům vůbec. Na druhou stranu by ale bylo nespravedlivé je za to zpětně příliš kritizovat, protože rizika spojená s eugenikou, zejména je-li prosazována státem²⁶⁴, se stala patrnými až po zkušenosti s nacistickým režimem (viz 2. část). Navíc eugenika byla navržena jako moderní věda těžící z nejpokročilejších vědeckých poznatků a jejím cílem bylo ozdravit společnosti národů, které již dosáhly určité fáze rozvoje a civilizovanosti. Eugenika tak vlastně měla být uplatněna ve v zásadě svobodných a demokratických společnostech. Jakékoliv eugenické opatření se mělo prosazovat pouze se souhlasem široké laické a odborné veřejnosti, formou celospolečenské debaty a na základě platných legislativních postupů.

Eugenici si ovšem často neuvědomovali, že jimi navrhovaná eugenická opatření, zejména jsou-li spojena s představami o rozsáhlé proměně společnosti (jako tomu bylo u českých eugeniků, viz 2. část), nejsou v demokracii z drtivé většiny realizovatelná, protože demokratický stát nedisponuje potřebnou donucovací mocí a snad ani nemá zájem takto zasahovat do života svých občanů. Úplná realizace eugeniky je možná pouze v diktaturách. Každý autokratický režim ale pochopitelně více či méně postrádá sebeomezující mechanismy, které jsou v demokraciích považovány za samozřejmé, čímž se otevírá nedozírné pole pro zneužití a přehnané vyhrocení eugenických opatření, která se snad mohla na teoretické úrovni zdát jako rozumná a prospěšná.

4. Závěr: Mýty o eugenice

4.1 Čtyři mýty provázející eugeniku

Mark B. Adams²⁶⁵ na závěr knihy *Wellborn Science* zmiňuje čtveřici mýtů, které byly a jsou s eugenickým hnutím spojovány, a přesvědčivě tyto mýty vyvrací na příkladě vývoje eugeniky ve státech, jako je Francie, Brazílie či Rusko. Osobně jsem přesvědčen, že právě české eugenické hnutí tyto čtyři mýty boří neméně přesvědčivě, na což jsem se snažil ve své práci poukázat. Z toho důvodu jsem se rozhodl závěr pojmut formou srovnání českého eugenického hnutí a těchto čtyř mýtů.

Prvním mýtem je dle Adamse názor, že eugenika byla jednotným a soudržným hnutím v zásadě anglo-amerického ražení, majícím společné cíle a přesvědčení. České eugenické hnutí naopak jasně ukazuje, že eugenické snahy byly běžné i ve slovanských zemích a že jednotlivá hnutí se od sebe velmi výrazně odlišovala podle toho, jak se lišily podmínky v jednotlivých státech.²⁶⁶ Eugenické cíle se různily jak mezi jednotlivými národními eugenikami (česká eugenika se lišila od německé *Rassenhygiene*, stejně jako se lišila např. od eugeniky v Maďarsku), tak i v rámci jednotlivých národních hnutí. České hnutí v tomto nebylo výjimkou, o čemž svědčí např. rozdíl mezi Růžičkovou národní eugenikou a Seklovým pojetím eugeniky po roce 1934.

Druhý mýtus spojuje eugeniku výhradně s mendelovskou genetikou. České eugenické hnutí v tomto směru podává dle mého názoru velmi přesvědčivý doklad o opaku. Růžičkův ne-mendelovský přístup k dědičnosti tvořil teoretický základ, který se podepsal na skutečnosti, že většina českých eugeniků do roku 1934 odmítala formulovat eugeniku na mendelovské genetice. Paradoxně tak právě v místě svého vzniku bylo Mendelovo učení, zejména ve spojení s Weismannovou teorií, na po dlouhou dobu přehlíženo. Mendelovská genetika a eugenika se v Čechách výrazněji prosazuje až v druhé polovině 30. let.

Třetí mýtus pokládá eugeniku za pseudovědu.²⁶⁷ Nicméně, jak píše Adams, eugenika se rozvíjela v podstatě současně s genetikou, mnozí autoři ve svých dílech o genetice často vyhradili místo i pro eugeniku, která se jim jevila jako vyústění poznatků o dědičnosti. Nejinak tomu bylo i v případě českých eugeniků, z nichž navíc drtivá většina (alespoň pokud jde o genetiky) působí dojmem, že jejich prvotním zájmem bylo zkoumání dědičnosti a eugenická témata se v jejich publikacích objevují zpravidla v kapitolách na konci knih a coby logický doplněk genetiky. Nejilustrativnějším příkladem je v tomto směru výše zmíněné dílo Bohumila Sekly.

Posledním mýtem je spojování eugeniky s „krajní pravicí“ a „reakcí“. Tento mýtus se zrodil po druhé světové válce a byl živen zejména sovětskou propagandou, která v obraně

lysenkizmu začala dávat mendelizmus-weismannizmus do spojitosti s fašizmem. Eugenika byla spojována s rasizmem, sexizmem, antisemitizmem, vykořisťovatelským kapitalizmem či árijskou ideologií. Tak měla vzniknout kombinace, která prý nakonec vyústila v hrůzy koncentračních táborů.²⁶⁸ Jestliže je tento názor přinejmenším nepřesný v případě německé rasové hygieny, pak v případě českého eugenického hnutí je naprosto mylný. Jak jsem se snažil ukázat, česká eugenika byla výrazně „levicová“, mnozí autoři se otevřeně hlásili k socialismu nebo alespoň uznávali některé z jeho ideálů. O „reakčnosti“ českého eugenického hnutí rovněž nemůže být ani řeči, protože snem českých eugeniků byla v zásadě revoluční proměna všech společenských oblastí. Jejich odpor vůči rasizmu, antisemitizmu a árijské ideologii je dalším zásadním argumentem proti tomuto mýtu.

4.2 Shrnutí, základní rysy českého eugenického hnutí

Česká eugenika se rodí po roce 1900 a je inspirována zejména hnutími v Anglii a Spojených státech, v míře o něco menší pak hnutím německým, vůči němuž se spíše kriticky vymezuje. České hnutí je výrazně ovlivněno humanitním a socialistickým smýšlením části českých intelektuálních elit, především za 1. republiky. V nemenší míře je pak povaha české eugeniky určována specifickým přístupem Růžičkovy sociální genetiky a většina autorů se až do poloviny 30. let přiklání k ne-mendelovskému pojetí dědičnosti a věří v dědičnost získaných vlastností. Z toho vyplývá povaha české eugeniky, která oproti zahraničním protějškům, zejména německé rasové hygieně, nepovažuje přirozený výběr za eugenicky prospěšný a místo něj prosazuje umělý výběr v podobě státních zásahů a sociálních reforem. V druhé polovině 30. let se v hnutí začíná prosazovat mendelovská genetika a eugenika se odpovídajícím způsobem mění a začíná se podobat především anglickému a americkému vzoru. Vůči německému eugenickému hnutí je česká eugenika v mnoha oblastech spíše v opozici, především pokud jde o rasové motivy a antisemitizmus. České eugenické hnutí se v zásadě rozpadá po roce 1948 a definitivně končí se zánikem České eugenické společnosti roku 1952, aniž by dosáhlo výraznějšího úspěchu.

POZNÁMKY

1. V letech 1890-1930 se eugenické hnutí rozvinulo ve více jak 30 zemích, přičemž v každé z nich byla původní myšlenka upravena tak, aby vyhovovala místním podmínkám. Eugenické hnutí v každé zemi tudíž bylo do jisté míry specifické. Národní eugenická hnutí pak pod sebe sdružovala *International Commission of Eugenics*, mezi jejíž členy patřilo i Československo. ADAMS, Mark B. „Preface“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science: Eugenics in Germany, France, Brazil and Russia*. 1st ed. New York: Oxford University Press, 1990. ISBN: 0-19-505361-3. s. v.
2. Adams zmiňuje čtveřici těchto mýtů: 1. eugenika byla jednotným a soudržným hnutím v zásadě anglo-amerického ražení, sdílejícím společné cíle a přesvědčení, 2. eugenika byla spojena výhradně s mendelovskou genetikou, 3. eugenika byla pseudověda, 4. eugenika byla úzce propojena s „krajní pravicí“ a „reakcí“. Vráťím se k nim na konci práce a doufám, že z textu, který mu bude předcházet, bude jasné proč je české eugenické hnutí velmi názorným příkladem mylnosti či přinejmenším nepřesnosti těchto mýtů. ADAMS, Mark B. „Toward a Comparative History of Eugenics“. *Tamtéž*. s. 217-221.
3. Toto bylo téma oblíbené většinou eugeniků, kteří tak poukazovali na skutečnost, že nejde o nic zcela nového. Pro dobovou ilustraci viz např. KRÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenice*. Brno: A. Píša, 1921. s. 48.
4. Více o Darwinovi a evoluční teorii viz KOMÁREK, Stanislav. *Obraz člověka a přírody v zrcadle biologie*. 1.vyd. Praha: Academia, 2008. ISBN: 978-80-200-1592-1. s. 147-158. Pro srovnání dobového pohledu na Darwina a jeho dílo viz RÁDL, Emanuel. *Dějiny Biologických teorií novověku, 2. díl, Dějiny evolučních teorií v biologii 19. století*. 1. vyd. Praha: Academia, 2006. ISBN: 80-200-1393-8.
5. Darwin k tomuto závěru dospěl na základě srovnání podobných znaků u člověka a antropoidních opic, zejména pak na podobnosti orgánů, které během vývoje ztratily svou funkci a zakrněly (rudimenty).
6. WEINGART, Peter. „Struggle for existence: Selection and Retention of a Metaphor“. In MAASEN, S. – MENDELSON, E. – WEINGART, P. *Biology as Society, Society as Biology: Metaphors*. 1st ed. Dordrecht (The Netherlands): Kluwer Academic Publishers, 1995. ISBN: 1-4020-0251-3. s. 134.
7. Pro více ohledně sociálního darwinizmu a zejména aplikace „boje o přežití“ na lidskou společnost viz „Struggle“. *Tamtéž*. s. 107-147.
8. Viz WEINGART, Peter. „Struggle for existence“: Selection and Retention of a Metaphor“. *Tamtéž*. s. 119-121.
9. BURROW, J. W. *Krise rozumu: evropské myšlení 1848-1914*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN: 80-7325-025-X. s. 108-114.
10. Podrobněji o Lamarckovi viz KOMÁREK, Stanislav. *Obraz člověka a přírody v zrcadle biologie*.
11. *Tamtéž*. s. 74-75.
12. DARWIN, Charles. *O původu člověka*. 2. vyd. Praha: Academia, 2006. ISBN: 80-200-1423-3. s. 50.
13. Na tento darwinismus, ještě před neodarwinistickou syntézou, se odvolával sovětský tvůrčí darwinismus, resp. mičurinská biologie a lysenkizmus.
14. Pro podrobnější popis Kammererových pokusů viz „Přítel mloků“. In KOMÁREK, Stanislav. *Obraz člověka a přírody v zrcadle biologie*. s. 288-291.
15. HUTTON, Christopher M. *Race and the Third Reich: Linguistic, Racial Anthropology and Genetics in the Dialectic of Volk*. 1st ed. Cambridge (UK): Polity Press, 2005. ISBN: 0-7456-3176-2. s. 27.

-
16. Více o Mendelovi a jeho díle viz např. JANKO, Jan. *Vědy o životě v českých zemích 1750-1950*. Praha: Archiv akademie věd České republiky, 1997. ISBN: 80-902464-0-0.
 17. Pojem méněcenný je ekvivalentem anglického „*unfit*“ a německého „*minderwertig*“. Ačkoliv se může na první pohled zdát, že termín v sobě nese výrazně negativní a pejorativní nádech, ve skutečnosti byl většinou eugeniků používán velmi neutrálně a v zásadě byl jiným vyjádřením pro nedostatečnost, nezdravost apod. Označoval jedince nedosahující toho, co je považováno ze zdravotního hlediska za standart či průměr.
 18. HUTTON, Christopher M. *Race and the Third Reich*. s. 5.
 19. A to dokonce ani v Německu, viz WEISS, Sheila Faith. *Race Hygiene and National Efficiency: The Eugenics of Wilhelm Schallmayer*. Berkley: University of California Press, 1987. ISBN: 978-0520058231. s. 93
 20. DARWIN, Charles. *O původu člověka*. s. 206
 21. *Tamtéž*. s. 208
 22. Kupříkladu ohledně nižších intelektuálních schopností černochů oproti bělochům panoval konsenzus napříč vědeckou obcí. ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. s. 23.
 23. Sám Darwin se pokusil otázku dědičnosti rozpracovat ve své teorii pangeneze, která byla ovšem záhy vyvrácena, mimo jiné i Galtonem, více viz např. KEVLES, Daniel J. *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Hereditary*. 1st ed. New York: Alfred A. Knopf, 1985. ISBN: 0-394-50702-9. s. 18.
 24. *Tamtéž*. s. 13.
 25. BULMER, Michael. *Francis Galton: Pioneer of Heredity and Biometry*. 1st ed. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2003. ISBN: 0-8018-7403-3. s. 44-46.
 26. Pod termín „*nature*“ spadá vše, co má člověk vrozené, zatímco pod „*nurture*“ vše, co člověka ovlivňuje a utváří po narození. GALTON, Francis. *English Men of Science: Their nature and nurture*. London: Macmillan & Co, 1874. 1st ed. s. 12. Podrobněji o problematice viz BULMER, Michael. *Francis Galton: Pioneer of Heredity and Biometry*. s. 60-61.
 27. Galton pochopitelně zcela neodhlížel od vlivu, který může rodinné zázemí, finanční zajištěnost apod. hrát při dosahování „významnosti“. GALTON, Francis. *English Men of Science*. s. 12-13.
 28. ŠIMŮNEK, Michal. „Od mezinárodní hygienické výstavy k říšskému městu zdraví: Drážďanské příspěvky k vývoji eugeniky v první polovině 20. století“. In *Dějiny věd a techniky*, 2004, roč. XXXVII, č. 3, s. 162.
 29. GALTON, Francis. *Inquiries into Human Faculty and its Development*. 2nd ed. London: Dent & Dutton, 1907. s. 17. Šimůnek ji s Pearsonem definuje jako „(...) vědu zlepšující lidský rod nejen uvážlivým výběrem, ale také kontrolou všech vlivů, které dávají vhodnému rozmnožování lepší vyhlídky“. ŠIMŮNEK, MICHAL. „Od mezinárodní hygienické výstavy k říšskému městu zdraví: Drážďanské příspěvky k vývoji eugeniky v první polovině 20. století“. In *Dějiny věd a techniky*. s. 162.
 30. Anglický termín „*stock*“ je poněkud problematický, protože má několik významů, které jsou ve vztahu k eugenice relevantní, ale jednotlivé české ekvivalenty nejsou schopny je všechny zachytit. *Stock* může znamenat jak rodový původ, tak např. i „šlechtěný materiál“ např. stádo dobytka. *Stock* tedy v souvislosti s eugenikou chápou jako nějakým kritériem vymezenou skupinu lidí, jejíž kvalita je předmětem zájmu eugeniků. Nejobecnější takovouto skupinou je potom celé lidstvo.
 31. Šimůnek eugeniku definuje s Pearsonem jako „(...) vědu zlepšující lidský rod nejen uvážlivým výběrem, ale také kontrolou všech vlivů, které dávají vhodnému rozmnožování lepší vyhlídky“. ŠIMŮNEK, MICHAL. „Od mezinárodní hygienické výstavy k říšskému městu zdraví: Drážďanské příspěvky k vývoji eugeniky v první polovině 20. století“. In *Dějiny věd a techniky*. s. 162.
 32. Více viz KEVLES, Daniel J. *In the Name of Eugenics*, s. 12-13.

-
33. GALTON, Francis, „Eugenics: its Definition, Scope, and Aims.“ In *The American Journal of sociology*, 1904, vol. X, no. 1. <http://galton.org/>.
 34. BROŽEK, Artur. *Zušlechtění lidstva (eugenika)*. 1. vyd. Praha: F. Topič, 1914. s. 100-110. Pro originál viz DAVENPORT, Charles. *Eugenics: The Science of Human Improvement by Better Breeding*. New York: Henry Hold and company. 1910. s. 26-35.
 35. Zde záleží na přístupu eugeniků, podle neolamarckistů se dědí přímo vlastnosti, zatímco podle mendelistů znaky (vlohy, geny).
 36. Tento populační trend se prvně objevil ve Francii, zejména v německém prostředí byl z počátku dáván do souvislosti s údajným kulturním a biologickým úpadkem francouzského národa. Podrobněji viz SCHNEIDER, William H. „The Eugenics Movement in France 1890-1940“. In ADAMS, Mark B (ed.) *The Wellborn Science*. s. 84.
 37. Tato skutečnost je zřejmá zejména při pohledu na členstvo eugenických společností, např. německá *Deutsche Gesellschaft für Rassenhygiene* byla tvořena téměř výhradně příslušníky vzdělaných vrstev. WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.) *The Wellborn Science*. s. 25.
 38. Degeneraci se budu obsáhleji věnovat ve 2. části v souvislosti s názory českých eugeniků na daný problém. Prozatím snad postačí, když ji vymezím jako nepříznivou odchylku od normálu dané populace. Tato odchylka může být tělesná, či duševní. Pro eugeniky byly nejhorší takové degenerativní jevy, které mají dědičnou povahu. Dle mínění většiny eugeniků čelí moderní společnost nárůstu takto zdegenerovaných jedinců. Pro eugeniky vycházející z rasových teorií byl za degeneraci považován i úbytek rasové „čistosti“ v rámci sledované populace. Více o degeneraci viz 2. část práce.
 39. V českém prostředí tento názor sdílel právě Bohumil Sekla, který se obával především kvalitativního úpadku. Více viz 3. část.
 40. Pro podrobnější popis anglického eugenického hnutí viz MAZUMDAR, Pauline M. H. *Eugenics, Human Genetics and Human Failings: The Eugenics Society, its Sources and its Critics in Britain*. 1st ed. London: Routlege, 1992. ISBN: 0-203-98900-7.
 41. Více viz KEVLES, Daniel J. *In the Name of Eugenics*. s. 35. nebo MAZUMDAR, Pauline M. H. *Eugenics. Human Genetics and Human Failings*. s. 41.
 42. BULMER, Michael. *Francis Galton: Pioneer of Heredity and Biometry*. s. 85-86.
 43. Namísto úplné izolace a regulace jejich sňatků měli být přesunuti do kolonií. *Tamtéž*. s. 86.
 44. MAZUMDAR, Pauline M. H. *Eugenics. Human Genetics and Human Failings*. s. 106-108.
 45. *Tamtéž*. s. 87.
 46. Laboratoř funguje dodnes a probíhá zde např. výzkum rakoviny či biologie rostlin.
 47. O čemž svědčí např. čilá korespondence mezi Davenportem a Galtonem. Davenport byl rovněž redaktorem Galtonova a Pearsonova časopisu *Biometrika*. Viz BULMER, Michael. *Francis Galton: Pioneer of Heredity and Biometry*. s. 87.
 48. Tento akademický spor v zásadě existoval mezi biometriky a mendelisty jako takovými. Zastánci biometrie vycházeli z představ o kontinuální dědičnosti znaků, tedy jakmile je gen přítomen v rodové linii, je možné sledovat jeho přecházení na příslušníky dalších generací. Zatímco mendelisté věřili ve spontánní mutace, které vedou ke vzniku nových znaků a mohou tak do linie uvést zcela nový gen. Podrobněji viz např. KEVLES, Daniel J. *In the Name of Eugenics*. s. 43-44 nebo BULMER, Michael. *Francis Galton: Pioneer of Heredity and Biometry* s. xvii.
 49. Významným argumentem eugeniků se staly studie, jaké vypracoval např. americký psycholog a eugenik Henry H. Goddard (1866-1957). Goddard zkoumal rodové linie, v nichž se významně projevovala slabomyslnost. Nejznámější je jeho studie rodiny Kalikaků (jedná se o smyšlené jméno pocházející ze spojení řeckých slov *kalos* a *kakos*, dobrý a špatný), na níž byla dokazována dědičnost duševních chorob a defektů (během 19.

-
- a počátkem 20. století byly podobně zkoumány stovky rodin). Do jinak zdravé rodiny Kalikaků se v určitý moment připojila „neznámá slabomyslná dívka“ a od této chvíle se v části rodové linie pravidelně objevovala slabomyslnost a duševní choroby s ní spojené. Právě dědičnost slabomyslnosti a následné přednesení nákladů, kterými může podobně zdegenerovaná, leč velmi početná rodová linie zatížit společnost, byly jedním z hlavních argumentů, o něž se američtí eugenici při prosazování sterilizací opírali. Není bez zajímavosti, že příklad rodiny Kalikaků i dalších se objevuje i v české eugenické literatuře. Viz např. RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1923. s. 417.
50. Vedle eugeniků požadovaly omezení imigrace např. i odbory obávající se přílivu levné pracovní síly; sám Davenport nebyl nakloněn přílišným generalizacím a prosazoval spíše individuální selekci, nicméně eugenické myšlenky se již mísily s rasově motivovanými předsudky laické populace. Viz BULMER, Michael. *Francis Galton: Pioneer of Heredity and Biometry*. s. 88-92. Podrobněji o eugenických opatřeních proti imigraci do Spojených států viz DUSTER, Troy. *Backdoor to Eugenics*. 2nd ed. London: Routledge, 2003. ISBN: 0-415-94674-3. s. 13-14.
51. DUSTER, Troy. *Backdoor to Eugenics*. s. 14.
52. *Tamtéž*. s. 31.
53. Viz např. BULMER, Michael. *Francis Galton: Pioneer of Heredity and Biometry*. s. 88.
54. Pro podrobnosti ohledně kritiky eugeniky viz KEVLES, Daniel J. *In the Name of Eugenics*. s. 113-128.
55. WEISS, Sheila Faith. *Race Hygiene and National Efficiency*. s. 8-9.
56. V dobovém diskursu byly sociální problémy pokládány za důsledek procesu industrializace a nekontrolovaného ekonomického liberalismu. WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. s. 12.
57. Termín *Volk* v sobě spojuje několik významů, označuje německé etnikum, které není vymezeno hranicemi svého národního státu, ale zahrnuje i menšiny „německé krve“, které žijí v okolních státech. A stejně tak „cizí“ etnika, zejména židé žijící na území Německa, nejsou součástí německého *Volku*. *Volk* rovněž mohl společenství vymezovat na základě (německého) jazyka. Z rasového hlediska nebyl německý *Volk* jednotný a měl se skládat z šesti ras: nordické, alpské, mediteránní, dinárské, baltické a sálské. S německým *Volkem* je pak spojen pocit určitého poslání či osudu.
58. *Tamtéž*. s. 14.
59. Podrobněji o německém lékařství *tamtéž*. s. 15-19.
60. WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. s. 12.
61. *Tamtéž*. s. 13-14.
62. Např. Gasman je názoru, že Haeckel se svým monizmem byl předchůdcem nacizmu, jemuž výrazně pomohl přípravou půdy, na níž se mohly Hitlerovy ideje později rozvinout. GASMAN, Daniel. *The Scientific Origins of National Socialism*. 2nd ed. New Brunswick: Library of Congress, 2007. ISBN: 978-0-7658-0581-2.
63. V české eugenické literatuře se lze setkat i s překladem plemenná hygiena, viz např. SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 2. vyd. Praha: Život a práce, 1946. s. 226.
64. WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. s. 8.
65. HUTTON, Christopher M. *Race and the Third Reich*. s. 17.
66. „...any interbreeding human population that, over the course of generations, continues to demonstrate similar physical and mental traits.” WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn*

-
- Science*. s. 17.
67. HUTTON, Christopher M. *Race and the Third Reich*. s. 16.
68. Pojem dysgenický označuje vše, co snižuje kvalitu populace, je tedy protikladem k pojmu eugenický.
69. WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. 20-21.
70. Výchozí otázka soutěže zněla: „Jaké poučení nám může evoluční teorie přinést v oblasti vnitřního politického vývoje a státní legislativy?“ (“What can we learn from the theory of evolution about internal political development and state legislation?”/“Was lernen wir aus den Prinzipien der Dezendenztheorie in Beziehung auf innerpolitische Entwicklung und Gesetzgebung von Staaten?“) Pro více o Kruppově soutěži viz WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. s. 19-21. Nebo WEISS, Sheila Faith. *Race Hygiene and National Efficiency*. s. 65-90.
71. Zejména ale společenské vrstvy, z níž sám pocházel. Pro eugeniky bylo vůbec typické, že považovali vzdělanou střední vrstvu za tu společensky nejpřínosnější a nejvíce obdařenou žádoucími vlastnostmi. Tuto tendenci lze pozorovat napříč eugenickým hnutím počínaje Galtonem a konče například Vladislavem Růžičkou (viz 2. část práce)
72. WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. s. 21.
73. *Tamtéž*. s. 22.
74. *Tamtéž*. s. 23.
75. Rolnictvo bylo pokládáno za nezasažené sociálními problémy, které trápily městské obyvatelstvo. Do jisté míry obdobný důraz na významnost venkovského obyvatelstva zastával i český biolog Vladislav Růžička, podle něhož se právě z těchto venkovských vrstev národ doplňuje (viz 2. část).
76. Eugenici dávali vinu za tento trend zejména neomalthusianizmu a feministickému hnutí, např. podle Schallmayera způsobuje feministické hnutí to, že talentované ženy odcházejí budovat kariéru, a pokud vůbec mají děti, tak až v pozdním věku. Zatímco ty hloupé a neschopné zůstávají v domácnosti. WEISS, Sheila Faith. *Race Hygiene and National Efficiency*. s. 139-141.
77. A to jak z hlediska kvantity, tak především, pokud šlo o kvalitu. Názorům eugeniků na válku se podrobněji věnuji ve druhé části práce.
78. WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. s. 26-29.
79. *Tamtéž*. s. 29.
80. *Tamtéž*. s. 17.
81. HUTTON, Christopher M. *Race and the Third Reich*. s. 30.
82. WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. s. 30-33.
83. *Tamtéž*. s. 40.
84. *Tamtéž*. s. 37.
85. Němečtí eugenici si často stýskali, že Výmarská republika není nakloněna zavádění eugenických opatření a činí spíše kroky, které mají dysgenický dopad. Samotní němečtí eugenici ovšem začali být nakloněni rozsáhlejším negativně eugenickým opatřením až tváří v tvář hospodářské krizi a rostoucím sociálním výdajům. Jako určitá ironie dějin působí obdivné vzhlížení ke Spojeným státům a jejich eugenické legislativě, zejména ke sterilizačním zákonům. *Tamtéž*. s. 37-40.
86. HUTTON, Christopher M. *Race and the Third Reich*. s. 206.
87. WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. s. 42.

-
88. Např. psali posudky pro sterilizační a rasové soudy, zajišťovali školení lékařů SS či poskytovali nezbytnou eugenickou poradu budoucím manželům apod. *Tamtéž*. s. 47.
89. *Tamtéž*. s. 49.
90. JANKO, Jan. *Vědy o životě v českých zemích 1750 – 1950*. s. 180.
91. *Tamtéž*.
92. Pro více viz JANKO, Jan. „Diskuse k eugenickému hnutí v českých zemích“. In *Dějiny věd a techniky*, 1997, roč. XXX, č. 4, s. 238-239.
93. Podrobněji (byť nejspíš do jisté míry dobově podmíněně) o Haškovcově životě viz například článek v *Časopise lékařů českých* a nekrolog v *Neurologii a psychiatrii české*. „Za profesorem Haškovicem“. In *Časopis lékařů českých*. Praha: Spolek českých lékařů v Praze, 1944, roč. LXXXIII, č. 7, s. 181-183. a „Prof. Dr. Ladislav Haškovec“. In *Neurologie a psychiatrie česká*. Praha: Mladá generace lékařů při ÚJČL, 1944, roč. VII, s. 2-4.
94. Tato témata se mi po pročtení Haškovcových článků v *Revue, Časopise lékařů českých* a některých jeho knižních publikací zdají být stěžejní pro jeho tvorbu.
95. K tomuto závěru jsem dospěl na základě rozboru témat Haškovcových článků v *Revue* a *Časopise českých lékařů*.
96. JANKO, Jan. „VLADISLAV RŮŽIČKA (1870–1934)“. In *Akademický Bulletin*. 11. 3. 2009. <http://abicko.avcr.cz/cs/2009/03/14/>.
97. RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. s. 27-28.
98. *Tamtéž*. s. 22.
99. *Tamtéž*. s. 30.
100. ŠIMŮNEK, Michal. „Eugenics, Social Genetics and Racial Hygiene: Plans for the Scientific Regulation of Human Heredity in the Czech Lands, 1900-1925“. In TURDA, Marius and WEINDLING, Paul J. *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940*. Budapest: CEU Press, 2007. ISBN: 963 7326 81 2).
101. Viz LAŠEK, František. *Zušlechtění lidstva*. 1. vyd. Praha: Josef Vilímek, 1916. s. 4-5.
102. *Tamtéž*. s. 6.
103. V jejich prospěch je třeba zmínit, že většina z nich si uvědomovala, že tento nárůst je do určité míry optickým klamem způsobeným absencí či neúplností podobných statistik v předmoderní době.
104. LAŠEK, František. *Zušlechtění lidstva*. s. 3.
105. FOUSTKA, Břetislav. *Slabí v lidské společnosti: ideály humanitní a degenerace národů*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1904. s. vi-xiv.
106. LAŠEK, František. *Zušlechtění lidstva*. s. 26-27.
107. Názorným příkladem je Vladislav Růžička, jehož eugenika má charakter jak selektivní, tak adaptivní. Více o Růžičkovi v oddíle o národní eugenice.
108. Např. podle antropologa a eugenika Jindřicha Matiegky jsou to základní povahové vlastnosti českého národa. MATIEGKA, Jindřich. *Všeobecná nauka o plemenech*. 1. vyd. Praha: J. Matiegka: Bursík a Kohout [distributor], 1929. s. 14.
109. RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. s. 724.
110. Název *Revue* se v průběhu vycházení velmi často měnil, pro přehlednost a úplnost zde vyjmenuji všechny jednotlivé varianty. Původním názvem z roku 1904 tedy zněl *Revue v neurologii, psychiatrii, fyzikální a diaetetické terapii*. V roce 1911 se název mění na *Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. Roku 1914 dochází k dílčí změně názvu na *Revue v neuropsychopathologii, terapii, fyzikální medicíně, veřejné hygieně a lékařství sociálním*. Roku 1915 na *Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*. V roce 1918 na *Revue. Neuropsychopathologie, lékařství sociální, dědičnost a eugenika, therapie*. Roku 1924 na *Revue v neurologii a psychiatrii*.

-
- A v roce 1938 se název mění na *Neurologii a psychiatrii československou*. Tento název si již časopis udržel minimálně do roku 1948. Protože má práce se již nezaměřuje na eugeniku po roce 1948, dále jsem případné změny názvu nesledoval.
111. Viz první *Revue*, která je opatřena výčtem redaktorů a spolupracovníků. *Revue v neurologii, psychiatrii, fyzikální a diaetické terapii*. Praha: Ladislav Haškovec, 1906, roč. III, č. 12.
 112. Nebyli to zdaleka jen eugenici, kdo se snažil zmírňovat negativní dopady moderní společnosti, nejpatrnějším příkladem takových jedinců neorganizovaných v eugenickém hnutí byli učitelé šířící osvětu mezi svými žáky.
 113. K úplnému zformulování programu českého eugenického hnutí dochází v červenci roku 1917, kdy jej Ladislav Haškovec vyhláší v přednášce nazvané „Organizace eugenického hnutí v Čechách“, více v části věnované české eugenické společnosti. Pro text přednášky viz HAŠKOVEC, Ladislav. „Organizace eugenického hnutí v Čechách“ In *Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*, 1917, roč. XIV, s. 272-279.
 114. HAŠKOVEC, Ladislav. *Snahy veřejného zdravotnictví v otázce smlouvy manželské*. 1. vyd. Praha: J Otto, 1902.
 115. Článek sestává ze značné části z původního textu *Snah veřejného zdravotnictví v otázce smlouvy manželské*, doplněného o aktuální postřehy. HAŠKOVEC, Ladislav. „Snahy eugenické“ In *Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*, 1912, roč. IX, č. 1, s. 25-31, 90-99.
 116. *Tamtéž*. s. 94.
 117. BROŽEK, Artur. *Zušlechtění lidstva (eugenika)*. s. 107.
 118. RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. s. 726.
 119. KŘÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenice*. s. 30.
 120. LAŠEK, František. *Zušlechtění lidstva*. s. 18.
 121. F. K. „Škola v boji proti alkoholismu.“ In *Národ a škola: prostonárodní listy našemu lidu a vychovatelům jeho*. Velké Meziříčí: Klement David, 1903-1904, roč. XXV, s. 332.
 122. FOUSTKA, Břetislav. *Slabí v lidské společnosti*. s. 89.
 123. *Tamtéž*.
 124. STUHLÍK, Jaroslav. „O významu alkoholismu jakožto hereditního činitele u epilepsie.“ In *Revue v neuropsychopathologii, terapii, fyzikální medicíně, veřejné hygieně a lékařství sociálním*, 1914, roč. XI, č. 9.-10, s. 369-377.
 125. FOUSTKA, Břetislav. *Slabí v lidské společnosti*. s. 93.
 126. Viz například článek „Kterými prostředky sluší se bojovat proti alkoholismu se stanoviska práva trestního?“. In *Revue v neurologii, psychiatrii, fyzikální a diaetické terapii*, 1904, roč. I, č. 6, s. 269-276.
 127. *Tamtéž*.
 128. BROŽEK, Artur. *Zušlechtění lidstva (eugenika)*. s. 90.
 129. Podle Foustky je zastávali Haycraft, Reid a Headley. *Tamtéž*. s. 103
 130. *Tamtéž*.
 131. Pro více o sporu mezi eugeniky a zastánci veřejné hygieny viz WEISS, Sheila Faith. *Race Hygiene and National Efficiency*. s. 114-126.
 132. *Tamtéž*. s. 119.
 133. FOUSTKA, Břetislav. *Slabí v lidské společnosti*. s. 55-56.
 134. HAŠKOVEC, Ladislav. *Snahy veřejného zdravotnictví v otázce smlouvy manželské*. s. 3.
 135. KŘÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenice*. s. 37.
 136. Častokrát zmiňovaná autorita v publikacích a člancích českých eugeniků. Namátkou např. SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství volné myšlenky, 1937. s. 305.
 137. MAZUMDAR, Pauline M. H. *Eugenics. Human Genetics and Human Failings*. s. 107.

-
138. ŠIMŮNEK, Michal. „Eugenics, Social Genetics and Racial Hygiene: Plans for the Scientific Regulation of Human Heredity in the Czech Lands, 1900-1925“. In TURDA, Marius and WEINDLING, Paul J. *Blood and Homeland*. s. 147.
139. „Stanovy České eugenické společnosti v Praze.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*. Praha: Ladislav Haškovec, 1915, roč. XII, č. 3-4, s. 173-176.
140. *Tamtéž*. s. 173.
141. RŮŽIČKA, Vladislav. „Zpráva o činnosti České eugenické společnosti.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*, 1917, roč. XIV, s. 280-281.
142. „Organisace eugenického hnutí v Čechách“. *Tamtéž*. s. 272-279.
143. Eugenici v ní žádali zavedení samostatných ústavů, které se budou zabývat výzkumem vývojové mechaniky člověka, výzkumem duševního vývoje člověka a výzkumem dědičnosti u člověka. Dále by se státní aparát měl začít podílet na péči o děti a na výchově mládeže. Do školních osnov by měla být včleněna i odpovídající eugenická výchova. Podobná osvěta je pak třeba i v řadách státního úřednictva. A posledním bodem je žádost o zavedení již dříve zmíněných manželských regulací (*eugenická revise sňatková*). Pro celé znění žádosti viz *Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*, 1917, roč. XIV, č. 11-12. s. 434-437.
144. WEISS, Sheila Faith. *Race Hygiene and National Efficiency*. s. 48.
145. Více viz např. WEISS, Sheila Faith. „The Race Hygiene Movement in Germany 1904-1945“. In ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science*. s. 42.
146. Foustka zmiňuje Galtonovy názory na to, jakou ohromnou eugenickou škodu napáchala na španělském národu činnost inkvizice, která připravila o život desítky tisíc těch nejzvidavějších, nejschopnějších a nejvzdělanějších jedinců. Podobného nepříznivého účinku měla mít například i perzekuce hugenotů ve Francii. FOUSTKA, Břetislav. *Slabí v lidské společnosti*. s. 39.
147. *Tamtéž*. s. 41-42.
148. HAŠKOVEC, Ladislav. „Válka a choroby nervové“. In *Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*, 1916, roč. XIII, č. 1-2, s. 24-34.
149. KRÍŽENECKÝ, Jaroslav. „Vliv války na porodnost a úmrtnost v Praze do roku 1915 incl.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*, 1917, ročník XIV, č. 1-2, s. 73-81.
150. „Ženy naše, nakloňte se k roběti, budoucí naději a obránci vlasti, nedejte mu churavěti neb umřítí. Vy všechny, které milujete vlast a kterým láska k člověčenstvu není holou frází, vy všechny, které jste již podaly patrný příklad sebeobětování a účinné lásky k bližnímu a které dáváte na jevo, jak vážně úkoly ty chápete, vy všechny staňte se také apoštolkami rozumné, správné výživy a výchovy dítěte a každá z vás v okolí svém (...) zachraňte národu zdravé, mravné dítě.“ „Lidu českému“. In *Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*, 1916, roč. XII, č. 1-2, s. 93-94.
151. Přítomni byli Haškovec, Růžička, Drachovský a Kríženecký.
152. „Zprávy odborné a jiné.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, lékařství sociální, dědičnost a eugenika, terapie*. Praha: Ladislav Haškovec, 1919, roč. XVI, s. 65-66.
153. LAŠEK, František. *Zušlechtění lidstva*. s. 10-12.
154. DRACHOVSKÝ, Josef. „Problém populační.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, lékařství sociální, dědičnost a eugenika, terapie*, 1919, roč. XVI, s. 22-27.
155. V tomto se Češi lišili od přístupu některých rasových hygieniků, kteří pokládali vysokou kojeneckou úmrtnost za prospěšné působení přirozeného výběru. Pro srovnání viz

-
- WEISS, Sheila Faith. *Race Hygiene and National Efficiency*. s. 117-118.
156. HAŠKOVEC, Ladislav. „Boj s dětskou zločinností, prostitucí a sebevraždou.“ In *Časopis českých lékařů*. Praha: Spolek českých lékařů, 1912, roč. LI, č. 28, s. 866-871.
157. RŮŽIČKA, Vladislav. „Zpráva o činnosti České eugenické společnosti.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*, 1917, ročník XIV, s. 280.
158. KRÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Ochrana mládeže a eugenika*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1916. s. 3.
159. KRÍŽENECKÝ, Jaroslav. „Eugenické hnutí.“ In *Zdravotnictví*. 1. vyd. Praha: Pořadatelstvo osvětové školy sokolských žup pražských, 1919. s. 3-4.
160. Viz kupříkladu FOUSTKA, Břetislav. „Naše příští generace.“ In *Pro zdraví a zdatnost naší mládeže*. 1. vyd. Praha: Československý abstinentský svaz, 1931. s. 56-67.
161. KRÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Ochrana mládeže a eugenika*. s. 39.
162. RŮŽIČKA, Vladislav. *Péče o zdatnost potomstva (eugenika)*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1923. s. 4-6.
163. Ve smyslu, že o zdraví mladé generace je třeba aktivně pečovat, a to jak před narozením, tak po něm, přičemž jednotliví eugenici zdůrazňovali buď první, nebo druhé.
164. „Zpráva o činnosti České eugenické společnosti.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika*, 1917, ročník XIV, s. 281.
165. Více viz KRÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenice*. s. 42-44.
166. Je ale ovšem třeba mít na paměti, že i někteří čeští eugenici považovali např. přílišnou chudobu za projev degenerace a navrhovali regulaci reprodukce takových jedinců. Viz například LAŠEK, František. *Zušlechtění lidstva*. s. 23.
167. Více viz LAŠEK, František. *Zušlechtění lidstva*. s. 24-25.
168. Jmenovitě např. v otázce prostituce, kdy prostitutka je terčem společenského odsudku, zatímco její zákazník nikoliv a to i přes skutečnost, že jde často o ženaté muže, kteří tímto jednáním ohrožují zdraví své manželky. OTČENÁŠEK. „Zákon o venerismu ve službách sociální hygieny.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, lékařství sociální, dědičnost a eugenika, therapie*, 1920, roč. XVII, s. 113-119.
169. Kříženecký nemá námitek proti hospodářské a společenské emancipaci žen. Pokud snad ženské hnutí způsobuje určitý dílčí pokles porodnosti, pak je v porovnání s jinými nepříznivými jevy jen velmi malý. Více viz KRÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenice*. s. 140-159.
170. „K biologické definici pojmu národa a národní eugeniky.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, lékařství sociální, dědičnost a eugenika, therapie*, 1918, ročník, č. 1-2-3, s. 32-35.
171. RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. s. XXXV.
172. RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. s. 596.
173. Vedle dědičné konstituce jednotlivce (progenní konstituce), existuje i dědičná konstituce třídní, kmenová, národní, plemenná a lidská. *Tamtéž*. s. 603.
174. Podobně jako němečtí rasoví hygienici je i Růžička přesvědčen o tom, že největší přínos pro celek přinášejí vzdělané střední vrstvy, které jsou motorem kulturního pokroku lidstva. Viz RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. s. 628.
175. *Tamtéž*. s. 598.
176. Nicméně za jak omezený tento význam Růžička považoval, ilustruje následující řečnická otázka: „*Má se (...) nechati pouhé přírodě volný běh i v dnešních poměrech, které již nejsou pouhou přírodou samou?*“ RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. s. 714.
177. RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. s. 598.
178. *Tamtéž*. s. 599.

-
179. *Tamtéž.* s. 612.
180. *Tamtéž.* s. 708.
181. *Tamtéž.* s. 717.
182. Pro kompletní Růžičkův program národní eugeniky viz *tamtéž.* s. 724-742.
183. Viz *tamtéž.* s. 726-734.
184. Ve smyslu možnosti skutečně ovlivňovat legislativu státu ve prospěch eugenických cílů.
185. JANKO, Jan. „Diskuse k eugenickému hnutí v českých zemích.“ In *Dějiny věd a techniky.* s. 244.
186. K tomuto rozhodnutí došlo roku 1920 a komise projednávající zákon pro rozhodnutí uvedla tyto důvody: 1. Všeobecný zákon není sto ochránit zdraví snoubenců. 2. Ochránit potomstvo před dědičnými chorobami a degenerací rovněž nelze zajistit zákonem, a to především protože za a) úprava manželské smlouvy zachycuje jen plození manželských dětí, za b) sňatku často již předchází pohlavní styk, zplodění či rovnou porození dětí, oba partneři jsou pro sňatek rozhodnutí a případný zákaz by měl nepříznivé společenské a hospodářské dopady, za c) účinná aplikace tohoto zákona v podstatě není v současné době možná, protože lékařská věda ještě není na takovém stupni, aby lékaři mohli zcela přesně zhodnotit zdravotní stav partnerů a kvalitu jejich rodových linií. Pro více viz „Lékařská vysvědčení před sňatkem.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, lékařství sociální, dědičnost a eugenika, therapie,* 1920, roč. XVII, č. 7-9, s. 175.
187. Více viz JANKO, Jan. *Vědy o životě v českých zemích 1750 – 1950.* s. 479. nebo JANKO, Jan. „Diskuse k eugenickému hnutí v českých zemích.“ In *Dějiny věd a techniky.* s. 244.
188. Haškovec si trpce stěžuje, že projednávání návrhu neprobíhalo podle všech náležitostí a že zastáncům návrhu nebyla dána možnost prezentovat své argumenty. „Lékařská vysvědčení před sňatkem.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, lékařství sociální, dědičnost a eugenika, therapie.* 1920, č. 7-9. s. 173.
189. RŮŽIČKA, Vladislav. *Péče o zdatnost potomstva.* s. 15.
190. Pro další informace o této „křížové cestě“, kterou musel Haškovec absolvovat, aby si založení vymohl, viz HAŠKOVEC, Ladislav. „Ambulatorium a čs. klinika pro choroby nervové.“ In *Revue. Neuropsychopathologie, lékařství sociální, dědičnost a eugenika, therapie,* 1920, roč. XVII, č. 1-3, s. 37-51.
191. Haškovec v této souvislosti např. předjímá instituce soudních znalců a lékařů, kteří by měli posuzovat zdravotní stav zločinců a rozhodovat, zda by odsouzený neměl spíš než do vězení jít do příslušného zdravotního ústavu. HAŠKOVEC, Ladislav. *Sociální význam chorob nervových.* 1. vyd. Praha: J. Otto, 1930. s. 14-15.
192. RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky.* s. ix-x.
193. Růžička se stal jejím předsedou, mezi členy komise patřili i někteří z již zmíněných eugeniků, kupříkladu J. Matiegka, A. Brožek či J. Drachovský. Viz TĚŠÍNSKÁ, Emilie. „Vznik Masarykovy akademie práce: technokratické tendence a účast přírodovědců.“ In JANKO, Jan (ed.). *Technokracie v českých zemích (1900-1950).* 1. vyd. Praha: Archiv AV ČR a institut základů vzdělanosti, 1999. ISBN: 80-902464-5-1s. 117-120.
194. *Tamtéž.* s. 199.
195. Více o Masarykově akademii práce a eugenice viz TĚŠÍNSKÁ, Emilie. „Vznik Masarykovy akademie práce: technokratické tendence a účast přírodovědců.“ s. 117-124. či ŠIMŮNEK, Michal. „Eugenics, Social Genetics and Racial Hygiene: Plans for the Scientific Regulation of Human Heredity in the Czech Lands, 1900-1925.“ In TURDA, Marius and WEINDLING, Paul J. *Blood and Homeland.* s. 160.
196. Pro podrobnější informace o ústavu viz CUŘÍKOVÁ, Ludmila. „Ústav pro národní eugeniku.“ In JANKO, Jan (ed.). *Technokracie v českých zemích (1900-1950).* s. 151-156.
197. *Tamtéž.* s. 155.

-
198. O tom jaké změny v přístupu k eugenice to s sebou neslo, pojednává třetí část.
199. Více viz JANKO, Jan. *Vědy o životě v českých zemích 1750 – 1950*. s. 479.
200. Mezi nimi i Růžičkův nástupce v čele Ústavu V. Bergauer, který byl nacisty popraven.
201. DUŠKOVÁ, Viléma. *Nejstarší eugenické postřehy*. 1. vyd. Brno: Přírodovědecká fakulta, 1948.
202. Viz JANKO, Jan. „VLADISLAV RŮŽIČKA (1870–1934)“. In *Akademický Bulletin*. 11. 3. 2009. <http://abicko.avcr.cz/cs/2009/03/14/>.
203. SEKLA, Bohumil. *Obecná biologie*. 1. vyd. Praha: SNZ, 1962. s. 395.
204. ČERNÝ, Miloš. *Lékařská genetika*. 1. vyd. Praha: SZdn, 1967. s. 276-282.
205. Znovu se v této souvislosti nabízí srovnání rozdílů české eugeniky a německé rasové hygieny.
206. Otázka individuální eugeniky nebo „eugenických“ kulturních zvyků (např. v rámci kastovního systému v Indii) je již problematičtější. Na takovéto úrovni může docházet k praxi, která by se dala označit jako eugenická, nicméně důležité je, že nejde o praxi vynucenou státem s cílem dosáhnout nějaké utopické společnosti.
Některá např. zdravotní opatření mohou mít pozitivní eugenický efekt, ale dnes již není eugenická prospěšnost absolutně žádným relevantním argumentem. Kupříkladu lidé stížení některými duševními chorobami, které by eugenika považovala za zdegenerované a méněcenné, jsou dnes často drženi v izolaci od zbytku společnosti, nikoliv však kvůli snaze omezit jejich reprodukci, ale naopak zajistit těmto lidem potřebnou péči.
207. HAŠKOVEC, Ladislav. „Snahy eugenické“ In *Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*, 1912, roč. IX, č. 1, s. 25-31, 90-99.
208. LAŠEK, František. *Zušlechtění lidstva*. s. 19.
209. Více viz KŘÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenice*. s. 85.
210. RŮŽIČKA, Vladislav. *Péče o zdatnost potomstva (eugenika)*. s. 15.
211. U Haškovce najdeme množství sociálně demokratických myšlenek. Píše např. že „V kulturním státě každý má právo, nemůže-li opatřiti sebe a rodinu, býti opatřen.“
HAŠKOVEC, Ladislav. *Sociální význam chorob nervových*. 23.
212. KŘÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenice*. s. 167-168.
213. Např. viz SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 2. vyd. Praha: Život a práce, 1946. s. 241.
214. „Přistěhovalci američtí.“ In *Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním*, 1913, roč. X, č. 4, s. 252.
215. MATIEGKA, Jindřich. *Všeobecná nauka o plemenech*. s. 4.
216. RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. s. 663.
217. KŘÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenice*. s. 191-194.
218. MATIEGKA, Jindřich. *Všeobecná nauka o plemenech*. s. 216.
219. *Tamtéž*. s. 256.
220. Viz. KŘÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenice*. s. 194.
221. RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. s. 611.
222. MÁDLOVÁ, Vlasta. „Bohumil Sekla“. In *Akademický bulletin*. 25. 6. 2008. <http://abicko.avcr.cz/cs/archiv/2001/6/obsah/bohumil-sekla-16.-5.-1901--7.-8.-1987-.html>
223. ŠTARK, Otakar. „Ohlédnutí za životem a dílem profesora Bohumila Sekly“. In *Časopis lékařů českých*. Praha: Spolek českých lékařů v Praze, 1987, ročník 126, č. 48, s. 1519-1520.
224. O Bohumilu Seklovi v souvislosti s eugenikou lze najít další informace z těchto publikací:
JANKO, Jan. *Vědy o životě v českých zemích 1750 – 1950*. Praha: Archiv akademie věd České republiky, 1997. ISBN: 80-902464-0-0.
JANKO, Jan. „Diskuse k eugenickému hnutí v českých zemích“. In *Dějiny věd a techniky*, 1997, XXX, 4.

-
- JANKO, Jan (ed.). *Technokracie v českých zemích (1900-1950)*. 1. vyd. Praha: Archiv AV ČR a institut základů vzdělanosti, 1999. ISBN: 80-902464-5-1s. 117-120.
- TURDA, Marius and WEINDLING, Paul J. *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940*. Budapest: CEU Press, 2007. ISBN: 963 7326 81 2).
225. Práci se mi bohužel nepodařilo dohledat, v archivu UK k nalezení není.
226. Což byl experimentální objekt typický především pro morganovskou genetiku, což naznačuje, že pozdější přechod k mendelizmu nebyl v Seklově případě žádným výraznějším skokem. Více viz JANKO, Jan. *Vědy o životě v českých zemích 1750 – 1950*. s. 422.
227. Např. vypouští svou předválečnou kritiku ohledně nedostatků italské eugeniky.
228. MÁDLOVÁ, Vlasta. „Bohumil Sekla“. In *Akademický bulletin*.
<http://abicko.avcr.cz/cs/archiv/2001/6/obsah/bohumil-sekla-16.-5.-1901--7.-8.-1987-.html>
229. Minimálně pokud šlo o eugeniku založenou na mendelovské genetice.
230. Které se dále dělí na tělesné, nervové a duševní. SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 2. vyd. s. 230.
231. Sekla tento termín poprvé užívá v prvním vydání *Dědičnosti v přírodě a ve společnosti* z roku 1937. Nicméně ve všech předchozích pracích je téma slabomyslnosti a ohrožení rozumových kvalit populace vždy přítomno.
232. Sám Sekla slovo v souvislosti se svým pojetím eugeniky odmítá, ale mně osobně tato nálepka přijde poměrně přiléhavá.
233. SEKLA, Bohumil. „Veřejný zájem ve snahách eugenických“. In *Čin*. Praha: Čin, 1934, roč. VI č. 27-29.
234. SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 2. vyd. s. 228.
235. *Tamtéž*. s. 227.
236. Nejpatrněji je to zřejmé v článku „Veřejný zájem ve snahách eugenických“. In *Čin*. s. 5-16.
237. SEKLA, Bohumil. „Ubývání duševního nadání v populaci následkem moderního populačního vývoje: (příspěvek ke studiu diferenční plodnosti.)“. In *Sborník MAP*. Praha: Masarykova akademie práce, 1936, roč. 10, č. 1, s. 2.
238. SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 2. vyd. s. 235-237.
239. *Tamtéž*. s. 234.
240. SEKLA, Bohumil. „Ubývání duševního nadání v populaci následkem moderního populačního vývoje“. In *Sborník MAP*. s. 16.
241. Pochopitelně s jistou mírou variability. Více o těchto průzkumech viz *tamtéž*.
242. *Tamtéž*. s. 2.
243. „Ve všech civilizovaných zemích úbytek porodnosti začíná nejdříve ve vrstvách, které označujeme jakožto intelektuální; vcelku vzato pak jde omezení porodnosti v přímém poměru se společenským postavením rodičů.“ SEKLA, Bohumil. „Veřejný zájem ve snahách eugenických“. In *Čin*. s. 8.
244. Sekla pochopitelně nevyklučuje, že geneticky kvalitní jedinec může skončit na společenském dně a naopak. Jeho přesvědčení o různé kvalitě genetického základu jednotlivých společenských vrstev je odvozeno od průměrných údajů nikoliv na základě individuálních případů.
245. SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 2. vyd. s. 241-242.
246. *Tamtéž*. s. 247.
247. SEKLA, Bohumil. „Veřejný zájem ve snahách eugenických“. In *Čin*. s. 3.
248. SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 2. vyd. s. 227.
249. *Tamtéž*. s. 248.
250. *Tamtéž*. s. 250.
251. *Tamtéž*. s. 256.

-
252. *Tamtéž*. s. 256.
253. Ve Veřejném zájmu ve snahách eugenických doslovně píše o „přísném odborném výběru“. SEKLA, Bohumil. „Veřejný zájem ve snahách eugenických“. In *Čin*. s. 13.
254. *Tamtéž*.
255. Respektive z roku 1934 pochází nejranější Seklova publikace zmiňující rodičovské pojištění, kterou jsem byl schopen dohledat, je možné, že jej zmínil i před tímto datem.
256. Viz např. KRÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenic*. s. 29
257. SEKLA, Bohumil. „Ubývání duševního nadání v populaci následkem moderního populačního vývoje“. In *Sborník MAP*. s. 21.
258. SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 1. vyd.. s. 313-330.
259. SEKLA, Bohumil. „Růst národa, úvaha populačně-biologická“. In *Svazky úvah a studií*. Praha: Václav Petr, 1940, č. 11. s. 7.
260. Měl jsem ovšem k dispozici pouze několik Seklových publikací z roku 1940 a 1941, nepodařilo se mi sehnat nic z následujících válečných let a ani nevím, zda vůbec něco publikoval. Nejsem tedy schopen posoudit, jak své názory prezentoval během výrazně tvrdšího období po nástupu Reynharda Heidricha a K. H. Franka.
261. SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 2. vyd. s. 252.
262. *Tamtéž*. 260.
263. Více o programu T-4 například v GELLATELY, Robert. *Kdo podporoval Hitlera: společenský souhlas a režimní nátlak v nacistickém Německu*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2003. ISBN: 80-7260-082-6. s. 121-126.
264. Zde se nabízí ještě malé srovnání s Galtonovou ideální podobou eugenického hnutí coby světského náboženství, které se prosazuje na základě dobrovolných a vědomých rozhodnutí občanů a nepotřebuje donucovací síly státu. Čeští eugenici rovněž doufali v zakořenění eugenických ideálů do myslí obyčejných lidí, jejich naděje, že se eugenika stane součástí populační politiky státu, ovšem nebyla o nic menší.
265. ADAMS, MARK B. „Toward a Comparative History of Eugenics“. In ADAMS, Mark B (ed.) *The Wellborn Science*. s. 231-235.
266. Adams zmiňuje důležitost národních, profesních, společenských, rasových, ekonomických, náboženských a kulturních podmínek, na jejichž základě se povaha jednotlivých eugenických hnutí formovala. *Tamtéž*. s. 232.
267. Tak se o eugenic vyjadřuje např. Jonathan Marks, který ji považuje za pseudovědu, která vzešla z biologie, podobně jako má astrologie základ v astronomii MARKS, Jonathan. *Human Biodiversity: Genes, Race, and History*. 1st ed. New York: Walter de Gruyter, 1995. ISBN: 0-202-02033-9. s. 96
268. ADAMS, MARK B. „Toward a Comparative History of Eugenics“. In ADAMS, Mark B (ed.) *The Wellborn Science*. s. 221.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ADAMS, Mark B (ed.). *The Wellborn Science: Eugenics in Germany, France, Brazil and Russia*. 1st ed. New York: Oxford University Press, 1990. ISBN: 0-19-505361-3.
- Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie einschliesslich Rassen- und Gesellschaftshygiene*. Berlin: Lehmann, 1904-1943.
- Biometrika*. Oxford (UK): Oxford University Press, 1901-present. ISSN 0006-3444.
- BROŽEK, Artur. *Zušlechtění lidstva (eugenika)*. 1. vyd. Praha: F. Topič. 1914.
- BURROW, J. W. *Krise rozumu: evropské myšlení 1848-1914*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN: 80-7325-025-X.
- BULMER, Michael. *Francis Galton: Pioneer of Heredity and Biometry*. 1st ed. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2003. ISBN: 0-8018-7403-3.
- ČERNÝ, Miloš. *Lékařská genetika*. 1. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1967.
- DARWIN, Charles. *O pohlavním výběru*. 1. vyd. Praha: Academia, 2005. ISBN: 80-200-1311-3.
- DARWIN, Charles. *O původu člověka*. 2. vyd. Praha: Academia, 2006. ISBN: 80-200-1423-3.
- DARWIN, Charles. *O vzniku druhů přirozeným výběrem*. 3. vyd. Praha: Academia, 2007. ISBN: 978-80-200-1492-4.
- DARWIN, Leonard. *Co je to eugenika?* 1. vyd. Praha: Lékařské knihkupectví a nakladatelství, 1936.
- DAVENPORT, Charles. *Eugenics: The Science of Human Improvement by Better Breeding*. New York: Henry Hold and company. 1910.
- DUSTER, Troy. *Backdoor to Eugenics*. 2nd ed. London: Routledge, 2003. ISBN: 0-415-94674-3.
- DUŠKOVÁ, Viléma. *Nejstarší eugenické postřehy*. 1. vyd. Brno: Přírodovědecká fakulta, 1948.
- F. K. „Škola v boji proti alkoholismu.“ In *Národ a škola: prostonárodní listy našemu lidu a vychovatelům jeho*. Velké Meziříčí: Klement David, 1903-1904, roč. XXV.
- FOUSTKA, Břetislav. „Naše příští generace.“ In *Pro zdraví a zdatnost naší mládeže*. 1. vyd. Praha: Československý abstinentní svaz, 1931.
- FOUSTKA, Břetislav. *Slabí v lidské společnosti: ideály humanitní a degenerace národů*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1904.

GALTON, Francis. *English Men of Science: Their nature and nurture*. 1st ed. London: Macmillan & Co, 1874.

GALTON, Francis, „Eugenics: its Definition, Scope, and Aims.“ In *The American Journal of sociology*, 1904, vol. X, no. 1. <http://galton.org/>.

GALTON, Francis. *Hereditary Genius: an Inquiry into its Laws and Consequences*. 1st ed. London: Macmillan & Co, 1869.

GALTON, Francis. *Inquiries into Human Faculty and its Development*. 2nd ed. London: Dent & Dutton, 1907.

GASMAN, Daniel. *The Scientific Origins of National Socialism*. 2nd ed. New Brunswick: Library of Congress, 2007. ISBN: 978-0-7658-0581-2.

GELLATELY, Robert. *Kdo podporoval Hitlera: společenský souhlas a režimní nátlak v nacistickém Německu*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2003. ISBN: 80-7260-082-6.

GOBINEAU, Joseph Arthur Comte De. *Essai sur l'inégalité des races humaines*. Paris: Librairie de Firmin Didot Frères, 1853.

HAŠKOVEC, Ladislav. „Boj s dětskou zločinností, prostitucí a sebevraždou.“ *Časopis českých lékařů*. Praha: Spolek českých lékařů, 1912, roč. LI, č. 28.

HAŠKOVEC, Ladislav. *Snahy veřejného zdravotnictví v otázce smlouvy manželské*. 1. vyd. Praha: J Otto, 1902.

HAŠKOVEC, Ladislav. *Sociální význam chorob nervových*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1930.

HENNER, Kamil. „Prof. Dr. Ladislav Haškovec.“ In *Neurologie a psychiatrie česká*. Praha: Mladá generace lékařů při ÚJČL, 1944, roč. VII.

HUTTON, Christopher M. *Race and the Third Reich: Linguistic, Racial Anthropology and Genetics in the Dialectic of Volk*. 1st ed. Cambridge (UK): Polity Press, 2005. ISBN: 0-7456-3176-2.

JANKO, Jan. „Diskuse k eugenickému hnutí v českých zemích.“ In *Dějiny věd a techniky*, 1997, XXX, 4.

JANKO, Jan (ed.). *Technokracie v českých zemích (1900-1950)*. 1. vyd. Praha: Archiv AV ČR a institut základů vzdělanosti, 1999. ISBN: 80-902464-5-1.

JANKO, Jan. *Vědy o životě v českých zemích 1750-1950*. Praha: Archiv akademie věd České republiky, 1997. ISBN: 80-902464-0-0.

JANKO, Jan. „VLADISLAV RŮŽIČKA (1870–1934)“. In *Akademický Bulletin*. 11. 3. 2009. <http://abicko.avcr.cz/cs/2009/03/14/>.

KEVLES, Daniel J. *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Hereditary*. 1st ed. New York: Alfred A. Knopf, 1985. ISBN: 0-394-50702-9.

KOMÁREK, Stanislav. *Obraz člověka a přírody v zrcadle biologie*. 1.vyd. Praha: Academia, 2008. ISBN: 978-80-200-1592-1.

KŘÍŽENECKÝ, Jaroslav. „Eugenické hnutí“. In *Zdravotnictví*. 1. vyd. Praha: Pořadatelstvo osvětové školy sokolských žup pražských, 1919.

KŘÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Kapitoly o eugenice*. Brno: A. Piša. 1921.

KŘÍŽENECKÝ, Jaroslav. *Ochrana mládeže a eugenika*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1916.

LAMARCK, Jean-Baptiste De. *Philosophie Zoologique, Ou Exposition Des Considérations Relatives L'Histoire Naturelle Des Animaux*. Paris: Dentu et L'Auteur, 1809.

LAŠEK, František. *Zušlechtění lidstva*. 1. vyd. Praha: Josef Vilímeck, 1916.

MAASEN, S. – MENDELSON, E. – WEINGART, P. *Biology as Society, Society as Biology: Metaphors*. 1st ed. Dordrecht (The Netherlands): Kluwer Academic Publishers, 1995. ISBN: 1-4020-0251-3.

MÁDLOVÁ, Vlasta. „Bohumil Sekla“. In *Akademický bulletin*. 25. 6. 2008.
<http://abicko.avcr.cz/cs/archiv/2001/6/obsah/bohumil-sekla-16.-5.-1901--7.-8.-1987-.html>

MARKS, Jonathan. *Human Biodiversity: Genes, Race, and History*. 1st ed. New York: Walter de Gruyter, 1995. ISBN: 0-202-02033-9.

MATIEGKA, Jindřich. *Plemeno a národ*. 1. vyd. Praha: B. Kočí, 1919.

MATIEGKA, Jindřich. *Všeobecná nauka o plemenech*. 1. vyd. Praha: J. Matiegka: Bursík a Kohout [distributor], 1929.

MAZUMDAR, Pauline M. H. *Eugenics, Human Genetics and Human Failings: The Eugenics Society, its Sources and its Critics in Britain*. 1st ed. London: Routledge, 1992. ISBN: 0-203-98900-7.

Neurologie a psychiatrie československá. Praha: Československá lékařská společnost J. E. Purkyně, 1938-1955.

RÁDL, Emanuel. *Dějiny Biologických teorií novověku. Díl 2: Dějiny evolučních teorií v biologii 19. století*. 1. vyd. Praha: Academia, 2006. ISBN: 80-200-1393-8.

Revue v neurologii, psychiatrii, fyzikální a diaetické terapii. Praha: Ladislav Haškovec. 1904-1910.

Revue v neuropsychopathologii, terapii, veřejné hygieně a lékařství sociálním. Praha: Ladislav Haškovec, 1911-1913.

Revue v neuropsychopathologii, terapii, fyzikální medicíně, veřejné hygieně a lékařství sociálním. Praha: Ladislav Haškovec, 1914.

Revue. Neuropsychopathologie, therapie a fyzikální medicína, veřejná hygiena, lékařství sociální, dědičnost a eugenika. Praha: Ladislav Haškovec, 1915-1917.

Revue. Neuropsychopathologie, lékařství sociální, dědičnost a eugenika, therapie. Praha: Ladislav Haškovec, 1918-1923.

Revue v neurologii a psychiatrii. Praha: Ladislav Haškovec: Jaroslav Tožička, 1924-1935.

RŮŽIČKA, Vladislav. *Biologické základy eugeniky*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1923.

RŮŽIČKA, Vladislav. *Péče o zdatnost potomstva (eugenika)*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství, 1923.

SEKLA, Bohumil. *Dědičné zdraví*. 1. vyd. Praha: Čin, 1941.

SEKLA, Bohumil. *Dědičnost a eugenika: Text k předn. soc. fak. V. Š. P. S.* Praha: Spol. posl. vys. šk. polit. a soc., [mezi 1947 a 1949].

SEKLA, Bohumil. *Dědičnost a povaha*. [1928?]. [Bližší údaje o práci se mi bohužel nepodařilo dohledat].

SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství volné myšlenky, 1937.

SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 2. vyd. Praha: Život a práce, 1946.

SEKLA, Bohumil. *Dědičnost v přírodě a ve společnosti*. 3. vyd. Praha: Život a práce, 1948.

SEKLA, Bohumil. *Obecná biologie*. 1. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1962.

SEKLA, Bohumil. *Odlíšná odolnost různých kmenů drosofily vůči éteru*. [1937?]. [Bližší údaje o práci se mi bohužel nepodařilo dohledat].

SEKLA, Bohumil. „Růst národa, úvaha populačně-biologická“. In *Svazky úvah a studií*. Praha: Václav Petr, 1940, č. 11.

SEKLA, Bohumil. „Ubývání duševního nadání v populaci následkem moderního populačního vývoje: (příspěvek ke studiu diferenční plodnosti)“. In *Sborník MAP*. Praha: Masarykova akademie práce, 1936, roč. X, č. 1.

SEKLA, Bohumil. „Veřejný zájem ve snahách eugenických“. In *Čin*. Praha: Čin, 1934, roč. VI, č. 27-29.

SCHALLMAYER, Wilhelm. *Vererbung und Auslese im Lebenslauf der Völker: Eine staatwissenschaftliche Studie auf Grund der neueren Biologie*. Jena: Gustav Fisher, 1903.

ŠIMŮNEK, Michal. „Od mezinárodní hygienické výstavy k říšskému městu zdraví: Drážďanské příspěvky k vývoji eugeniky v první polovině 20. století“. In *Dějiny věd a techniky*, 2004, XXXVII, č. 3.

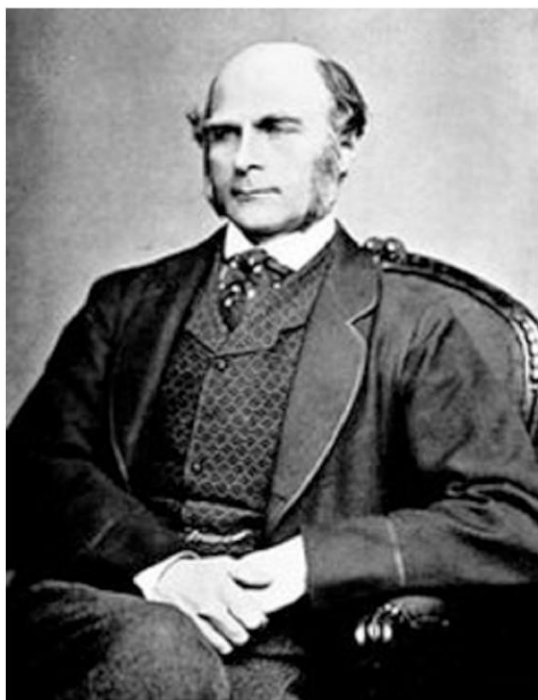
ŠTARK, Otakar. „Ohlédnutí za životem a dílem profesora Bohumila Sekly“. In *Časopis lékařů českých*. Praha: Spolek českých lékařů v Praze, 1987, ročník 126, č. 48.

TURDA, Marius and WEINDLING, Paul J. *Blood and Homeland: Eugenics and Racial*

Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940. Budapest: CEU Press, 2007.
ISBN: 963 7326 81 2.

WEISS, Sheila Faith. *Race Hygiene and National Efficiency: The Eugenics of Wilhelm Schallmayer.* Berkley: University of California Press, 1987. ISBN: 978-0520058231.

Obrazová příloha

Francis Galton (1822-1911)

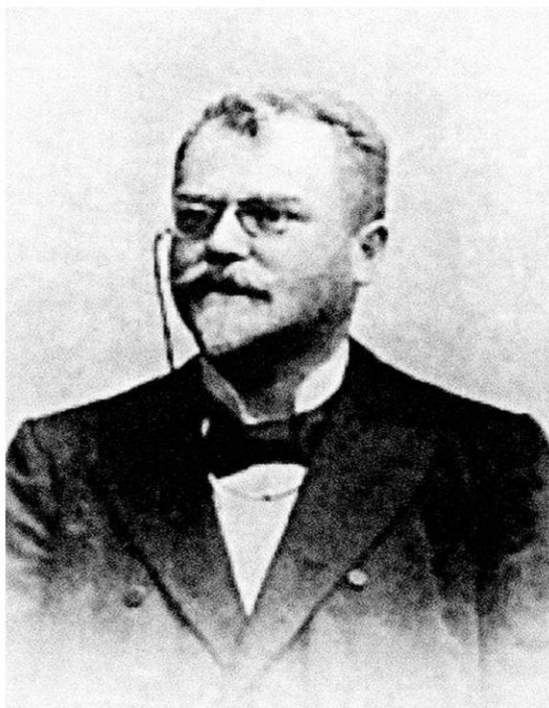
Wilhelm Schallmayer (1857-1919)

Alfred Ploetz (1860-1940)

Charles Davenport (1866-1944)

Ladislav Haškovec (1866-1944)

Vladislav Růžička (1870-1934)

Břetislav Foustka (1862-1947)

Bohumil Sekla (1901-1987)